Fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem?

Åkerbrukskolonien Hall för pojkar år
1876-1940

Ulrika Norburg

LINKÖPING UNIVERSITY

Linköping Studies in Arts and Science No. 653
Linköpings Universitet, Institutionen för Tema
Linköping

Linköping Studies in Arts and Science • No. 653

Vid filosofiska fakulteten vid Linköpings universitet bedrivs forskning och ges forskarutbildning med utgångspunkt från breda problemområden. Forskningen är organiserad i mångvetenskapliga forskningsmiljöer och forskarutbildningen huvudsakligen i forskarskolor. Gemensamt ger de ut serien Linköping Studies in Arts and Science. Denna avhandling kommer från Tema Barn vid Institutionen för Tema

Distribueras av:
Institutionen för Tema
Linköpings universitet
581 83 Linköping

Ulrika Norburg
Fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem?
Åkerbrukskolonien Hall för pojkar år 1876-1940

Upplaga 1:1
ISBN 978-91-7685-980-3
ISSN 0282-9800
Avhandlingen publiceras även i serien:
Linköping Studies in Pedagogic Practices, ISSN 1653-0101, No 26.
©UlrikaNorburg
Institutionen för Tema 2015

Tryckeri: Liu-tryck

Innehåll

Innehåll	5
Förord	7
Kapitel 1 Fängelse eller skola?	9
Inledning.....	9
Bakgrund	10
Forskningsläge	19
Teoretiska och metodologiska utgångspunkter samt frågeställningar	28
Källor och disposition	33
Kapitel 2 Istället för staten? Motvillig initiativtagare	41
Inledning.....	41
Styrelsen – sammansättning och erfarenhet.....	42
Föreningsmedlemmar och lokal verksamhet.....	49
Förebilder och förberedelser	52
Föreningen och staten.....	60
Sammanfattande diskussion	69
Kapitel 3 Sociala problem eller brottslighet?	71
Inledning.....	71
Förseelser som ledde till Hall	71
Beskrivningar av de intagna.....	78
Beskrivningar av de intagnas familjer	85
Sammanfattande diskussion	94
Kapitel 4 Förbättringsprojektet. Förändringar, innebörder och styrningsmekanismer	97
Inledning.....	97
Organisationen: direktörerna samt anstaltens metoder	99
Inskrivningsprocessen.....	108
Arbete	114
Skolan	117
Fritidsaktiviteterna	122
De religiösa rutinerna på Hall.....	134
Den fysiska disciplineringen	138
Sammanfattande diskussion	146

Kapitel 5 Disciplinering, belöning och bestraffning	149
Inledning.....	149
Förseelser år 1876.....	152
Förseelser år 1897.....	156
Förseelser år 1918.....	158
Förseelser år 1939.....	160
Sammanfattande diskussion	163
Kapitel 6 Förbättringsprojektets föränderliga resultat	165
Inledning.....	165
Utskrivningsprocessen	166
Utskrivningen av pojkarna intagna år 1876, 1897, 1918 samt 1939.....	170
Sammanfattande diskussion	179
Kapitel 7 Utökat ansvar, ifrågasättande och nedläggning.	181
Inledning.....	181
Den massmediala kritiken.....	186
Sammanfattande diskussion	189
Kapitel 8 Uppfostringsanstalten Hall – fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem?	191
Summary.....	201
Illustrationer	211
Tabeller	212
Diagram.....	212
Käll- och litteraturförteckning.....	213
Otryckt material.....	213
Offentligt tryck	214
Tidskrifter	215
Övrigt.....	215
Litteratur.....	215
Internetkällor.....	219

Förord

Att en avhandling skulle ta så lång tid att skriva, det hade jag inte räknat med! Men den långa resan har varit fylld av positiva möten som har präglat både avhandlingsarbetet och mig personligen. Det är många som jag vill tacka. Jag vill rikta ett särskilt tack till min handledare Bengt Sandin. Tack Bengt för din tid, ditt engagemang och all kunskap som du har delat med dig av! Och tack för din tilltro till mig om att det skulle bli en avhandling, som dessutom visade sig vara ”tema Barnsk”. Dina synpunkter om att ”ta en sak i taget”, att lära mig att använda prepositioner på rätt sätt! och din ständiga fråga: ”nu förstår jag inte”, har lärt mig att slipa på mina argument och gett mig lärdomar för all framtid, stort tack! Jag har också haft förmånen att få hjälp av två bihandledare under resans gång. Tack Maria Sundkvist för inspiration, stöd, samtal, skratt, goda kommentarer och för lärdom om hur akademien fungerar. Din förmåga att se och uppmuntra har varit avgörande för mig att bli färdig. Jag vill också tacka min bihandledare Staffan Förhammar som har följt mig i mitt avhandlingsarbete. Tack Staffan för stöd på vägen, för all tid du har lagt ned på att läsa och kommentera samt för intressanta diskussioner i konferensrummet i I-huset.

Den här avhandlingen hade inte blivit av om det inte vore för Ann-Marie Pegazzano. Du överlämnade din fars, David Lunds material om verksamheten på Hall till Linköpings universitet, vilket gav idén till den här avhandlingen. Tack Ann-Marie för inspiration och vänskap!

Jag vill också tacka Thord Strömberg för inspiration på Historia A-kursen på Örebro Universitet. Det var helt avgörande för mig för att få upp ögonen för hur intressant historia faktiskt är! Jag vill också tacka Björn Horgby, som var min handledare i tidigare uppsatsarbete i historia, och som uppmuntrade mig att söka vidare till forskarutbildning.

Jag har fått förmånen att vistas i två forskarmiljöer under resans gång. Tack alla kollegor i forskarskolan Pedagogiskt Arbete, för givande diskussioner och vänskap. Ett särskilt tack till Yvonne Carlsson och Maria Olson som jag har fått följa på nära håll. Tack för vänskap, skratt och allt support!

Tack alla medarbetare på tema Barn. Det var en ynnest att få tillbringa hösten 2014 hos er, en forskningsmiljö som präglas av både kreativitet, skärpa och mycket skratt. Tiden var bara lite för kort! Jag vill särskilt tacka Johanna Sköld, för hjälp under hela min doktorandtid.

Du har haft förmågan att komma med de svåra frågorna, vilket blev en hjälp för mig att komma vidare i flera skeden av avhandlingsskrivandet. Tack!

Ingrid Söderlind var min granskare på slutseminariet på Tema Barn. Dina synpunkter gav mig nya perspektiv, som hjälpte mig att arbeta om manuset till dess nuvarande skick. Stort tack!

Jag vill också rikta ett tack till alla er som läste och kommenterade mitt manus i slutskedet: Johanna Sköld, Mats Sjöberg, Renée Frangeur, Ann-Marie Markström, Lasse Kvarnström, Anna Johansson Harrie, Maria Olson, Johanna Sköld, Leif Norburg och speciellt till Pär Widén. Jag vill också tacka Björn Lilieblad Ivarsson, som inspirerade mig till att komma igång med avhandlingsarbetet efter en lång paus, och som lotsade mig in på ISAK.

Jag vill också tacka all personal på Stockholm stadsarkiv, Riksarkivet samt Kungliga biblioteket, vardagstryck, som har hjälpt mig att få fram källmaterial under alla år.

Tack alla fina vänner som har levt nära mig de senaste åren och aldrig gett upp frågan om när jag blir klar med ”den där avhandlingen”. Tack Johanna, min ”grannfru” och träningskompis, för att du har släpat ut mig på promenader i ur och skur, det har varit värdefulla stunder. Erika, Anette, Petra, Linda, Christin W, Johannes och Kristin Z, tack för sms och stunder med skratt och glädje som gett mig energi att arbeta vidare.

Flera somrar som har passerat har präglats av mitt avhandlingsarbete. För er som är mig närmast så har livet med avhandlingen varit påtaglig. Peter har funnits vid min sida och hjälpt mig med både språkgranskning, korrektur och datafix. Tack Peter för uppmuntran och ”all-inclusive-vård” av både mig och vårt de senaste åren. Mina barn, Carl och Malva, har återkommande frågat när ”boken om prinsarna är klara?”. Carl och Malva, tack för att ni gör livet så roligt!

Avhandlingen tillägnar jag mina föräldrar, Ulla och Göran Fernholm. Ni har hjälpt mig med både excelfiler, korrekturläsning, mat och logi vid intensiva skrivperioder med knack på dörren och frågan om det inte är dags för en kaffepaus, och framförallt, oavbrutet stöd och uppmuntran. Tack mamma, för att du har lärt mig det viktigaste i livet, att det är spännande och roligt att leva! Tack Göran, för hetsiga och givande diskussioner vid matbordet om både politik och andra världskriget under min uppväxt, och för det viktigaste av allt, att du är min pappa.

En kylslagen augustikväll, Linköping 2015.

KAPITEL 1

Fängelse eller skola?

Inledning

År 1874 skrev föreningen Till Kung Oscar I och drottning Josephinas minne, att det var ”en skam” att Sverige ännu inte hade en uppfostringsanstalt för brottsliga barn och ungdomar.¹ Orden var fängvårdsdirektör G F Almquists. Almquist var föreningens sekreterare och chef för landets fängvårdsanstalter. Vad var det som gjorde uppfostringsanstalter så angelägna? Almquist hänvisade till internationella förebilder. Sverige halkade efter i jämförelse med andra europeiska länder. Föreningen tyckte egentligen inte att det var deras uppgift utan skriver att staten borde avsätta medel och ta ansvar för de brottsliga barnen. Medlemmarna var dock beredda att agera i väntan på statliga initiativ.² Föreningen inrättade uppfostringsanstalten Hall år 1876 och drev verksamheten fram till 1940. Under Halls verksamhetstid spenderade 2408 pojkar en del av sin barn- och ungdomstid på anstalten.

1864 års strafflag gjorde det möjligt för domstolar att döma unga personer under 15 år till vistelse på uppfostringsanstalt.³ Men det fanns inga anstalter som enligt föreningen kunde förbättra brottsliga barn och ungdomar. Råby, en av de befintliga uppfostringsanstalterna tog exempelvis inte emot barn som dömts i domstol.⁴ Regeringen hade dessutom förklarat att de inte ville finansiera några sådana anstalter.⁵ Den så kallade richertska utredningen hade undersökt behovet av en anstalt, genom bland annat en förfrågan till landshövdingarna, och konstaterat att sådana inte behövdes. Enskilda hem var bättre lämpade än anstalter.⁶ Regeringen satte sina förhoppningar till den nyligen inrättade folkskolan för att korrigera och uppfostra den nya generationen.⁷ Ändå inrättades Hall för att bidra till lösningen av dessa

¹ G F Almquist (1874), *Föreningen till Minne af Kung Oscar I och drottning Josephina: om räddningsanstalter för värlösa och fallna*, s 46.

² Ibid., s 46.

³ Se exempelvis Gunnar Bramstång (1964), *Sociallagstifningen: en kommentar till socialtjänstlagen, lagen om vård av unga samt lagen om vård av missbrukare*, s 38ff.

⁴ Se exempelvis Jonas Larsson Kraus (2009), *Att odla ett samhälle: Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst*, s 53.

⁵ Larsson Kraus (2009), s 225ff, Statsrådsprotokoll Ju 4.12.1850, RA 2014/07159.

⁶ Se exempelvis Kungl. brev nr 122 år 1846 ur arkivet från Styrelsen över fängelser och arbetsinrättningar i riket 1825-1859, Larsson Kraus (2009), s 225ff och Bengt Sandin (2009), ”Ordning, makt och samvete. C E Hagdahl och fängelsereformen under det tidiga 1800-talet” i *I Hagdahls smak*, (red.) Lindqvist & Adelswärd, s 42ff.

⁷ Se exempelvis Statsrådsprotokoll Ju 4.12.1850, RA 2014/07159.

frågor. Avhandlingens *övergripande fråga* rör hur Hall placerades i kraftfältet mellan stat och civilsamhälle och mellan fängsvård och skola under hela den period som verksamheten var igång.

Bakgrund

Barn och ungdomar som hade begått brottsliga handlingar kunde fram till början av 1800-talet bestraffas med fängelse. Under 1800-talet förändrades synsätt och målsättning med fängelse såväl som med andra institutioner för barn och vuxna. Den sociala utvecklingen i Sverige gav upphov till frågor om hur exempelvis fängsvård, fattigvård och utbildning skulle organiseras. Nya institutionella lösningar knöts bland annat till en diskussion om samhällets maktutövande. Mot bakgrund av den franska revolutionens utbrott förespråkade debattörer att samhället behövde byggas på en ny grund bestående av förnuft i sann liberal anda, men också av institutioner för kontroll av de farliga klasserna. Det innebar att en ny nationell identitet behövde skapas för att kunna ordna och strukturera samhällsbygget.⁸ Roddy Nilsson framhåller att både juridiska, sociala och moraliskt-religiösa dimensioner genomsyrade debatten om fängsvården.⁹ Birgit Persson har pekat på medel- och överklassens upplevelse av att brottsligheten ökade samt att en politisk oro tilltog.¹⁰ Frans Lundgren visar hur 1830-talets brottsstatistik användes för att synliggöra och uppmärksamma de kriminella tendenserna i samhället.¹¹

Vad var det då som behövdes förändras inom fängsvården? Fängelsesystemet under första delen av 1800-talet var komplext och sammansatt. Det fanns fästningsfängelser, straff- och arbetsfängelser, samt läns-, stads- och häradshäkten. Den gemensamma nämnaren var den kollektiva inriktningen. Fångarna, barn, unga och vuxna, levde tillsammans och upprätthöll själva ordningen i några enstaka fängelser. Fängelserna karakteriserades av att fångarna i stor utsträckning var sysslolösa. De kunde periodvis ha vissa arbetsuppgifter, men det fanns ingen regelbundenhet i arbetet.¹² Flera samhällsdebattörer ansåg att fängelsernas strukturer och

⁸ Sandin (2009), s 45f.

⁹ Roddy Nilsson (1999), *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet*, s 426.

¹⁰ Birgit Persson (1991), "Allmänna Barnhuset – en mönsterinstitution. Några blickar i villkoren för omhändertagna barn i slutet av 1800-talet", i Ohrlander (red.), *Barnhus. Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*, s 42ff.

¹¹ Frans Lundgren (2003), *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*, s 10, 61ff.

¹² Nilsson (1999), s 423f.

rutiner behövde förändras. De företrädde en tanke om att människans moral kunde förbättras. Med den föreställningen som utgångspunkt framhölls att straff och vård av människor borde se annorlunda ut. Det handlade om individens förbättring. Debattörerna ställde sig starkt kritiska till idén att fängelserna framför allt skulle fungera i avskräckande syfte. Flera av dem gjorde resor till Europa för att få idéer för hur det svenska anstaltsväsendet skulle kunna utvecklas. Den svenska debatten påverkades av den internationella gällande reformering av fängelseväsendet.¹³

Föreställningen om individens förbättring förde med sig att fängelserna behövde organiseras på ett nytt sätt. Institutioner som kunde differentiera mellan individer efterfrågades. Fångar skulle avskiljas från varandra och omformandet av individen ansågs möjlig om fångarna isolerades i enskilda celler. På så vis kunde deras dåliga inverkan på varandra förhindras. Tilltron till cellfängelsets eller det så kallade tysta fängelsets kraft, det vill säga det auburnska fängelset, att förändra de brottsliga, var påtaglig i debatten.¹⁴ Fångarnas felaktiga beteenden kunde spåras till individernas brist på personlig moral och karaktär. Debatten handlade därför om de brottsligas natur och på vilket sätt som förändringen av deras själsliga inre kunde ske på bästa sätt.¹⁵

Kring sekelskiftet år 1900 avtjänade 90 procent av Sveriges fångar sina straff i ensamceller. Cellfängelsets inrättande fick konsekvenser för bestraffningssystemet. Den äldre formen av disciplin byggde på tekniker som genomsyrades av våld och fysiska bestraffningar. Roddy Nilsson visar att bestraffningarna i fängelset minskade med 80 procent mellan åren 1850-1900. Fysiska straff övergick till en disciplinering som skulle ”verka *på* kroppen och *mot* själen”.¹⁶ Fängelsets reformering och cellstraffets genomslagskraft påverkade också diskussionen rörande uppfostringsstrategierna för barn och ungdomar. Diskussionen om ett eventuellt införande av speciella institutioner för kriminella barn och ungdomar var parallell med diskussionen om fängelsets utformning och reformering.¹⁷ År 1846 fick Sveriges fängelser och arbetsinrättningar i uppdrag av kung Oscar I, att skicka in förslag på hur uppfostringsanstalter skulle kunna drivas.¹⁸ De hade till uppgift att utreda hur fängelset skulle reformeras och vilka typer av differentierade anstalter som skulle kunna bli aktuella. Förslaget skulle ut på remiss till landshövdingarna. Remissen rörde frågor som vilka

¹³ Se exempelvis Nilsson (1999), s 224ff, Sandin (1999), s 58 och Lundgren (2003), s 60ff.

¹⁴ Sandin (1999), s 43.

¹⁵ Nilsson (1999), s 278ff och Lundgren (2003), s 60ff.

¹⁶ Nilsson (1999), s 429.

¹⁷ Ibid., s 427ff.

¹⁸ Kungl. brev nr 122 år 1846 ur arkivet från Styrelsen över fängelser och arbetsinrättningar i riket 1825-1859. Se också Larsson Kraus (2009), s 225f.

uppföstringsanstalter som fanns i de olika länen och om landshövdingarna såg några behov av att inrätta uppföstringsanstalter.¹⁹

Av remissvaren framgick att landshövdingarna inte ansåg att det fanns något behov av särskilda uppföstringsanstalter. Majoriteten av svaren förespråkade ett fortsatt användande av hem för omhändertagande av barn och ungdomar. Ett tungt vägande skäl som anfördes mot inrättandet av en ny institution – en uppföstringsanstalt – var att de befintliga anstalterna inte ansågs vara ändamålsenliga och var alltför kostsamma för att drivas i statlig regi.²⁰ Utredningsgruppen understödde inte tanken om statliga uppföstringsanstalter i Sverige. Arbetet resulterade i 1864 års strafflag som innebar att minderåriga förbrytare kunde dömas till allmän uppföstringsanstalt.²¹ De första uppföstringsanstalterna i Sverige inrättades av filantropiska organisationer även om man i vissa fall lyckades utverka statligt stöd till verksamheterna.²² Anstalterna inrättades under två perioder, 1840-talet samt 1870-talet.²³ Härmed aktualiseras frågan om i vilken utsträckning staten skulle ha ansvar och kontroll över anstalternas organisation och verksamhet. Det blev en återkommande fråga i diskussionen om förhållandet mellan Hall och staten.

1902 års barnavårdslag gjorde det möjligt att skilja barn från deras föräldrar med tvång om barnen var under 15 år. Lagen var ett resultat av diskussioner under slutet av 1800-talet om det så kallade ligapojksproblemet. En statlig utredning som kommit att kallas för Ligapojksutredningen hade föreslagit åtgärder för att stävja de ungas brottsliga verksamhet och förbygga såväl så kallad vanart som sedlig försummelse. Gränsen mellan brottslighet och olika former av misskötsamhet och sociala förhållanden som motiverade ett ingripande var svår att dra. År 1924 ändrades barnavårdslagen till att även inbegripa ungdomar mellan 15 och 18 år. År 1935 utvidgades lagen ytterligare till att även gälla för ungdomar mellan 18-21 år. Samma år infördes också ungdomsfängelse. Fängelsestraffen avsåg ungdomar mellan 18 och 21 år.²⁴

¹⁹ Larsson Kraus (2009), s 225ff.

²⁰ Se exempelvis Statsrådsprotokoll Ju 4.12.1850, RA 2014/07159. Johanna Sköld (2012), *Prins Carls uppföstringsinrättning och verksamheten på Gålö 1830-193*, s 24ff och Larsson Kraus (2009), s 225f.

²¹ Se exempelvis Bramstäng (1964), s 38 och Bengt Sandin (1995), "Skapandet av det normala barnet", i *Korsvägar. En antologi om möten mellan unga och institutioner förr och nu*, (red.) Bergqvist, Petersson & Sundkvist, s 59.

²² Larsson Kraus (2009), s 232ff.

²³ Eva Lis Bjurman (1995), *Barnen på gatan*, 153f.

²⁴ Se exempelvis Ohlsson & Swärd (1994), *Ungdomar som samhällsproblem*, Hans Swärd (1993), *Mångestådes svårt vanartad - om problemen med det uppväxande släktet* och Maria Sundkvist (1994), *De vanartade barnen. Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*.

År 1864 saknades det således statliga anstalter som kunde ta emot ungdomar efter domstolsbeslut. Staten hade skapat en lag men inte de institutioner som krävdes för att den skulle kunna efterföljas. Det var först i samband med 1902 års barnavårdslag som staten inrättade institutioner. Under 38 år förlitade sig således staten på civilsamhället för att lagens intentioner skulle kunna förverkligas. Det handlade därmed om 38 år utan statligt ansvar för de barn som behövde omhändertas, vilket också gav möjligheter för initiativ från civilsamhället.

Parallellt med fängsvårdens reformering så förändrades också barnens uppväxtvillkor i samband med skolans etablerande. När folkskolestadgan inrättades år 1842 innebar det inledningsvis inte några större krav på familjerna. Skolgången skulle ha påbörjats innan nio års ålder och avslutas innan konfirmationsåldern. Barnens arbete inkräktade inledningsvis på deras skolgång. Skolmyndigheterna var medvetna om att det fanns en konflikt mellan skolgång och arbete, särskilt som ett sätt att bidra till familjeförsörjningen på landsbygden. Även om skolmyndigheterna engagerade sig i frågan om att förbjuda barnarbete, så var det den tekniska utvecklingen under 1860-1870-talen som gjorde att barnen inte längre behövdes inom industrin. Många barn hade ändå arbetsuppgifter i hemmen eller försörjde sig på andra sätt som gjorde att de inte kom till skolan. År 1882 förnyades skollagen bland annat genom att en sexårig skolplikt infördes.²⁵

Skoltvånget innebar normativa krav på hur familjelivet organiserades och samverkade med skolan. Mödrarna skulle skicka sina barn till skolan, i hela kläder och i rätt tid. Fäderna hade i uppgift att försörja hela familjen. Om barnet avvek från normen riktades kritik inte endast mot det enskilda barnet, utan mot hela familjen. Bengt Sandin uttrycker att utvecklingen mot en ny barndom handlade om ”ett onyttigt barn, beroende av en försörjande far och en vårdande mor”.²⁶ Anpassningen till skolans krav blev ett tecken på social och intellektuell normalitet.²⁷

Skolan blev en arena för att urskilja de normala barnen och avgränsa dem från det som betecknades som avvikande, och vilka barn som ansågs avvika så pass mycket att de behövde avskiljas, etiketteras och omhändertas. Skolan gjorde att avvikande barn uppmärksammades och ställde därför också krav på att samhället skulle stödja skolans uppgift genom att ta hand

²⁵ Lars Olsson (1995), *Då barn var lönsamma*, s 162f, Bengt Sandin (2003), ”Barndomens omvandling från särart till likart”, i *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, (red.), Sandin & Halldén, s 223ff och Sandin (1995), s 57ff. Se också Mats Sjöberg (1996), *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö*.

²⁶ Sandin (2003), s 229ff.

²⁷ Ibid., s 228.

om de barn som sorterades bort.²⁸ Skolmyndigheten uppmärksammade särskilt en period, de så kallade övergångsåren när barnen lämnade skolan. Under 1800-talets slut problematiserades de åldrar som senare kom att beskrivas som adolescensen, vilket ledde till att de fick en vetenskaplig beskrivning. Så etablerades föreställningar om den normala barndomen i samhället.²⁹

Det var representanter från skolan som tog initiativen till den tidigare nämnda 1902 års barnavårds lag. Skollagarna från år 1842 och senare (1882, 1897) gav visserligen möjligheter att omhänderta barn som inte skötte sin skolgång, men preciserade inte närmare dess förutsättningar och villkor. Möjligheterna att ingripa var således reellt begränsade samtidigt som kraven på ordnad skolgång blev allt tydligare förankrad i ett nytt synsätt. Barndomstid blev skoltid. Lagen som rörde vanartade och i sedligt avseende försummade barn, ökade myndigheternas möjlighet att omhänderta barn från dess föräldrar. I samband med inrättande av 1902 års lag preciserades också begreppen vanart och sedlig försummelse. De vanartiga barnen skildes t ex från de barn som hade begått grövre kriminella handlingar.³⁰

Gränserna var dock inte enkla att upprätthålla. Maria Sundkvist, Maja Runcis och Hans Swärd har visat att i praktiken var gränserna diffusa mellan skydd av barn och straff vilket påverkade de förseelser som ledde till att barn hänvisades till anstalter.³¹ De vanartade och sedligt försummade barnen skiljdes ut från de brottsliga barnen med 1902 års lag och i samband med 1924 års lag om samhällets barnavård, tog staten ett mer samlat grepp om barnavården.³² Härmed skapades andra förutsättningar för de barn som kunde skickas till anstalterna under den tidsperiod som avhandlingen handlar om. Det öppnar upp för frågor om vilka barn som kom till Hall, hur det gick till, samt på vilket sätt som de hade uppmärksamats.

De filantropiska rörelserna etablerades i början av 1800-talet och växte markant under senare delen av 1800-talet. Under 1800-talets slut och 1900-talets början förändrades verksamheterna genom samarbetet mellan stat och kommuner, samtidigt som filantropin också delvis förändrades. Inrättandet av barnhem och olika typer av verksamheter drevs i stor utsträckning av filantropiska organisationer som efterhand fick allt mer stöd från kommuner

²⁸ Se exempelvis Bengt Sandin (2013), "Infanticide, abortion, children, and childhood in Sweden, 1000-1980" i *The Routledge history of childhood in the western world*, (red.) Fass och Sundkvist (1994).

²⁹ Se exempelvis Sandin (2013) och Swärd (1993).

³⁰ Sundkvist (1994), s 70ff och Sandin (1995), s 57ff.

³¹ Se exempelvis Sundkvist (1994), Swärd (1993) och Majja Runcis (2007), *Makten över barnen. Tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968*.

³² Se exempelvis Sundkvist (1994) och Gena Weiner (1995), *De räddade barnen. Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras mote med filantropin i Hagalund 1900-1940*.

och stat. Så kallade Mjölkdroppar utvecklades exempelvis till barnavårdscentraler. Samtidigt förändrades sammansättningen av filantropins medlemskap som kom att rekrytera alltfler professionella grupper.³³

Föreningarnas medlemmar utgjordes till största delen av medel- och överklass och det fanns från början ett nära samarbete med lokala myndigheter. Redan i början fick majoriteten av föreningarna stöd av fattigvården eller andra kommunala organ. Privata och offentliga aktörer samarbetade således mer eller mindre under hela 1800-talet.³⁴ Staten krävde insyn och kontroll över hur filantropin arbetade och fungerade för att bidra ekonomiskt. Det gjorde att enstaka rörelser avsåg sig hjälp för att kunna bevara sin självständighet medan andra utvecklades i nära anslutning till att det statliga ansvarstagandet för sociala frågor utvidgades.³⁵ Mot slutet av 1800-talet fanns det ett behov av att samordna den filantropiska hjälpen för att få en överblick över de organisationerna. Det tillsattes därför en statlig kommitté för att bland annat ta reda på hur många filantropiska föreningar som hade bildats i Sverige. Rapporten visar att det fanns 326 föreningar som var inriktade på välgörenhet och 149 av dem som var socialt inriktade. De flesta hade sitt säte i Stockholm.³⁶ Utredningen ledde till bildandet av en gemensam samlingsorganisation, Centralförbundet för Socialt Arbete. Det innebar att förutsättningarna för att samarbeta med olika kommunala samverkansgrupper förbättrades dramatiskt. Uppmärksamheten kring dessa frågor ledde så småningom till den statliga socialstyrelsen.³⁷

Det civila samhällets utveckling under 1800-talet var således dramatisk och betydelsefull för utvecklingen av barn- och ungdomsvård. De civila organisationerna var en länk mellan staten och enskilda människor och knöt samman de sociala system där centrala och lokala myndigheter saknades och där frågorna uppfattades ligga utanför statens ansvar. Samtidigt ställdes krav från organisationerna på statsmakten. Jag har pekat på att den förening som inrättade Hall samtidigt hävdade att dessa arbetsuppgifter var statsmaktens ansvar. Organisationer som den här föreningen förändrades, både avseende verksamheternas inriktning och medlemskapens sammansättning, samtidigt som relationerna till statsmakten fick nya förutsättningar främst efter sekelskiftet. Det finns därför anledning att uppmärksamma hur dessa förändringar påverkade verksamheten och ansvaret för Hall.

³³ Weiner (1995), s 120ff.

³⁴ Staffan Förhammar (2000), *Med känsla eller förnuft: svensk debatt om filantropi 1870-1914*, s 42ff. Se även Ingrid Åberg (1973), *Förening och politik. Folkörelsernas politiska aktivitet i Gävle under 1880-talet*, passim, och Anna Presjtan, "Alkoholistvård mellan privat och offentligt", i *Historiskt Tidskrift* 2001 nummer 4, s 618ff.

³⁵ Förhammar (2000), s 173ff.

³⁶ Ibid., s 127ff.

³⁷ Ibid., s 74f.

Debatten kring vem som var ansvarig, staten eller civilsamhällets organisationer, var ett uttryck för att de filantropiskt drivna institutionerna hade getts en plats i samhället. En plats som dock inte var given, utan som måste förhandlas och preciseras. Dessa förhandlingar sker på olika sätt under olika perioder. Institutionsvårdens förändring handlade om bland annat etikettering och beskrivning av människor som sågs som avvikande på olika sätt. Karin Johannisson benämner institutionernas inrättande som ”det stora urskiljandet”.³⁸ Den diskurs som växte fram i slutet av 1800- och början av 1900-talet präglades av psykologiska och psykiatriska benämningar för att också etikettera barn. Psykiatrin var på framväxt och accepterades som en del av den medicinska vetenskapen. Anstalter skapades i syfte att kunna bota både vuxna och barn för ”att genom återuppfostran göra de intagna till goda, nyttiga och friska samhällsmedborgare”.³⁹ Dessa förändringsprocesser påverkade förskjutningarna mellan begrepp som vanart och försummelse, sjukdom samt definitioner av brottslighet med mera.⁴⁰

Uppfostringsanstalterna inrättades som ett verktyg för att avskilja och fostra barn, inledningsvis i USA och därefter i Europa. Flera uppfostringsanstalter inrättades i Europa under 1800-talet. De mest omtalade fanns i Frankrike: kolonin *Mettray* (1840), i Tyskland: *Das Rauhe Haus* (1833), den norska anstalten: *Toftes Gave* i Oslo (1841), och i England: *Red Hill School* (1849).⁴¹

I England diskuterades de vanartade barnen under tidigt 1800-tal. I stadsmiljöerna kunde man se en markant ökning av barn som saknade arbete och som inte gick i skolan. I nordvästra England uppmättes de högsta siffrorna på barn som uppfattades som kriminella. I Manchester år 1843 rörde 531, av sammanlagt 3571 domar, barn under 14 år. De många domarna skapade oro bland bättre ställda och ledde till ett ifrågasättande av om det var effektivt att straffa den unge förövaren. Filantroper och politiker började föreslå speciella anstalter för att komma till rätta med de unga brottslingarna. Ungdomsanstalterna skulle förändra och rehabilitera istället för att straffa. Enstaka anstalter inrättades genom filantropiska initiativ och inledningsvis med frivillig inskrivning. Liksom andra anstalter som inrättades under samma period var den franska anstalten *Mettray* förebilden för hur en anstalt

³⁸ Karin Johannisson (1990), *Medicinens öga. Sjukdom, medicin och samhälle - historiska erfarenheter*, s 55.

³⁹ Roger Qvarsell (1993), *Utan vett och vilja. Om synen på brottslighet och sinnessjukdom*, s 28.

⁴⁰ Qvarsell (1993), s 27ff, Johannisson (1990), s 55ff.

⁴¹ Se exempelvis Sköld (2012), s 25 och Claes Levin (1998), *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe*, s 67f.

skulle drivas och som Sandra Jolly uttrycker var Mettray ”promoted as a paradigm of reformatory science”.⁴²

Mettray öppnade i Frankrike år 1840. Anstalten hade redan från början besökare från flertalet länder som ville veta hur anstalten hade organiserats. Engelsmän som besökte Mettray beskrev anstalten som ”a model realisation of the ‘principles’ of the new reformatory science”.⁴³ Mettray ansågs bygga på familjeprincipen och presenterades som den nya vägen för moralisk fostran. Mettray initierades som ett privat initiativ och blev enligt Felix Driver själva modellen för hur en uppfostringsanstalt skulle drivas och organiseras. Den franska anstalten påverkade det sociala arbetet i England. Det handlade både om anstaltarnas organisation och möjliga metoder inom det sociala arbetsfältet.⁴⁴

I England fanns det 42 anstalter på 1840-talet. Som ett resultat av Reformatory School Act år 1854, fick domstolarna makt att skicka ungdomar mellan 10 och 16 år till ungdomsanstalter. Där kunde de stanna till upp till fem år. På samma sätt som i Sverige var de filantropiska rörelserna viktiga i utvecklingen av anstaltsväsendet i England.⁴⁵

Det är viktigt att understryka att 1800-talets anstaltsförespråkare inte hade en gemensam tanke om hur anstalterna skulle organiseras. De olika europeiska exemplen uppvisar flera olika lösningar, allt från fängelseliknande till mera hemliknande anstalter.⁴⁶ Det var också så att pojkar i större utsträckning än flickor skickades till uppfostringsanstalter medan flickor i större utsträckning placerades i barnhem.⁴⁷ De olika anstaltarnas beteckningar och innebörder skiftade och visar på ett system i förändring och utveckling.⁴⁸

Efter många års förberedelse inrättades år 1876 uppfostringsanstalten Hall i utkanten av Södertälje. Eftersom anstalten var bland de första i sitt slag i Sverige fanns inga självklara svenska förebilder, men den franska anstalten Mettray tjänade uppenbarligen som förebild. Hall inrättades efter att företrädare för Föreningen till minne af kung Oscar och drottning Josephina hade gjort flera besök på europeiska anstalter för att få inspiration, däribland Mettray.⁴⁹ Uppfostringsanstalten Hall tog emot pojkar i åldern 10-15 år. De hade

⁴² Sandra Jolly (2001), ”The origins of the Manchester and Salford reformatory for juvenile criminals 1853-1860”, passim.

⁴³ Felix Driver (1990), ”Discipline without Frontiers? Representations of the Mettray Reformatory Colony in Britain, 1840-1880” I Journal of Historical Sociology Vol. 3 No. 3 september 1990, s 273.

⁴⁴ Driver (1990), s 274ff.

⁴⁵ Harald Thuen, (2002), *I foreldrenes sted: barneverdningens oppdragelsesdiskurs 1820-1900*, s 30ff.

⁴⁶ Se exempelvis uppfostringsanstalten Mettray, Das Rause hause m.fl.

⁴⁷ Ingrid Söderlind (1999), *Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*, s 12f.

⁴⁸ Se exempelvis Bengt Sandin (2014), ”History of Children’s Well-Being”, i *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective*.(red.), Asher, Casas, Frønes & Korbin.

⁴⁹ Se exempelvis Knut Olivecrona, (1873), *Åkerbruks-kolonien i Mettray*, passim, Årsberättelse(1876), s 5f.

omhändertagits via domstolsbeslut eller via kommunen. Det fanns inledningsvis plats för 150-175 barn. Pojkar från hela landet skickades till Hall. Anstalten var inledningsvis den största i Sverige sett till areal och antal intagna. Det var också en av de första anstalterna som tog emot de som hade dömts i domstol till att fostras på uppfostringsanstalt.⁵⁰

Som framgått tidigare kunde barn och ungdomar tidigare placeras i fängelse. Under 1800-talet reformerades bestraffningssystemet i fängelset. Det innebar bland annat att fängsvårdens behandlingsmetoder förändrades. Tidigare hade behandlingsmetoderna handlat om fysiska bestraffningar. I samband med förändringen av fängsvården hamnade individens förbättring i fokus. Även synen på hur barn och ungdomar skulle behandlas förändrades. Uppfostringsanstalternas metoder för att behandla de intagna skulle skilja sig från fängelseväsendets. Det handlade om en åldersanpassad verksamhet men på samma sätt som inom fängsvården så byggde uppfostringsanstalterna på synen om att barn och ungdomar kunde förbättras. Först när de intagna ansågs mogna och färdiga, kunde utskrivning bli aktuell. De intagnas vistelse på anstalterna var inte begränsade i tid vilket var en skillnad gentemot fängelsestraff.⁵¹

Detta aktualiserar frågan om uppfostringsanstalterna ska förstås i ljuset av skolans eller fängsvårdens utveckling. Motivet för att starta uppfostringsanstalter under 1800-talet var att det fanns ett behov av institutioner som kunde vara brobyggare mellan skola och fängelse. Harald Thuen pekar på att skolorna välkomnade inrättandet av uppfostringsanstalter i Norge medan fängelseväsendet var mera tveksamma. Konflikten låg i räddningsanstalternas väsen som kom att utgöra en motsättning mot rådande offentliga straffrättsystem. I Sverige däremot så var fängsvården intresserad av inrättandet av uppfostringsanstalter. Uppfostringsanstalterna betraktades som ett alternativ till fängelseväsendet.⁵²

Uppfostringsanstalter som Hall var således någonting som skapades i förhållande till både fängelsesystemet och skolväsendet. De fyllde ett utrymme som inte var klart definierat. Innebörderna av begreppen mejslades ut kring sekelskiftet 1900 men förändras också genom nya pedagogiska och vetenskapliga synsätt. Det var en tid av dramatisk samhällsförändring med avseende på både statens ansvarsområden, skolans utveckling och civilsamhällets organisering där filantropiska föreningar, likt den som grundade Hall, fick ett utrymme.

⁵⁰ Se exempelvis Årsberättelse (1879), s 14f.

⁵¹ Se exempelvis Sundkvist (1994), s 200, Michael Foucault (2001), *Övervakning och straff*, 221ff.

⁵² Harald Thuen (1995), "Oppdragelse eller straff. Oppdragelseanstalter i Norge 1840-1950", i *Takten takten pass på takten. Studier i den offentlige oppdragelsens historie*, (red.) Aasen & Telhaug Oftedal, s 102f.

Avhandlingens *övergripande målsättning* är att granska var och hur Hall placeras i kraftfältet mellan stat och civilsamhälle och mellan fängelse och skola. Vad var en uppfostringsanstalt för slags verksamhet och hur förändras dess innebörd och identitet under 1876-1940? Det finns nu skäl att fördjupa presentationen av den tidigare forskningens perspektiv och resultat om anstalter innan avhandlingens teoretiska utgångspunkter och frågeställningar preciseras.

Forskningsläge

Hall var en av flera anstalter som inrättades under senare delen av 1800-talet. Hur ser forskningsläget om slutna institutioner som Hall ut? Inledningsvis diskuteras den fas när uppfostringsanstalterna grundades och då främst med fokus på relationerna mellan civilsamhälle och stat. Viktiga frågor för den tidigare forskningen är hur anstalterna organiserade sin fostransgärning och vilka barn som införlivades till anstalterna. Forskningen har särskilt fokuserat på frågan om vilken sorts placering (fosterhem eller anstalt) som var att föredra samt var dessa institutioner var placerade och varför de låg där de låg. En övergripande fråga för forskarna har varit diskussionen om barnets bästa i olika historiska kontexter.

Som framgått tidigare var det filantropiska rörelser som främst initierade och inrättade uppfostringsanstalter under 1800-talet. Frans Lundgren beskriver i *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt*, hur filantroper på 1830-talet samlade och offentliggjorde brottsstatistik. Statistiken gjorde det möjligt för allmänheten att se hur samhällsproblemen, som dessa filantroper definierade, såg ut. Den gav en bild av vilka hot som fanns. Samtidigt väcktes tankar om hur hoten skulle kunna elimineras och motverkas genom att reformera och förändra de personer som ansågs utgöra detta hot. Lundgren visar hur reformerande verksamheter inrättades och påverkade varandra som cellfängelset, bildningscirklar och fattigvården. Dessa var enligt Lundgren moraliska teknologier som skulle förändra de människor som betraktades som avvikande och som behövdes omskapas till självständiga individer. Det som kommit att kallas för den sociala frågan definierades och synliggjordes. Föreningar och rörelser fick något att förhålla sig till och kunde definiera anstalter och behandlingsmetoder. I den här processen formas också föreställningar om det avvikande och problematiska.⁵³

⁵³ Lundgren (2003), s 9f, 85ff.

De filantropiska rörelserna arbetade således för att lösa den sociala frågan. Det råder delade meningar om vad som egentligen var motivet för filantroperna och anstaltsväsendenas initiativtagare. Flera forskare företräder ett konfliktperspektiv och hävdar att rörelserna i många fall drevs av rädsla för att omoralen och underklassens oordning skulle sprida sig. Enligt detta var det i grunden den egna klassens självbevarelsesdrift och rädsla som drev fram initiativ på det sociala området. En av de forskare som tidigt skrev fram ett konfliktperspektiv är Ronny Ambjörnsson. Han skriver i *Den skötsamma arbetaren* att den filantropiska verksamheten egentligen handlade om medelklassens civilisationsprojekt. Enligt Ambjörnsson innebar detta att arbetarklassen skulle fostras till värderingar som medelklassen själva delade.⁵⁴ Anne Løkke är inne på samma linje. Hon beskriver de filantropiska föreningarna i Danmark i *Vildfarende børn- om försømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat*. I hennes undersökning om kristna filantropiska föreningar som hjälpte fattiga familjer i slutet av 1800-talet, var drivkraften att utöva kontroll över familjerna. Inom de kristna föreningarna fanns en rädsla för att en hel generation skulle växa upp utan respekt för samhällsordningen. Løkke visar i sin undersökning att det var män från medelklassen som bedömde de fattiga. De som kontrollerades var många gånger ensamstående mödrar med flera barn vilket bidrog till att förstärka klasskillnaderna.⁵⁵ Samma resultat har Maria Sundkvist visat på när det gäller Norrköping under det tidiga 1900-talet. Där var det framför allt äldre, borgerliga män och några som inte levde ett familjeliv med barn, som var satta att besluta om barn skulle omhändertas av samhället eller inte.⁵⁶ Johanna Sköld visar i *Fosterbarnens ö. Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö 1830-1939* att filantropin begagnades av både de som hade svårt att göra sin röst hörd som exempelvis kvinnor men också av män i betydelsefulla positioner.⁵⁷ En viktig studie är Anthony Platts *The Child Savers. The Invention of Delinquency*. Platt menar att medel- och överklassen ville slå vakt om egna intressen och inrättade därför domstolar och etablerade anstalter. Platts studie visar också på just det som filantroperna i föreningen på Hall önskade åstadkomma, nämligen hur staten skulle överta ansvaret över den verksamhet som filantroperna grundade.⁵⁸

Huruvida filantroperna styrdes av tankar om att förändra, kontrollera och styra eller om det handlade om att hjälpa utsatta människor leder vidare till hur hjälpen uppfattades och togs

⁵⁴ Ambjörnsson (1988), *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*, s 260.

⁵⁵ Løkke Anne (1990), *Vildfarende børn. Om forsømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920*, s 97ff.

⁵⁶ Sundkvist (1994), s 101.

⁵⁷ Sköld (2012), s 44.

⁵⁸ Anthony Platt (1969), *The child savers. The invention of Delinquency*, passim.

emot. Uppfattade de som aktiviteterna var till för situationen på ett likartat sätt som filantroperna? Forskning om den sociala frågan visar att familjer kunde dra nytta av den hjälp som erbjöds. Enligt detta forskningsperspektiv handlar det både om ett system som syftade till kontroll, men som samtidigt erbjöd möjligheter för barn och familjer. Bengt Sandin visar hur föräldrar använde skolan till andra ändamål än de myndigheterna avsett.⁵⁹ Filantropernas och myndighetspersonernas motiv handlade snarare om bildning till barnen och kontroll av gatumiljöer medan familjerna använde anstalterna för försörjning och daglig omvårdnad. Detta synsätt återkommer också i Ingrid Söderlinds analys av barnhemmen i Stockholm. Söderlind visar hur institutioner för flickor kunde uppfattas som ett stöd för föräldrarna, som i många fall också var ensamstående. Flickorna gavs via institutionerna möjlighet till vidare utbildning och kunde därmed uppfattas som att de hade möjligheten till en ordnad framtid.⁶⁰

Linda Gordon beskriver i *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*, hur statliga och filantropiska välfärdsinrättningar i det amerikanska samhället kunde bli ett redskap för föräldrar. Gordon visar hur det snarare var den som hade mest makt i familjen som drabbades av välfärdsinrättningarnas kontroll, medan de andra familjemedlemmarna hade ett stöd på ett sätt som kunde öka deras frihet och valmöjligheter. Gordon poängterar att professionella, byråkrater och välgörare inte kunde upprätthålla kontroll helt och fullt. Hon anser att det vore ett misstag att se deras ingripanden i familjernas liv som totalt socialt kontrollerade relationer ”from top to bottom, from professionals to clients, from elite to subordinate”.⁶¹ Gordon hävdar istället att kvinnor och barn i ett patriarkalt präglad samhälle, inte bara nyttjade de sociala inrättningarna för att själva få hjälp och mer handlingsutrymme, utan de bidrog också till att bygga upp dem organisatoriskt.⁶²

Enligt flera forskare var således filantropernas engagemang ett uttryck för över- och medelklassens behov av att kontrollera arbetarklassens familjer. Forskning visar samtidigt att familjerna kunde använda åtgärderna för sina egna livsprojekt.

De filantropiska föreningarnas relation till myndigheter har sett olika ut. Ett exempel på hur filantropin värnade om sin självständighet är Sandra Jollys beskrivning av förhållanden i Storbritannien. Jolly skriver om hur ledarna för Manchesters bomullsfabriker skapade en filantropisk stiftelse för att driva välgörenhet bland stadens utsatta. Stiftelsen inrättade industriskolan, *The angel meadow ragged and Industrial School* år 1854, för att tillhandahålla

⁵⁹ Bengt Sandin (1986), *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850*, s 245f.

⁶⁰ Söderlind (1999), 294ff.

⁶¹ Gordon (1988), *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*, s 295.

⁶² Ibid., s 295.

utbildning och industriarbete för de fattigaste barnen. Industriskolans ambition var att anstalten skulle förbli privat utan statlig inblandning. De ekonomiska medlen för att driva anstalten donerades, enligt Jolly, av exempelvis bankmän och domare.⁶³ Gena Weiner studier visar på motsatsen. Weiner beskriver hur mjölkdroppen och barnavårdsbyrån i Solna inrättades genom filantropiska initiativ och steg för steg integrerades med kommunala verksamheter. Weiner visar i sin undersökning att övergången från filantropi till kommunala myndigheter var relativt problemfri. Weiner menar att övergången var ett uttryck för en professionalisering av filantropin.⁶⁴ Johanna Sköld har granskat Prins Carls uppfostringsinrättning som efter 30 år i staden Stockholm flyttade ut verksamheten till Gålö. Prins Carl var en unik inrättning bland 1800-talets institutioner eftersom barnen placerades i enskilda fosterhem på ön. Systemet påminner dock i andra avseenden om anstaltsväsendet. På samma sätt som i Weiners studie så fanns det ett samarbete mellan inrättningen och kommunen, men Gålö blev däremot aldrig i statlig ägo. Gålö stängdes år 1940 bland annat på grund av att systemet ansågs vara för omodernt.⁶⁵

Samarbetet mellan filantropiska rörelser och myndigheter har således sett olika ut. En viktig aspekt blir därför att granska hur en enskild filantropisk förening som Hall relaterade till det offentliga.

Tidigare forskning har ägnat stort intresse för anstalters organisation och fostransmetoder. Halls fostransideal har sedan tidigare uppmärksammats genom Eva Lis Bjurmans *Barnen på gatan*. Hon beskriver hur juristen Knut Olivecrona fick i uppdrag att besöka uppfostringsanstalter i Europa år 1873. Hon har också granskat Halls förste rektor Kylbergs resa till anstalter i Europa. Bjurman hävdar att Kylberg och Olivecrona betraktade anstalterna i Europa från olika perspektiv. Olivecrona framhöll Mettrays militäriska modell, vilket även övriga styrelsemedlemmar gjorde. Kylberg däremot var inte lika förtjust i Mettrays metoder. Kylberg inspirerades istället av en mjukare pedagogik som användes på den belgiska anstalten Ruysseled. Han ansåg att de hårda straffen som användes på Mettray inte var nödvändiga för att omforma pojkar. Han ansåg däremot att cellstraffet var nödvändigt. Kylberg stannade endast två år som rektor på Hall, vilket troligtvis berodde på att han och styrelsen hade olika uppfattningar om hur Hall skulle utformas metodiskt. Jag återkommer till detta i ett senare kapitel. Bjurman menar att anstaltens huvudprinciper var arbete och militärisk disciplin. Bjurman framhåller också att Hall var en mönsteranstalt för

⁶³ Jolly (2001), passim.

⁶⁴ Weiner (1995), s 300ff.

⁶⁵ Sköld (2012), s 219ff.

liknande anstalter i Norden. Både pedagoger och fängelseanställda besökte Hall.⁶⁶ När Hall inrättades fanns det redan liknande anstalter i Sverige, dock med annan pedagogisk inriktning. Råby räddningsinstitut öppnades under den första europeiska anstaltsvågen på 1840-talet.⁶⁷ Råby räddningsinstitut var Sveriges första uppfostringsanstalt och kom till genom ett privat initiativ år 1838. Råby har varit föremål för diskussion i både en avhandling och i flera artiklar. Jonas Larsson Kraus har skrivit avhandlingen *Att odla ett samhälle. Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst*. Verksamheten vid Råby var enligt Larsson Kraus ett uttryck för hur vilseförda barn skulle räddas. Råby skulle motverka klyftan mellan de sociala klasserna och ”försona den lägsta folkklassen med sin lott”.⁶⁸ Verksamheten präglades av arbete, undervisning och uppfostran. Den tillämpade psykologiska tekniker för att åstadkomma en psykologisk förändring hos barnen. Undersökningen visar att de anställda använde milda metoder för att fostra. Larsson Kraus menar att personalen tog avstånd från våld och disciplinära åtgärder. Författaren anser att räddningsinstitutets verksamheter hade ett religiöst skimmer över sig, vilket inte är förvånande med tanke på att religion var en del av den samhälleliga kontexten under samma period. Larsson Kraus menar således att den sociala ingenjörskonst som Råby var ett uttryck för, var ”grundläggande religiös, inte sekulär”, såsom senare tiders sociala ingenjörskonst har beskrivits.⁶⁹ Larsson Kraus understryker att räddningshuset ska förstås mot bakgrund av den sociala ingenjörskonstens rationalitet om samhällig utveckling och förbättring, samtidigt som han poängterar att den utvecklingen inte kan skrivas utan att ta hänsyn till religionens inflytande. Syftet med verksamheten var trots detta inspirerad av en pedagogisk-psykologisk metod för att fostra. Metoden syftade till att nå pojkarnas inre liv för att åstadkomma bättring.⁷⁰

Renée Frangeur, Maria Sundkvist, Anne-Li Lindgren och Klas Sondén beskriver anstalten Bona i *Pojkar, pli och pedagogik: vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*. I samband med den nya lagstiftningen 1902 inrättades Bona. Dit förvisades pojkar efter domstolsbeslut eller barnavårdsnämndens beslut mellan åren 1904-1948. Bona tog in äldre pojkar än de som kom till Hall. På Bona var pojkarna i åldern 15-18 år. Dagarna präglades av exercis, utbildning och arbete. Arbetet syftade till att pojkarna skulle bli arbetsdugliga, men också förbättras. Anstaltens präst hade en tydlig roll i verksamheten. Han skulle via enskilda samtal med pojkarna skaffa sig kännedom om dem och därefter verka för pojkarnas

⁶⁶ Bjurman (1995), s 153ff.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Larsson Kraus (2009), s 244.

⁶⁹ Ibid., s 160ff.

⁷⁰ Ibid., s 56ff.

förbättring genom betoning av arbetsdisciplin och gudsfruktan. Mot slutet av verksamhetstiden humaniserades straffen och arbetstiden minskade.⁷¹

Harald Thuen uppmärksammar norska förhållanden i en analys av anstalten Toftes Gave. Thuen beskriver vardagsrutiner samt belönings- och bestraffningssystem. Thuen skildrar anstaltslivet genom barnens synsätt. Beskrivningen visar på motsatta bilder. Det finns källor som pekar på att anstalten präglades av grymhet i form av hårda straff, tuff disciplin och att det fanns rädsla bland de intagna. Andra källor pekar på en positiv bild av anstaltsvistelsen. Här ges exempel på pojkar som efter utskrivningen återvände till Toftes Gave och talade väl om tiden på anstalten.⁷² Frågor om barnens återbesök och dess innebörd återkommer också i Ingrid Söderlinds avhandling och i Maria Sundkvists studie om de intagna på Bona.⁷³ Forskningen visar med andra ord att institutionernas verksamhet är sammansatt och kan förstås på olika sätt.

En annan fråga som har varit aktuell i tidigare forskning var vilken form av vistelse som bäst gynnade ett barn som behövde omhändertas; en anstalt eller ett fosterhem? Sköld beskriver, som tidigare nämnts, hur Prins Carls uppfostringsinrättning flyttade sin verksamhet från Stockholms innerstad till Gålö. På ön skulle barnen fostras i hem hos lokalbefolkningen till skillnad från tidigare verksamhet då barnen inhystes i ett kollektivt anstaltsboende. I arrendeavtalet för torparna på Gålö ingick det att man skulle ta hand om ett barn. Barn i åldrarna 4-8 år kunde tas in på Prins Carls uppfostringsinrättning och drygt 800 barn spenderade sin barndom på Gålö under den tid verksamheten var igång. Barnen skulle fostras under inrättningens översyn och delta i familjens vardagsrutiner och gå i skolan. Barnen som inhystes kom från stadsmiljöer som präglades av fattigdom och från familjer som betraktades som ofullständiga. Sköld skriver att en av anledningarna till att barnen förflyttades handlade om att isolera barnen från stadens dåliga inflytande. Flytten till Gålö innebar att två uppfostringsideal ställdes mot varandra. Anstalten i staden strävade efter att fostra barnen till en skötsam arbetarklass. På Gålö var syftet att fostra inrättningens barn till allmogebarn. På Gålö fick barnen lära sig sysslor som jordbruk och hantverk. Sköld framhåller att verksamheten på Gålö präglades av en romantisk vision om livet på landet, som snarare var utopi än verklighet.⁷⁴

⁷¹ Frangeur (red.)(2007), *Pojkar, pli och pedagogik. Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*, passim.

⁷² Thuen (1995), s 107f.

⁷³ Söderlind (1999), s 278ff och Maria Sundkvist (2007) "Bonapojkarna", i *Pojkar, pli och pedagogik. Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*, (red.) Frangeur, s 113ff.

⁷⁴ Sköld (2012), s 59ff.

Catrien Bijleveld och Frans Van Poppel redogör i en artikel för det holländska anstaltsväsendet. Deras undersökning utgår ifrån uppfostringsanstalten Harreveld. Syftet med artikeln är att undersöka hur livet blev efter anstaltsvistelsen för de 198 pojkar som var omhändertagna under åren 1910-1912. På Harreveld utbildades pojkarna till yrken inom jordbruk och hantverk. Det fanns tydligt uttalat att anstalten ville att pojkarna skulle bli nyttiga medborgare efter utskrivningen och att de genom sin yrkesutbildning skulle kunde delta i samhället. Bijleveld och Poppels forskning visar att det var få av pojkarna som arbetade med de yrken som de har utbildats till på anstalten. Bijleveld och Poppel framhåller att den främsta orsaken var att pojkarna kom från stadsbebyggelse och att de i samband med utskrivningen återvände till städerna.⁷⁵ Liknande resultat finns för svenska förhållanden.⁷⁶

Tove Stang Dahl visar hur också de norska uppfostringsanstalterna lokaliserades till landsbygd och på öar. Den geografiska placeringen syftade till att isolera barnen från deras tidigare vardag i städerna.⁷⁷ Även Harald Thuen redogör för hur anstalten Toftes Gave etablerades i ett jordbruksområde, i nära anknytning till naturen. Idealet var att ge barnen de bästa förutsättningarna för att lära sig stabila arbetsvanor och en god disciplin. Toftes Gave flyttades liksom den tidigare nämnda Prins Carl under verksamhetstiden. Inledningsvis inrättades verksamheten i staden Kristiania för att kort därefter flyttas till den norska landsbygden.⁷⁸ Ett tredje exempel är den engelska anstalten Redhill som flyttades från stad till landsbygd. Anstalten inrättades av ett filantropiskt sällskap som startade anstalten redan år 1788 i syfte att förebygga brottslighet bland ungdomar. Sällskapet riktade sitt arbete till fattiga barn som var i riskzonen för att bli kriminella. Flytten till landsbygden skulle avskilja barnen från städernas faror, men också ge större utrymme för att ta emot flera barn som behövde hjälp.⁷⁹

Flera anstalter flyttades således från städer till landsbygd. Det fanns praktiska skäl till detta. Intagna och personal slapp trångboddhet och ägarna dyra lokalkostnader. Än viktigare var föreställningen om att landsbygden hade bättre inverkan på barnen och ungdomarna. Att de utbildades till yrken inom jordbruk och hantverk stämde väl överens med idealet om landsbygden och tveksamheten inför industrialiseringens nedbrytande inverkan på familj och

⁷⁵ Bijleveld & Van Poppel (2011), "The Success of the Civilization Offensive: Societal Adaptation of Reformed Boys in the Early Twentieth Century in the Netherlands", *Journal of Social History*, Volume 44, Number 4, s 1185.

⁷⁶ Se exempelvis Sundkvist (1994) och Frangeur (red.)(2007).

⁷⁷ Tove Stang Dahl (1992), *Barnevern og samfunnsvern. Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*, s 248.

⁷⁸ Thuen (1995), s 102ff.

⁷⁹ Doreen Muriel Whitten (2002) "*Protection, prevention: reformation a history of the Philanthropic Society, 1788-1848*", passim.

traditionella relationer. De eftersträfvansvärda förändringarna av barndomen blev än mer tydlig när stadsbarn förväntades växa upp till goda lantarbetare.

Ingrid Söderlind diskuterar frågan om barndomsideal i *Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920*. Hon menar att institutioner för värlösa barn främst riktade sig till flickor medan pojkar tenderade att placeras på uppfostringsanstalter. Pojkarnas placering motiverades av att de betraktades som vanartiga. Söderlind visar att den uppfostringsanstalt samt de fyra barnhem som hon har studerat, hade flera likheter. Syftet med institutionerna var att fostra flickorna till tjänarinnor. Institutionerna var en kvinnlig värld, där anstalterna försökte vara så hemlika som möjligt. Söderlind visar hur institutionslivet präglades av idealen om den goda barndomen. Inslag som påminde om en borgerlig barndom fanns närvarande i flickornas liv. Det borgerliga familjelivet kan också ha tjänat som syfte att få en inblick i kommande arbetsuppgifter som tjänarinnor. Söderlind ser flera likheter med flickornas uppfostran på institutionerna och överklassens fostran. Överklassflickornas framtidsmöjligheter var utstakade från början, vilket även påminde om livet på institutionerna: ”hem och arbetsplats i ett, otydliga gränser mellan arbete och fritid, överordnad och familj i samma gestalt”.⁸⁰

Birgit Persson beskriver i artikeln ”Allmänna Barnhuset - en mönsterinstitution” hur barnhuset hade likheter med uppfostringsanstalterna under 1800-talet. Men i samband med att Allmänna barnhuset öppnades bestämdes att barnen skulle utackorderas till fosterföräldrar på landet istället för att stanna i staden. Syftet var att barnen skulle få lära sig ett arbete genom att delta i fosterfamiljens liv och arbete. Persson visar hur Allmänna barnhuset kom att fungera som en genomgångsstation till ett nytt hem och att idealet om landsbygden och vidare fostran i ett hem var målet.⁸¹ Sköld visar att familjerna på Gålö skulle lära barnen hur ”riktiga” hem var.⁸² Dagarna präglades av arbete och skola. Sköld framhåller att familjerna delvis hade en instrumentell syn på barnen. De ansåg att arbetet behövde prioriteras framför skolarbetet. Sköld visar att fosterhemmen inte alltid uppfyllde kraven för att kunna fostra barnen. Exempelvis gjorde inspektörer från styrelsen klädsinspektioner för att undersöka om barnen fick det som de behövde i hemmen. Sköld påtalar hur inrättningen präglades av en spänning mellan liberala och patriarkala idéer om styrning. Gålö präglades av fosterhemsplaceringsmodellen, där idealet om familjen var ständigt närvarande. Sköld beskriver verksamheten som en hybrid av fosterhem och inrättning. Hemmen skulle

⁸⁰ Söderlind (1999), s 109ff. Citat hämtat från s 306.

⁸¹ Persson (1991), s 42ff.

⁸² Sköld (2012), s 71.

präglade barnen samtidigt som barnen ständigt övervakades och kontrollerades av föreståndaren.⁸³

I forskningsfältet som jag skissat på ovan ryms en rad olika frågor om hur man kan närma sig en anstalt som Hall. Tidigare forskning visar att de filantropiska rörelserna hade olika motiv till arbetet med de fattiga och utsatta. Ambjörnsson hävdar att filantropin ska betraktas som ett medelklassens civilisationsprojekt där arbetarklassen skulle fostras och disciplineras. Men forskare framhåller också att filantropernas verksamhet användes av de som fick hjälp efter deras egna behov och kulturella normer.

Ett annat spår som är värt att uppmärksamma är att tidigare forskning har påvisat att anstaltarnas relationer till statliga och kommunala myndigheter kunde utformas på olika sätt. En stor del av de filantropiska föreningarna som var verksamma inom barnavården kring sekelskiftet 1900 hade ekonomiskt understöd från stat och/eller kommun. I Halls fall var tanken om att anstalten skulle bli statlig en del av målsättningen då den grundades. Frågor om hur anstaltens relationer till statliga myndigheter såg ut samt hur det ekonomiska understödet var utformat behöver därför utredas.

Anstaltarnas syfte som har redovisats här initierades av filantropiska sällskap eller föreningar, som exempelvis Råby och Prins Carls uppfostringsinrättning. Anstalterna påminner om varandra gällande verksamhetens utformning och vardag. Byggstenarna för verksamheterna var arbete och skola. Dominerande var även kontrollen och övervakningen. Det framgår också att religion har fungerat som ett verktyg för att fostra barn och ungdomar på flera anstalter.⁸⁴ Tidigare forskning indikerar att fängsvårdens disciplineringsstanke och skolans bildningsstanke har genomsyrat verksamheterna.⁸⁵ Det öppnar upp för frågor om hur fängsvården och skolan präglade rutinerna på Hall och vilka barn som kom till Hall samt vilka orsakerna var till att de intogs.

Forskare har i studier som rör förhållandena i olika länder visat på viljan att förflytta barn och ungdomar från städer till landsbygd. Det har beskrivits som att det fanns ett ideal som föreskrev att omhändertagna barn och ungdomar skulle fostras och utbildas på landsbygden. Det väcker frågor om huruvida landsbygdsidealet kom att vidhållas i relation till hur många barn som återvände till städerna efter utskrivningen samt hur idealet om landsbygden som en god plats för fostran tog sig uttryck på Hall. Samtidigt aktualiserar tidigare forskning olika lösningar på anstaltens organisation. Frågan huruvida anstalterna skulle fostra de intagna efter

⁸³ Sköld (2012), s 71, s 98ff.

⁸⁴ Se exempel Larsson Kraus (2009), Frangeur (red.)(2007).

⁸⁵ Se exempelvis Nilsson (1999), Sandin (2009), Lundgren (2003).

familjelika eller institutionslika ideal har funnits med i diskussionerna om vad som är god uppfostran.

Teoretiska och metodologiska utgångspunkter samt frågeställningar

Det finns således ett flertal gemensamma nämnare hos de uppfostringsanstalter som inrättades under 1800-talet. Samtidigt kan man konstatera att anstalterna delvis kunde genomsyras av olika ideal och metoder. I det följande avsnittet kommer avhandlingens teoretiska och metodiska utgångspunkter att diskuteras. Ett par aspekter gör studien särskilt viktig. Hall var inte bara den största av de svenska anstalterna utan också en av de första som tog emot barn som dömts i domstol. Anstalten verkade under en lång tidsperiod vilket innebär att de inskrivna har etiketterats och beskrivits under skilda institutionella, vetenskapliga och kulturella regimer. Frågan om ansvaret för anstalten var ett permanent problem under hela verksamhetstiden och påverkade anstalten i olika avseenden. Jag kommer därför att diskutera teoretiska ståndpunkter som rör institutionsväsende och institutioners särdrag. Slutligen kommer jag att precisera mina frågeställningar. Det finns forskare som har berört frågan om institutioner och disciplinering. Både Foucault, Goffman och Douglas berör olika aspekter inom området. Jag ska inledningsvis uppmärksamma Foucaults perspektiv.

Foucault diskuterar institutionsvårdens förändring i maktutövning över olika grupper. Han redogör för hur förändringen har gått från fysiska, yttre disciplinerande straff under 1600-talet till att handla om disciplinering av det inre och själsliga beteendet, samt hur den moderna disciplinorganisationen växte fram under 1800-talet. Foucault framhåller hur makten genom den moderna institutionsvården kom att få sitt grepp om den intagnes själ i samband med institutionernas förändring i samhället. Genom nya tekniker, som att dokumentera och kategorisera de intagna på institutionerna, så blev det en ny form för att disciplinera och utöva makt på. Dokumentation möjliggjorde en objektifiering av de intagna, som gjorde att personalen på institutionerna kunde jämföra de intagna med varandra. Målet var att skapa självreglerande individer som kunde disciplinera sig själva. Med dokumentationens hjälp, blev det möjligt att finna mera detaljerade sätt att styra och disciplinera individen, både till det yttre och det inre, själsliga.⁸⁶ Foucault diskuterar institutioners utmärkande drag. Hans studie

⁸⁶ Foucault (2001), s 208ff.

bygger lämpligt nog för avhandlingens syfte, bland annat på en granskning av den franska uppfostringsanstalten Mettrays organisation. Han betraktar Mettray som ett exempel på en modern disciplineringsorganisation. Pojkarna stod under ständig observation och skulle dresseras och formeras både fysiskt och psykiskt. Foucault framhåller de disciplinerande rutinerna och organisationen som något grundläggande på institutionen. Pojkarna delades in i vad som kallades för familjer och bodde i mindre enheter. Pojkarna delades också in i militära sektionsgrupper och ropades upp tre gånger om dagen. De numrerades för att kunna urskiljas från varandra. Arbete i en verkstad övervakades av en verkmästare. Pojkarna gick också i skola. En domstol på området utövade rättskipning dagligen. Anställda hade en kollektiv uppgift att forma den intagne. Ingen enskild tog dock det fulla ansvaret för enskilda pojkar utan detta var en funktion av regelsystem och verksamhet för att forma barnens beteende. Uppgiften karakteriserar Foucault som övervakning och ständig observation, något som kom till uttryck i sammanfattande bedömningar av individens kroppsliga och moraliska utveckling. Anstalten skulle utbilda starka och undergivna jordbruksarbetare som lätt kunde kontrolleras. På detta sätt utvecklades Mettrays rutiner för att prägla kontrollen i barnens kroppar och identitet.⁸⁷

När Foucault anger en tidpunkt för när det moderna fängelset kan anses färdigutvecklat blir det med uppfostringsanstalten Mettrays öppnande i Frankrike år 1840. I Foucaults analys är således uppfostringsanstaltens historiska gestalt emblematiserande för det moderna bestraffningsprojektet. Foucault ser Mettray som en mönsteranstalt som gränsade till det striktast tänkbara inom straffväsendet. Han betraktar Mettray som ett fängelse utan att det egentligen i sin samtid betecknades som ett sådant. Mettray hade till uppgift att förvara ungdomsbrottslingar. Mettray var under hela verksamhetstiden ett filantropiskt projekt och blev således aldrig en statlig institution.⁸⁸ Foucault intresserar sig däremot inte för filantropins relation till statsmakten, vilket är viktigt i min studie eftersom det kan få konsekvenser för vilka barn som skrevs in och hur verksamheten organiserades. Foucaults anslag pekar emellertid på den samhälleliga förändring och kontext som skapandet av institutionerna är en del av. Detta anslag är viktigt för min studie av Hall.

Erving Goffman har beskrivit institutionsväsendet genom att definiera vad han benämner som en total institution. Ett viktigt kännetecken är att institutionen har inneslutande tendenser. Som exempel innebär det att institutionen tar varje klients tid och intresse i anspråk och skapar hinder för att de intagna ska umgås med människor utanför institutionen. Goffman

⁸⁷ Foucault (2001), s 341ff.

⁸⁸ Ibid.

beskriver vidare intagningsprocedurerna som utmärkande för totala institutioner. Han benämner dem som avslipningsprocedurer eller programmeringsprocedurer. Det innebär att den intagne genom särskilda rutiner ska symbolisera det nya livet innanför anstaltens väggar. Personalens särskilda rutiner för intagningsproceduren kan exempelvis handla om visitering, hårklippning, fotografering, att tilldela intagningsnummer och instruera om regler. Denna avslipningsprocedur från livet utanför är en del i att göra den intagne samarbetsvillig inför vistelsen på institutionen. Inträdesritualerna är enligt Goffman en symbol för ett bortlämnande av både sitt jag och sina ägodelar, och därefter ett påtagande av institutionens kännetecken och roll. Ett inrättande på institutionen är att följa de uppsatta ordningsreglerna.⁸⁹

Om den intagne följer reglerna leder det till att de får del av förmåner och belöningar men också som Foucault påpekar, till förlust av förmåner och direkta bestraffningar efter brott mot reglementet.⁹⁰ Det finns här också skäl att påminna om den diskussion som fördes kring rutinerna för fängelserna under 1800-talets mitt huruvida cellfängelset eller om den sk Auburnska systemet i vilken de intagna var tvingade till total tystnad var lösningen på disciplineringsproblemen.⁹¹

Rutinerna är också enligt Goffman något utmärkande för en total institution. Aktiviteter utförs på samma plats och under en och samma auktoritet och livet på en institution innebär därmed ett kollektivt liv. Människor behandlas lika och genomför alla aktiviteter tillsammans. De dagliga aktiviteterna är också något som förenar de intagna på anstalterna.⁹² Mary Douglas har också diskuterat rutinerna som ett medel för att skapa ordning. Douglas framhåller att institutioner styr och begränsar vårt tänkande. De intagna kan exempelvis lämna över livsavgörande beslut till ledningen. Den intagne är så pass upptagen av detaljerna i de vardagliga rutinerna att de stora frågorna faller bort. Douglas ser därför rutinerna som grundläggande för att skapa ordning i olika samhällskulturer. Rutiner skapas genom överenskommelser som tal, ceremonier och gester. Att hålla fast vid ritualer, symboliska handlingar, kan betraktas som ett sätt att undanröja den fara som det kan innebära att stå utanför samhällsordningen. Douglas har också diskuterat symboliska ritualer. Hon tolkar rutinerna i olika samhällskontexter som en bekräftelse på oordningens kraft. Hon betraktar ritualerna som ett medel för att omforma människor.⁹³

⁸⁹ Erving Goffman (2013), *Totala institutioner. Fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*, s 13ff.

⁹⁰ Goffman (2013), s 13ff, Foucault (2001), s 341ff.

⁹¹ Sandin (2009), s 43f.

⁹² Goffman (2013), s 15f.

⁹³ Mary Douglas (1997), *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*, s 135ff.

Såväl Douglas som Goffmans forskning är rimliga utgångspunkter för min studie, men det finns också anledning att ifrågasätta bilden av Hall som ett exempel på en total institution. Det handlar exempelvis om på vilket sätt anstalten utformades över åren och hur institutionen har beskrivits under verksamhetsåren. Det finns också skäl att återknyta till tidigare forskning som diskuterat de intagnas egna handlingar och på vilket sätt som de uppfattades relatera till rådande rutiner.

Som avhandlingen kommer att visa formas Hall av processer inom såväl fängelsesystemet, skolan som det civila samhället. Det är i detta sammanhang som Karin Johannisson och Roger Qvarsells analyser är användbara. De visar på hur institutionsvården genomgått stora förändringar genom åren. Dessa förändringar avser både kategoriseringar och perspektiv på dem som skulle fostras. Qvarsell påvisar att olika vetenskaper influerade fostransidéerna, där pedagogiska föreställningar kom att bytas ut med psykologiska och psykiatriska bedömningar av barnen.⁹⁴ Johannisson ger också bilden av den komplexitet som fostran inom institutionsvården rymmer. Gränslinjen mellan fängelse- och sjukvårdens terminologier är oklar och innebörder kan komma att sammanblandas.⁹⁵ Detta rymmer ytterligare en komplexitet eftersom det påverkade vilka som faktiskt skrevs in. Det ger också upphov till frågor om hur anstaltarnas fostran av barn och unga till delaktighet i samhället – deras framtida medborgarskap – förändrades. Det blir intressant att undersöka hur förbättringsprojektet av barnen organiseras och hur olika straffmetoder, religiösa kunskaper, pedagogiska modeller – arbete, tystnad, cellisolering med mera utformas för och av barn och unga.

Hur organiserades då institutioner av det slag som Hall? Det finns anledning att ta inspiration av Goffman och Foucaults beskrivningar av institutioner. Det gäller den totala institutionens inneslutande tendenser, antagningsprocedurerna och organiseringen av rutiner och system. På denna punkt finns det också skäl att knyta an till Foucaults sätt att analysera normaliseringsprocesserna; hierarkisk observation samt belöning och straff för reglering av barn och ungas beteende. Samtidigt kommer jag att knyta an till Mitchell Dean som gör det möjligt att avgränsa styrningens mekanismer och därmed den teknik och rationalitet genom vilken själva styrningsprocessen verkar. Dean understryker nämligen att det är de praktiska tillämpningarna och teknikerna som behöver analyseras.⁹⁶ Analyserna måste samtidigt bygga

⁹⁴ Roger Qvarsell (1985), "Från vanart till psykopati. Om barnpsykiatriens framväxt i Sverige under mellankrigstiden", s 168ff, i *Lychnos Årsbok* 1986.

⁹⁵ Johannisson (1990), s 55f.

⁹⁶ Mitchell Dean (2006), *Governmentality, power and rule in modern society*, s 18.

på att styrningen förhöll sig till en reglering av både personal och av barn som samtidigt inte självklart underordnade sig ett sådant system. Reglering och rutiner var historiskt motiverade av motstånd och/eller oförmåga att leva upp till krav som uttrycktes i regleringssystemen.

Dean pekar ut fyra områden som urskiljer styrningsmekanismernas olika aspekter. Dessa relateras till hur verksamheten på Hall diskuterades. Det första området är synliggörande vilket innebär att en fråga uppmärksammas och definieras som ett problem. Synliggörandet av pojkarna på Hall bygger inledningsvis på de beskrivningar som gjordes av skolmyndigheterna, fattigvårdsnämnden och polisen. Pojkarnas avvikelser uppmärksammandes och definierades som problematiska också i samband med vistelsen på Hall. Det andra området rör förgivettaganden, dvs. det som tas för givet och som betraktas som sanning i de olika diskurserna. Området kan benämnas som vetandets organisering och normativa grunder i den aktuella diskursen. Anstalten etablerades under en period där religionens roll var under förändring i samband med den begynnande sekulariseringen i samhället.⁹⁷ Samtidigt introducerades nya vetenskaper som exempelvis psykiatrin. Religion och de medicinska förklaringarna ska betraktas som aspekter för vetandets organisering gällande Hall. Det tredje området handlar om hur man talar om praktiken och vardagens organisation. Hur organiseras de rutiner, och tekniker med vilka man ska åstadkomma en förändring av subjektet? Praktiken kan exempelvis innebära att skapa specifika byggnader för de tekniker som verksamheter ska organiseras omkring, samt att införliva den kunskap som expertisen äger för att åstadkomma det eftersträvarsvärda subjektet. Tekniker som används är observation, normalisering, sanktion och bestraffningar. Här finns det anledning att också knyta an till både Goffman och Foucault igen. Det fjärde området rör hur dessa tekniker producerar och skapar olika subjekt. Föreställningar om subjektet, det vill säga om de som togs in och som skulle formas till framtidens medborgare, är en konsekvens av hur anstaltens verksamhet var tänkt att organiseras, samt av de tekniker som användes för att fostra de intagna.⁹⁸

Avhandlingens *övergripande fråga* rör således var och hur Hall placeras i kraftfältet mellan stat och civilsamhälle, samt mellan fängsvård och skola. Vad är en uppfostringsanstalt för slags verksamhet och hur förändras dess innebörd och identitet? En viktig aspekt är därför hur fördelningen av ansvaret mellan staten och det civila samhället påverkade verksamheten. Det aktualiserar frågor om vad för villkor ledningen ville skapa för de barn och unga som varken skulle rymmas i fängelsesystemet eller i skolans värld och hur den förändrades? Vad

⁹⁷ Se exempelvis Lars I Andersson (2003), *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, s 64.

⁹⁸ Dean (2006), s 21ff.

var föreningens ambitioner, hur förändrades relationen till staten och vilka personer deltog i verksamheten? Mot den bakgrunden finns det också skäl att fråga sig hur problemen med de intagna uppfattades. Hur beskrevs de ungas problem? Hur synliggjordes de intagna och deras föräldrar? På vilka sätt och med vilka begrepp skedde det? Förändrades och i så fall hur förändrades sådana beskrivningar? Den övergripande frågan om anstaltens karaktär gör det också nödvändigt att undersöka hur de intagnas vardag formades och förändrades. Hur såg vardagsrutinerna ut på Hall och hur organiserades Hall som den anstalt den var, placerad någonstans mellan fängvården och skolan i det socialpedagogiska landskapet? Hur skulle förbättringsprojektet, livet på kolonin utformas? Den övergripande frågan förhåller sig då också till frågan om vilket subjekt anstalten förväntades producera. Vad skulle de intagna bli som vuxna? När värderades de som färdiga för att skrivas ut och vad var det för roll som de förväntades fylla?

Källor och disposition

Åkerbrukskolonin Hall var verksam mellan åren 1876-1940. För att förstå anstaltens verksamhet så ligger flera olika typer av material till grund för avhandlingen. I följande avsnitt kommer avgränsningar, material, bearbetning och analys att diskuteras. Avhandlingen är skriven ur ett kronologiskt tematiskt perspektiv: föreningens initierande, etablerandet av Hall, pojarna som kom till Hall, verksamheten, organisationen samt nedläggningen av anstalten. Inledningsvis vill jag ge en överblick över vilken typ av källor som har använts. Det handlar dels om statligt material som exempelvis riksdagsprotokoll, propositioner och utredningar men också om föreningens kvarlevor i form av årsberättelser, minnesböcker över eleverna, register över eleverna, persondossierer, intervjuer, konferensprotokoll, samlingar av tidningsartiklar, och informationsmaterial. För att få ytterligare perspektiv på hur Hall betraktades så har jag också granskat en mediedebatt om Hall i tidningen Arbetaren under 1920-talet, en före detta förmans nedskrivna minnen om Hall samt en tidigare elevs berättelser som publicerades i tidningen Brand.

En av avhandlingens centrala frågor har varit att ta reda på vilka som var med i och arbetade för föreningen som inrättade Hall och vilka motiv de hade för att både initiera och driva en anstalt under så pass många år. I min granskning har jag därför haft fokus på hur styrelsen och de anställda har talat om sin verksamhet. Jag har värderat begrepp och beskrivningar omkring de intagna och deras familjer samt inrättandet av anstalten, dess

organisation och rutiner. Inom exempelvis föreningens ledning fanns försanthållanden till varför medlemmarna ansåg att anstalten behövde inrättas. Genom att studera argument, påståenden och begrepp har jag försökt ringat in vilka dessa försanthållanden var.

Årsberättelserna ger en bild av hur föreningen vill presentera sig och sin verksamhet. Materialet är tendentiöst och jag gör därför inga anspråk att presentera en sanning. Det är föreningens beskrivningar, deras sätt att relatera till det omgivande samhället samt deras verksamhet som förändras över tid, som är i fokus i min granskning av årsberättelserna. Årsberättelsen var styrelsens offentliga sammanfattning av det som hade hänt på Hall under föregående år. Här sammanfattades antalet intagna som vistades på Hall, vilken sysselsättning de hade erbjudits under året, hur många förseelser som de begått samt vilka straff som verkställts. Årsberättelserna från anstaltens verksamhetsperiod är inte kompletta. Det saknas årsberättelser från 1925-1926, 1928-1929 och 1933-1940. Årsberättelserna ger vidare information om vilken verksamhet som bedrevs på anstalten i form av skola, fritidsaktiviteter samt arbete. De visar också på vilket sätt som verksamheten har förändrats över tid. I årsberättelserna har även styrelsen relaterat till ett antal olika riksdagsdiskussioner. Enstaka år finns även verksamhetsberättelser skrivna av lärare och präster med i årsberättelserna.

Jag har ställt årsberättelserna i relation till enstaka skrivelser i arkivet. Ett sådant är exempelvis foldern ”Inbjudning till tecknande af bidrag till kapellbyggnad vid åkerbrukskolonienkolonien Hall”, från 1882 samt 1898. Revisionsberättelserna är också centrala i mina analyser. De finns med som en separat bilaga i årsberättelserna. Revisionsberättelserna ger en delvis annan bild och ibland en kritisk analys av det som står i årsberättelsen, men gav givetvis också information om det ekonomiska läget i föreningen. Jag har använt revisionsberättelser för att analysera föreningens förhållande till staten, samt hur det ekonomiska läget såg ut i föreningen och på anstalten. Revisionsberättelserna har jag därför behövt ställa i relation till både propositioner, riksdagens beslut om ekonomiskt understöd samt föreningens protokoll och årsberättelser.

Årsberättelserna har granskats i relation till konferensprotokoll, som till skillnad från dem har skrivits av direktören tillsammans med personalen. Protokollen finns tillgängliga mellan år 1876-1940, men det förekommer flera års uppehåll mellan dem. Det finns konferensprotokoll för år 1876 - 1879 samt för år 1882 samt protokoll från sammanträden med lärare med flera mellan åren 1915 – 1930. Protokollen ger uttryck för sin tids värderingar och försanthållanden och är därmed material som ger inblick i hur verksamheten bedrevs, vilka metoder som diskuterades samt på vilka sätt personalen relaterade till de intagna pojkar. Protokollen ger också information om vilka som arbetade på anstalten. Jag har valt

att analysera vad personalen gjorde på Hall. Var de kom ifrån, vilken social bakgrund de hade och vilken utbildning med mera har jag valt att inte fördjupa mig i.

Föreningens första skrivelse från 1874 har genererat fakta om både föreningens motiv och drivkraft för att vilja inrätta en anstalt som Hall. Som författare står G F Almquist som var en av grundarna. Den handlar om föreningens upptakt och inriktning. Protokollen och årsberättelserna har gett information kring föreningens etablerande och omfattning men också om vilka som var invalda i styrelsen. Styrelsemedlemmarna har genom dess titlar kunnat ställas i relation till vilka erfarenheter och yrkesområden som de hade erfarenhet av. Frågan om föreningen har också behövt sättas i relation till vad riksdagen ansåg om att etablera uppfostringsanstalter samt hur riksdagsledamöterna förhöll sig till förenings motiv och arbete. Jag har därför behövt förhålla mig till de diskussioner som fördes på politisk nivå gällande anstaltsväsendet. Jag har granskat kungliga skrivelser och statsrådsprotokoll om riksdagens ställning i frågan om uppfostringsanstalter.

Det är tydligt att det fanns en pågående diskussion mellan riksdagen och föreningen under hela verksamhetstiden. Diskussionerna handlade om föreningens förfrågningar om statligt understöd till verksamheten samt föreningens diskussioner huruvida ett statligt övertagande av Hall var aktuellt. För att ta reda på vilka diskussioner som fördes samt vilka argument som lyftes fram relaterar jag föreningens källor såsom årsberättelser och protokoll, till riksdagsdebatten samt propositioner, där frågan om Hall har diskuterats.

För att kunna besvara mina frågeställningar har jag behövt granska vilka som intogs och deras familjer. Det har varit nödvändigt att göra ett urval bland de 2408 intagna. För att kunna analysera både begrepp och beskrivningar så har jag också studerat dem över tid. Jag har därför valt att granska materialet om dem vid fyra nedslag: 1876, 1897, 1918 samt 1939. Jag har vid varje nedslag granskat 50 intagna, det vill säga 200 individer sammantaget. Det första året är 1876. Det året är valt från att verksamheten startade på Hall. Nästa nedslag är år 1897. Året är intressant mot bakgrund av att riksdagen och regeringen hade tillsatt ligapojkskommittén år 1896, som hade i uppgift att arbeta fram ett lagförslag, vilket också påverkade verksamheten på Hall. Nästa nedslag är år 1918. Den perioden var 1902 års lag genomförd och Hall var en av flera anstalter i Sverige under samma period. Det sista nedslaget är 1939. Året är intressant eftersom det fanns en debatt om barnets bästa huruvida fosterhemmen eller anstalterna var det bästa för de barn som skulle placeras utanför det egna hemmet. Hall hade också förändrats avseende vilka grupper som anstalten tog in men också att avtalet mellan föreningen och staten hade förändrats och specificerats. Året var också det sista verksamhetsåret på Hall innan verksamheten lades ned.

Minnesböcker över eleverna är min huvudkälla rörande de intagna och deras familjer. Minnesböckerna är tendentiösa genom personalens intresse för och urval av information om vad som hänt före intagningen och hur familjeförhållandena var. Varje individ fick vid inskrivningen ett uppslag i en journalbok, 2 A3:or sidor stora, där någon/några i personalen skrev ned anteckningar. Böckerna hade förtryckta blanketter där även ett fotografi på den intagne klistrades in. Här noterades information gällande hans familj, om han var född inom eller utom äktenskapet vilket i journalen noterades som äkta eller oäkta, vilka yrken som föräldrarna hade, familjebakgrund, hemvist, levnadsutveckling där man kunde se vilken anledning det fanns till att han blev placerad på Hall samt hans betyg från skolan. Innehållet i böckerna handlade också om tiden på och efter Hall. Det finns anteckningar om och när den intagne blivit straffad och för vad, tidpunkt för att skrivas ut och vad som hände efter vistelsen på Hall. Personalen på anstalten noterade om de intagna hade blivit straffade och registrerade hos polisen efter utskrivningen.

Jag har analyserat materialet genom att granska beskrivningarna om familjebakgrund, orsak/er till omhändertagande, information om hur livet levdes på Hall samt när den intagne skrevs ut från anstalten och vad som hände med honom efter anstaltstiden. Med utgångspunkt från minnesböckerna har jag också gjort beräkningar av deras åldrar vid intagningen, antal vistelseår på Hall, familjernas yrken, om de var födda inom eller utom äktenskapet, föräldrarnas klasstillhörighet samt om föräldrarna hade dömts för brott.

Minnesböckernas förtryckta blanketter har förändrats över tid. Både begreppen och urvalet av frågor visar att det skedde en diskursiv förskjutning under verksamhetsåren. År 1876 och 1897 användes samma mall i minnesböckerna. Däremot så sker en förändring år 1918 och 1939. Det finns anledning att återkomma till detta.

Jag har systematiskt arbetat med begrepp och beskrivningar av pojkarna genom de fyra nedslagen. I beskrivningarna har de intagna samt deras föräldrar beskrivits mot bakgrund av vilka skälen var för omhändertagandets. De handlar exempelvis om att de hade begått stöld eller drivit omkring på gatorna. Dessa etiketteringar har jag valt att sammanställa för att kunna relatera till frågan om vilka som uppmärksammades och vilka skälen var för att de betraktades som problematiska. Metodiskt har jag gått till väga på samma sätt med familjerna. Frågor om hur föräldrarna beskrevs och etiketterades har jag sammanställt för att förstå hur familjerna uppfattades. Jag har också lyft fram föräldrarnas yrken i de fall som de noterats.

Minnesböckerna har också ställts i relation till de tidigare nämnda persondossiererna, d v s matriklar över eleverna. De har hjälpt mig att få helhetsgrepp om processen inför inskrivningen på Hall. Eftersom samma information i flera fall finns sammanfattad i

minnesböckerna så har de varit min huvudkälla. I matriklar från år 1876 har dessutom inskrivningsintervjuer från tjugo inskrivna personer sparats. Det är också det enda materialet i vilket de intagna kommer till tals, även om frågorna och svaren behöver betraktas som tillrättalagda. Om det gjordes enbart intervjuer för de tjugo intagna år 1876, eller om intervjuerna var en del av de gängse inskrivningsrutinerna, går inte att svara på. Kanske förlorade de sitt värde för personalen som slutade att göra dem, eller så är de inte bevarade till eftervärlden. Frågorna var styrda och vi kan också anta att svaren var formaliserade, men frågeformulären ger oss ändå en indikation på vad personalen på Hall var intresserad av att veta. De intagna fick svara på 23 frågor.

Beskrivningarna av de intagna har också behövt relateras till helheten på anstalten. Frågor omkring hur många som kom till Hall samt från vilka orter de kom från, har också varit information som jag har behövt ta reda på. Jag har därför använt mig av ett register över dem. Varje person som skrevs in på Hall fick ett mindre kort där hans namn, hemort, födelsedata, inskrivningsår samt utskrivningsår noterades. För att få en överblick över verksamheten har jag analyserat samtliga intagnas vistelsetid på Hall, ålder, hemorter, inskrivningsålder samt utskrivningsålder med hjälp av dessa kort. På så sätt finns en totalundersökning av dem, även om den är begränsad.

Vardagens organisation på anstalten har studerats via verksamhetens dagsscheman och aktiviteter som skola, arbete, fritidssysselsättningar och religiösa rutiner. Det har medfört att jag också har behövt förhålla mig till anstaltens ledning samt föreskrifterna för den personal som utförde det dagliga arbetet.

Jag har också valt att analysera var de intagna tog vägen efter utskrivningar med utgångspunkt ifrån minnesböckerna. Men utskrivningen av dem föregås också av en diskussion i protokollen huruvida de var färdiga för att skrivas ut eller inte. Här har begrepp och beskrivningar analyserats och sammanfattats. Jag har därför ställt minnesböckerna i relation till protokollen där diskussionerna om enstaka intagna lyftes fram. Det finns flera källor som indikerar att de inte hade det så bra på Hall. Jag har valt att granska beskrivningar om hur pojkar behandlades via tidskriften Arbetaren år 1925. Tidningens innehåll har ställts i relation till både konferensprotokoll som ger indikation på misshandel av pojkar, styrelseprotokoll rörande beslut som togs angående uppsägningar av personalen grundade på samtal med anställda och elever samt till en tidigare förmans anteckningsböcker som finns bevarade i Harry Freynes arkiv. Freyne arbetade som folkskolelärare på Hall under perioderna år 1927-1928 samt 1930-1931 och det är troligtvis på hans uppmaning som en tidigare förman skrev ned sina upplevelser av arbetet på Hall. Det finns också källor runt sekelskiftet 1900,

som exempelvis en insändare av en tidigare anställd på Hall samt en tidigare elevs upplevelser vars artiklar publicerades i tidningen Brand år 1915. Dessa artiklar och beskrivningar har också granskats.

Verksamheten de sista åren samt föreningens relation till staten har jag granskat i de utredningar, riksdagsprotokoll och propositioner som diskuterar och tar beslut om föreningens verksamhet under 1920- och 1930-talen. Eftersom det saknas årsberättelser från bland annat åren 1931-1940 har det inte varit möjligt att jämföra utredningarna till föreningens självbild. Däremot så speglas den samhällseliga kontexten under 1930-talet genom en samling tidningsartiklar. I arkivet över Hall finns också tidningsartiklar samlade i klippböcker, där personal och/eller rektor klistrade in tidningsartiklar om Hall under år 1930-talet, då anstaltens verksamhet diskuterades flitigt i pressen. Klippböckerna är tendentiösa. Den ger oss inte en fullständig överblick över medias bild, utan är intressestyrd för vad personalen tyckte var angeläget att spara. De spänner över åren 1931 till 1939. Artiklarna hämtades från tidningar som Aftonbladet, Dagens nyheter, Göteborgsposten och Stockholmstidningen. Samma händelser har genomgående klippts ut ifrån olika tidningar som sammanfattat och kommenterat händelserna. Det gör att samma händelse beskrivs från delvis olika perspektiv med hjälp av de artiklar som sparats. Även enstaka informationsblad om Hall samt artiklar om Hall från bland annat Allers familjejournal har sparats. Tidningsartiklarna speglar i kombination med enstaka artiklar och informationsblad det urval som personalen uppfattade som viktigt.

Jag har valt att kalla de intagna barnen och ungdomarna för pojkar samt intagna i texten. Jag är medveten om att det finns olika sätt att benämna barn och ungdomar på anstalter i tidigare forskning.⁹⁹ Anstalten använder begrepp som gossar, pojkar och elever när de pratar om de intagna barnen och ungdomarna.

Avhandlingen har disponerats på följande sätt. Kapitel 2 handlar om hur Hall organiserades. Vilka var det som företrädde föreningen samt hur valde de att organisera en anstalt som Hall? I kapitlet undersöker jag styrelsens sammansättning, föreningens organisation och ekonomiska villkor, samt hur relationen till statsmakten förändrades. I kapitel 3 undersöks de intagna och deras föräldrar. Jag granskar vilka det var som kom till Hall och vilka det var som hade anmält dem för inskrivning på anstalten. Men kapitlet handlar också om vilken problematik som var avgörande för inskrivningen på Hall och vilka det var som skulle fostras av en förening som hade en tydlig inriktning mot fångvården. Kapitel 4

⁹⁹ Se exempelvis Larsson Kraus (2009), Söderlind (1999), Frangeur (red.)(2007).

handlar om anstaltens praktik och vardagliga organisation. Jag granskar som framgått tidigare dagsscheman och aktiviteter; skola, arbete, fritidssysselsättningar och religiösa rutiner. Jag berör också på vilket sätt som de intagna beskrivs i relation till den ordning som utvecklades på anstalten. Denna relation står i fokus för kapitel 5 som handlar om anstaltens bestraffnings- och belöningsystem. Jag ser belönings- och bestraffningssystemet som ett uttryck för en hierarkisk observation och normaliseringsprocess. Straffens art väcker frågor omkring vilka metoder som Hall ville associera sig med. Frågan huruvida Hall var inspirerat av fångvårdens metoder eller skolans bestraffnings- och belöningskultur besvaras. I kapitel 6 diskuterar jag utskrivningarna från Hall. Kapitlets syfte är att granska på vilket sätt som de intagna värderades som färdiga för att skrivas ut samt granska hur utskrivningsprocessen gick till. I kapitel 7 återkommer jag till frågan om förhållandet mellan föreningen och staten. Kapitlet handlar om hur anstalten förändras under 1920- och 1930-talet och slutligen läggs ner år 1940. Jag granskar de utredningar och propositioner som leder fram till beslut om föreningen. Den samhälleliga kontexten under 1930-talet speglas också genom samlingen av tidningsartiklar.

KAPITEL 2

Istället för staten? Motvillig initiativtagare

Inledning

År 1876 inrättade Föreningen till minne af kung Oscar I och drottning Josephina uppfostringsanstalten Hall. Bakom beslutet låg flera års planering. Föreningens främsta inspirationskälla för hur verksamheten skulle organiseras var som framgått i tidigare kapitel den franska uppfostringsanstalten Mettray.¹⁰⁰ Den hade tydliga associationer till fängsvård vilket avspeglas i verksamhetens struktur och metoder. Föreningens drivkraft i etablerandet av en verksamhet som Hall handlade delvis om att föreningsmedlemmarna ansåg att det saknades en anstalt som kunde ta emot brottsliga ungdomar, som en följd av den nya straffvårdslagstiftningen år 1864. Medlemmarna ansåg också att ett uppfostringsprojekt som Hall var ett statligt ansvar.¹⁰¹

Som tidigare diskuterats sker inrättandet av Hall parallellt med fängsvårdens reformering. Tidigare forskning har uppmärksammat att detta är en brytningstid mellan en religiös och en modern vetenskaplig kontext. Larsson Kraus framhåller exempelvis att räddningsinstitutet Råby inledningsvis var ett religiöst projekt som samtidigt präglades av social ingenjörskonst. Den religiösa symboliken gav anstaltens ledning och personal auktoritet att rädda och fostra. Larsson Kraus framhåller att Råbys historia inte kan skrivas utan förståelse för den religiösa kontexten.¹⁰²

Ett av de främsta argumenten för att införa cellfångelser, både i Sverige och internationellt, var att fångarna skulle isoleras och därigenom skulle deras inre omvändas. Den inre omvändelsen skulle i sin tur leda till förbättring och till ett nytt liv. Bekännelse och försoning blev centrala ledord i den intagnes omvändelse.¹⁰³ Förbättringen skulle ske genom

¹⁰⁰ Årsberättelse (1876), s 4f. I årsberättelsen från 1876 skriver de att föreningen även ska ta inspiration från anstalten Russylede. Direktör Kylberg är den som förespråkar Russylede på grund av deras mildare form av pedagogik, medan Olivecrona och styrelsen snarare anammar Mettray som den främsta förebilden inför etablerandet av Hall. Anstaltens utformning visar däremot att Mettray var den främsta förebilden för utformningen av Hall. Se exempelvis Bjurman (1995), s 154ff.

¹⁰¹ Se exempelvis Almquist (1874), Årsberättelse (1876), Olivecrona (1873).

¹⁰² Larsson Kraus (2009), s 161f.

¹⁰³ Se exempelvis Qvarsell (1985), passim och Nilsson (1999), s 305ff, 427ff.

religiositet och utbildning, det visar bland andra Roddy Nilsson, Frans Lundgren och Bengt Sandin.¹⁰⁴ Nilsson och Larsson Kraus har beskrivit hur en religiöst färgad styrningsrationalitet förlorade i betydelse i samband med den moderna vetenskapens intåg under slutet av 1800-talet. Den religiösa hierarkin förlorade således inflytande när modern vetenskap började få större inflytande på hur sociala problem formulerades och skulle åtgärdas.¹⁰⁵ Vi kan förmoda att fångvårdens reformering och den brytningstid som Hall var en del av, påverkade styrelsemedlemmarna och därmed också hur verksamheten på Hall kom att utformas.

Det här kapitlet handlar om hur Hall organiseras med utgångspunkt från vilka som företrädde Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephina. I kapitlet undersöker jag vilka som satt i styrelsen och vilka som var föreningsmedlemmar. Vidare studeras föreningens organisation och ekonomiska villkor samt hur den relaterade till statsmakten. I kapitlet studeras strävan efter att skapa legitimitet för verksamheten och bygga en stabil ekonomisk grund för den. I det här sammanhanget kommer jag därför analysera vilken typ av anstalt föreningen initialt önskade skapa. Analysen grundar sig på föreningens årsberättelser, protokoll, propositioner och revisionsberättelser från år 1876 till 1922. Den sista verksamhetsperioden, 1920- och 1930-talen präglades av att uppfostringsanstalten ändrade inriktning samt var på väg att avvecklas. Den perioden diskuteras först i kapitel 7.

Styrelsen – sammansättning och erfarenhet

Föreningen till minne av Kung Oscar I och drottning Josephina bildades den 13 juni 1873. Det var samma dag som drottning Josephina firade att hon hade varit i Sverige i 50 år. Föreningen instiftades i Stockholm och flera personer hade bjudits in för att delta. Kung Oscar I hade redan tidigare intresserat sig för brottsliga barn och ungdomar. Han hade också många år tidigare förespråkat statliga uppfostringsanstalter som ett alternativ för att förbättra barn och ungdomar.¹⁰⁶ Föreningens inrättande innebar därmed att han som individ önskade ”lägga slutstenen på det människovänliga verk, hvilket han såsom Furste och Konung med så mycken värme omfattade”.¹⁰⁷ Föreningens första skrivelse innehåller långa redogörelser om varför både föreningen och en verksamhet riktad mot brottsliga barn och ungdomar behövdes. I den första skrivelsen hänvisas också till att kung Oscar I hade år 1840 manat befolkningen

¹⁰⁴ Sandin (2009), s 64ff, Nilsson (1999), s 427ff, Lundgren (2003), 100ff.

¹⁰⁵ Nilsson (1999), s 427ff, Larsson Kraus (2009), 160ff.

¹⁰⁶ Kungligt brev nr 122 (1846), ”Styrelsen över fångelser och arbetsinrättningar i riket 1825-1859”.

¹⁰⁷ Almquist (1874), s 72.

till "ett medborgerlighetens allmänna bemötande" för att försöka minska brottsligheten.¹⁰⁸ Han förespråkade vård och behandling av dömda straffade fångar och ville humanisera och reformera den befintliga fångvården.¹⁰⁹ Oscar I hävdade enligt föreningens årsberättelse, att en grundlig reform inom fångvården skulle kunna förebygga och undanröja brottsligheten bland både barn och vuxna.¹¹⁰ Vid samma tid pågick en debatt om fångvårdsystemet.¹¹¹ Oscars I s önskemål om att införa statliga uppfostringsanstalter fick aldrig gehör i riksdagen eller av regeringen. Förslaget om statliga uppfostringsanstalter röstades ned. Riksdagen valde istället att prioritera omhändertagande i hem.¹¹²

Brottsliga barn och ungdomar var enligt föreningens skrivelse en stor samhällsfara och "ett levande hot mot den offentliga ordningen och en förlamande utväxt på samhällskroppen".¹¹³ Föreningen ansåg att samhället var fullt av barn och ungdomar som var skadliga för samhället. De var försjunkna i laster och lämnade åt sig själva. Grundarna av föreningen ansåg att det var nödvändigt att genom "vård och kristlig uppfostran/.../upptuktelse och ledning" hjälpa dem.¹¹⁴ Föreningen var medveten om att det fanns andra anstalter, men hävdade att de var ämnade för barn som inte hade hamnat på den brottsliga banan. Däremot saknades en anstalt som kunde motverka brottslighet och driva på utvecklingen av en genomgripande reform i det svenska samhället.¹¹⁵ Ungdomar ansågs således utgöra ett hot mot samhället.¹¹⁶

Föreningen visade vidare på förebilder i utlandet, bland annat England där den engelska staten hade infört lagen om The reformatory system år 1854.¹¹⁷ I skrivelsen från 1874 skriver den svenska föreningen att "Länge bör det icke dröja" innan en anstalt efter de europeiska förebilderna ska kunna öppnas i Sverige.¹¹⁸ Det gjorde också hänvisningar till anstalter i Frankrike där dessa hade initierats av filantropiska organisationer, men där staten inom kort hade övertagit verksamheterna. Den franska modellen byggde på regelbundna statliga inspektioner som skulle garantera verksamheternas kvalitet.¹¹⁹ Det framgår av protokollet att föreningen hade en förhoppning om att en liknande modell skulle kunna antas i Sverige.

¹⁰⁸ Almquist (1874), s 2.

¹⁰⁹ Ibid., s 6, 81.

¹¹⁰ Ibid., s 81.

¹¹¹ Se exempelvis Sandin (2009) och Nilsson (1999).

¹¹² Larsson Kraus (2009), s 225ff, Almquist (1874), s 81.

¹¹³ Almquist (1874), s 13.

¹¹⁴ Ibid., s 6.

¹¹⁵ Ibid., s 29.

¹¹⁶ Ibid., s 67.

¹¹⁷ Se exempelvis Whitten (2002).

¹¹⁸ Almquist (1874), s 2.

¹¹⁹ Olivecrona (1873), s 15.

Föreningen menade också att det hade gjorts försök att hjälpa kriminella barn och ungdomar, men att åtgärderna inte hade varit framgångsrika. Hjälpn hade bestått i att barnen och ungdomarna hade utackorderats till fosterhem. Det betonades att sådana åtgärder inte var tillräckliga för att hjälpa de kriminella barnen. Det innebar också att föreningen hade en annan åsikt än den linje som riksdagen förespråkade, vilken, som framgått tidigare, hade motsatt sig införandet av statliga uppfostringsanstalter. Föreningen ansåg att det som skulle kunna hjälpa barnen var systematiska rutiner som skola och arbete. Föreningens ambition var att anstalten enbart under en kort period skulle drivas av föreningen för att på sikt övergå i statlig regi.¹²⁰

G F (1814-1886) och Knut Olivecrona (1817-1905) var båda drivande i samband med föreningens tillkomst. Almquist var generaldirektör för fängvårdsstyrelsen samt ledamot i riksdagens första kammare. Han förespråkade en reformering av det tidigare gemensamhetsfängelset och var en av de drivande för ett införande av cellfängelset i Sverige. Almquist förespråkade både en organiserad verksamhet i fängelset men drev också ett europeiskt nätverk där frågorna om fängelsets reformering diskuterades.¹²¹ Han var en ledande kraft i styrelsen och föreningen som helhet under tidsperioden 1873-1886. När Almqvist avled beskrevs Hall som Almquists ”skapelse” i årsberättelsen år 1886.¹²²

Den andra personen som tog initiativ till föreningen var juristen Knut Olivecrona. Han var justitieråd och expert på straffrätt.¹²³ Hans främsta bidrag till Hall var de besök som han gjorde på europeiska uppfostringsanstalter, vilka jag ska återkomma till. Olivecrona kom också att få en avgörande roll för utarbetandet av Halls uppfostringsmetoder och organisation.

Föreningens angelägenheter ombesörjdes av en styrelse på fem personer samt en sekreterare. Styrelsens ordförande var inledningsvis utsedd av kungen. Resterande styrelsemedlemmar valdes ut av föreningsmedlemmarna medan styrelseledamöterna valdes på fyra år. Styrelsen utsåg skattmästare och sekreterare att skriva protokoll och hantera korrespondens. Av årsberättelsen år 1876 framgår att styrelsen tillsatte ett förvaltningsutskott på tre personer. Utskottet skulle ta beslut i löpande frågor. De första medlemmarna i utskottet år 1876 var generaldirektör G. F. Almquist, justitierådet K. Olivecrona och departementschefen V. Ljungstedt.¹²⁴

Bland styrelsens arbetsuppgifter var ansvaret för intagningen till Hall. Ansökan om intagande skulle göras skriftligt. Tillsammans med ansökan skulle det också skickas med ett

¹²⁰ Almquist (1874), s 72.

¹²¹ Nilsson (1999), s 273ff.

¹²² Årsberättelser (1886), s 4.

¹²³ Bramstäng (1964), s 35.

¹²⁴ Se exempelvis Årsberättelse (1876), s 20.

domstolsförordnande, polis- eller kommunalmyndighetsintyg, prästbevis och läkarintyg. Intagningen krävde också ett intyg från den som skulle bekosta pojken vistelse på Hall tills han fyllde 16 år. Det kunde vara ett intyg från fattigvård, kommunalmyndighet eller ”vederhäftig person”.¹²⁵

Vi kan förmoda att styrelsens sammansättning av medlemmar hade betydelse för hur verksamheten utformades på Hall. Deras erfarenheter, sociala klass, kön och yrkestillhörighet kan tänkas ha påverkat styrelsens val av metoder och verksamhet. Jag ska därför presentera styrelsens sammansättning, år 1876-1932, i nedanstående tabell.

¹²⁵ Årsberättelse (1879), s 16.

Tabell 1 Sammanställning ledamöter i Föreningen till minne af kung Oscar I och drottning Josephina.¹²⁶

År	Ledamot	Ledamot	Ledamot	Ledamot	Ledamot	Ledamot
1876-1878	Gustaf af Ugglas <i>Riddare, Friherre, Öfverståthållare, Kommendör</i>	G.Fr Almquist <i>Kommendör, Generaldirektör, Fångvårdsstyrelsen</i>	Knut Olivecrona <i>Justitieråd, Kommendör</i>	Viktor Ljungstedt <i>Byråchef, Fångvårdsstyrelsen, Departementschef</i>	-	-
1879-1880	A.W Staaf <i>Doktor, Kyrkoherde, Ordensledamot</i>	”	T.A Billbergh <i>Advokatfiskal, Riddare</i>	C. Arnberg <i>Fabriksidkare</i>	Viktor Almgren	-
1881	”	”	”	”	”	John Stuart
1882-1886	Vincent Lundberg <i>Läkare, bl. a vid Sthlms cellfångelser samt i Styrelsen öfver rikets fångelser och arbetsinrättningar</i>	”	”	C. G Bergman <i>Professor i rätthistoria, Härads hövding</i>	”	”
1887-1888	Sigfrid Wieselgren <i>Generaldirektör för fångvårdsstyrelsen</i>	”	”	Viktor Ljungstedt (Se ovan)	”	”
1889	G.F Östberg ¹²⁷ <i>Direktör på mjölkförsäljningsbolag, Riksdagsledamot, Landbruksakademin</i>	Ekdahl <i>Överstelöjtnant, Civilingenjör</i>	”	Oscar Tamm <i>Domänintendent</i> ¹²⁸	”	”
1890	”	C.G Bergman (Se ovan)	”	”	”	”
1891-1895	”	”	PSL Annerstedt <i>Chef för Justitiedepartementet</i>	Viktor Ljungstedt (Se ovan)	”	”
1896	”	”	Paul Isberg <i>Chef för Justitiedepartementet, Ledamot Landbruksakademin, Landshövding Sthlm</i>	”	”	”
1897	”	”	W Odelberg <i>Löjtnant, Industriledare, Riksdagsledamot, Landbrukare</i>	”	”	”
1898-1899	”	”	”	Carl Johan Henrik Gerle <i>Byråchef, Fångvårdsstyrelsen, Departementschef</i>	”	”
1900-1901	”	”	”	Viktor Almquist ¹²⁹ <i>Fångvårdsdirektör</i>	”	”
1902-	”	”	”	”	Gustav Ekdahl , <i>Riksdagsledamot, Ordförande för styrelsen</i>	”

¹²⁶ Årsberättelser 1876-1924, 1927, 1930-1932 samt Svenskt biografiskt lexikon. Styrelsen är ej redovisad för de år då det saknas årsberättelser.

¹²⁷ Var ledamot i Tvångsuppföstringskommittén år 1898-1900 samt i Stockholms läns hushållningssällskap där kolonin ställde ut alster årligen. Se exempelvis G F Östbergs arkiv (RA).

¹²⁸ Tamm finns inte omnämnd i svenskt biografiskt lexikon men omnämns i en översikt i Stockholms län från år 1900. Källa: www.stockholmskallan.se/PostFiles/SMF/SSMB_0023983_1900_60.pdf, 2014-11-14.

¹²⁹ Almquist var representant för Sverige i internationella fångvårdskommissionen och förekommer i utredningar bl. a som ledamot av kommittén för omarbetning av strafflagen 1899 och som ledamot i strafflagskommissionen år 1913. Källa: Svenskt biografiskt lexikon.

					<i>Sparbanken i Södertälje</i>	
1903- 1909	”	”	”	”	Justus Hellsten <i>Arkitekt</i>	”
1910- 1913	”	Oscar Hirsch <i>Arkitekt, Järnvägsingenjör, Filantrop</i>	”	G Lagerbjelke <i>Greve, Riksdagsledamot, Landshövding, Lantmarskalk</i>	”	”
1914- 1917	”	”	”	”	Viktor Almquist (Se ovan)	”
1918- 1920	”	”	Jakob Pettersson ¹³⁰ <i>Riksdagsledamot, Vice häradshövding</i>	”	”	”
1921- 1922	”	”	”	”	”	David Lund <i>Docent i pedagogik och direktör på Hall, Byrådirektör i fängvårds- styrelsen</i>
1923- 1924, 1927	Emil Kinnander <i>Riksgäldsfullmäktige vice häradshövding, Ägare av Igelsta gård, Belägen bredvid Hall</i>	”	”	”	”	”
1930- 1931	Hjalmar Almgren <i>Kansliråd</i>	Gösta Reuszner <i>Kapten, Ägare av Igelsta gård</i>	Carl Svedelius <i>Rektor, Pedagogisk debattör</i>	”	”	–
1932	”	V Smedberg	”	Hardy Göransson <i>Chef för fängvårdsstyrelsen Riksdagsledamot</i> ¹³¹	”	Axel Afzelius <i>Jurist, Hovrättsråd, Justitieråd</i>

Källa: Årsberättelser 1876-1924, 1927, 1930-1932. Åkerbrukskolonien Hall, (KB) samt Svenskt biografiskt lexikon.

Även om det inte fanns några formella hinder för kvinnor att delta i styrelsen, så är samtliga män. Fyra samhällsområden återkommer i styrelsemedlemmarnas yrkestitlar. Det är fängvården, lantbruket, domstolsväsendet och militären. Flera av styrelseledamöterna var riksdagsledamöter och flera av dem hade befattningar inom fängvårdsstyrelsen. Vincent Lundberg var exempelvis läkare, men var också ansvarig över cellfängelserna i Stockholm och satt i styrelsen för Sveriges fängelse- och arbetsinrättningar.¹³² Det juridiska området är också väl representerat där medlemmar var specialiserade på rättshistoria och straffrätt eller arbetade inom domstolsväsendet. Det fanns också de som arbetade eller hade erfarenhet av det militära området. Flera av ledamöterna var löjtnanter och kaptener. Det fanns också

¹³⁰ Pettersson var ledamot av Centraförbundet för Socialt arbetes fattigvårdskommitté mellan åren 1905-1907 samt stadsråd för socialdepartementet år 1926-1928. Källa: Svenskt biografiskt lexikon.

¹³¹ Göransson var motståndare till planerade storfängelser på 1940-talet. Han verkade för individuellt anpassade straff under sin verksamhetstid. Se exempelvis ”Hardy Göransson”, (RA).

¹³² Svenskt biografiskt lexikon.

representanter för lantbruket, både personer som var ledamöter i lantbruksstyrelsen och personer som var godsägare. Till exempel var ägaren av Igelsta gård med i styrelsen och även hans fosterson Gösta Reuzsner. Igelsta var granngård med koloniområdet.¹³³ Som kommer att framgå av senare kapitel var kunskap om jordbruk väsentlig för driften av Hall.

En del av styrelsemedlemmarna var också verksamma i andra föreningar. Exempelvis var Odelberg, med i kungliga patriotiska sällskapet medan Oscar Hirsch var ledamot i Stiftelsen för gamla tjänarinnor.¹³⁴ Annerstedt var ledamot i Föreningen för sinnesslöa barns vård och Olivecrona var ordförande i Stockholms skyddsförening för frigifvna fångar.¹³⁵ Det fanns således ett brett filantropiskt engagemang bland styrelsemedlemmarna. Vi hittar också två landshövdingar bland ledamöterna, Paul Isberg och Viktor Almquist. Majoriteten av dem hade således erfarenhet och kunskap om fångvården, lantbruket, militären och det juridiska området. Men representanter från utbildningsområdet lyste länge med sin frånvaro. Endast två av styrelseledamöterna hade erfarenheter av utbildning. Det var David Lund och Carl Svedelius som blev styrelsemedlemmar på 1920-talet.

I jämförelse med exempelvis Råby förbättringskoloni och Prins Carls uppfostringsinrättning, där det främst satt personer med utbildningspolitiska intressen med i styrelsen, är Halls sammansättning annorlunda.¹³⁶

Tabellen visar stor kontinuitet. Österberg, Almquist, Odelberg, Hirsch och Stuart arbetade alla i styrelsen under tio år eller mer. Bland dessa satt Almquist i styrelsen under 32 år och John Stuart under 29 år. Styrelseledamöterna i föreningen var engagerade på olika sätt. Många av dem donerade gåvor och pengar till verksamheten. Exempelvis lämnade styrelseledamot T A Billberg en stor donation till anstalten. Pengarna skulle användas till ”förnöjelse och uppmuntran” för pojkarna samt till belöningar för tjänstemännen.¹³⁷ Pengarna utgjorde grunden till det som skulle kallas för Billberghska donationsfonden. Donationerna utgjordes inte enbart av pengar utan kunde också vara materiella gåvor.¹³⁸

Från styrelsemedlemmarna i föreningen förväntades, enligt årsberättelsen, ett personligt engagemang i både de intagnas liv och anstaltens verksamhet. Om någon intagen från Hall vistades i närheten av där föreningsmedlemmarna bodde eller befann sig var de skyldiga att se efter honom: ”att der det finnes någon från Hall utgången elev, måtte tid efter annan egna

¹³³ Se exempelvis Årsberättelser.

¹³⁴ Se Svenskt biografiskt lexikon.

¹³⁵ Se exempelvis Almquist (1873), Årsberättelse (1876).

¹³⁶ Se exempelvis Sköld (2009), s 42f.

¹³⁷ Årsberättelse (1891), s 22.

¹³⁸ Ibid.

honom kärleksfull tillsyn och, der det erfordras, uppmuntran, råd och den hjälp, hvaraf han må finnas förtjent”.¹³⁹ Det påtalades att det behövdes regelrätta inspektioner på Hall av styrelsens ledamöter för att de skulle ha kännedom om verksamheten. Styrelsemedlemmarna var också välkomna på såväl välgörenhetsarrangemang, konfirmationshögtider och andra festligheter på Hall. Styrelsens personliga engagemang och rika donationer är framförallt synliga under 1800-talet. Årsberättelserna indikerar att styrelsens medlemmar förväntades engagera sig i anstalten, inte enbart administrativt och organisatoriskt utan också med ett personligt engagemang.¹⁴⁰

Föreningsmedlemmar och lokal verksamhet

Det framgår av den första skrivelsen att föreningen hade som mål att starta flera anstalter i Sverige. Olika regioner skulle med stöd av huvudorganisationen i Stockholm, driva anstalter över hela landet.¹⁴¹ Föreningen ansvarade också för ett barnhem i Jönköpings län, Ahlsborg. Barnhemmet hade donerats till föreningen. Redan i årsberättelsen år 1877 föreslås att barnhemmet skulle avyttras. Syftet var att det skulle förbättra ekonomin på Hall. Men styrelsen ansåg också att det saknades disciplin och moral på Ahlsborg. Förslaget var därför att flera av eleverna skulle skrivas över till Hall för att ”den moraliska undervisningen bibringas eleverna i en *levfande* religiös anda”.¹⁴² År 1880 var försäljningen av Ahlsborg klar. Åtta personer hade förflyttats till Hall. Försäljningen gynnade också föreningens ekonomi som samma år var bekymmersam.¹⁴³ Överflyttningen av dem antyder att gränslinjen mellan ett barnhem och en uppfostringsanstalt inte var så distinkt.

Föreningen bildade också ett utskott som från och med år 1875 arbetade med stöd åt nyblivna frigivna fångar. Utskottet arbetade för att utvidga verksamheten genom att starta flera skyddsföreningar i landet. Utskottet hade vänt sig till ”inflytelserika män i delar av landet” får att få ekonomiskt stöd och flera initiativtagare till nya skyddsföreningar.¹⁴⁴

Utskottet gav ekonomiskt understöd till nyligen frigivna fångar. Stödet gavs till exempel till en maskinist som hade tagit hand om frigivna fångar i det egna hemmet. Man hade också gett medel till frigivna kvinnor som var på väg hem från fängelset och behövde kläder samt

¹³⁹ Årsberättelse (1891), s 22.

¹⁴⁰ Se exempelvis Årsberättelse (1877), s 9.

¹⁴¹ Se exempelvis Årsberättelse (1876), s 20.

¹⁴² Revisionsberättelsen i Årsberättelse (1877), s 29, Årsberättelse (1878), s 10.

¹⁴³ Årsberättelse (1880), s 4f.

¹⁴⁴ Årsberättelse (1876), s 20.

till "en och annan" nyligen frigiven.¹⁴⁵ Genom föreningens utskott hade tolv liknande skyddsföreningar inrättats i Sverige som skulle hjälpa fångarna in på "ärlighetens väg".¹⁴⁶ Det framgår inte av årsberättelserna på vilket sätt som skyddsföreningarna avknoppades från föreningen, men år 1887 hade den endast Hall kvar i sin ägo. Föreningen ansåg sig då ha vunnit allmänhetens förtroende genom inrättandet av en uppfostringsanstalt för minderåriga.¹⁴⁷

Det gick att välja mellan två typer av medlemskap; man kunde antingen betala in ett engångsbelopp på minst hundra kronor, alternativt betala in en återkommande årsavgift på minst 5 kronor. Som ständig medlem hade man rösträtt.¹⁴⁸ Föreningen hade årliga sammankomster i november månad. Vid dessa valdes så kallade förtroendemän. De skulle bestå av 24 medlemmar som hade valts ut av föreningens medlemmar. Hedersmedlemmar kunde de medlemmar bli som donerat gåvor till föreningen eller gjort något annat förtjänstfullt.¹⁴⁹ För att föra analysen vidare är det viktigt att också beskriva medlemmarnas yrken.

Nedanstående diagram är en sammanställning av yrkesverksamhetsområden baserat på föreningsmedlemmarnas titlar. Jag valde inledningsvis att göra en grov social klassificering av föreningsmedlemmarna med stöd av Uno Gustafsons schema över sociala klasser och undergrupper.¹⁵⁰ En sådan kategorisering visade att medlemmarna i huvudsak hade sin tillhörighet inom de högre samhällsklasserna. Tidigare forskning har dock visat på förskjutning av medlemskapet inom filantropin under sekelskiftet. Bakgrunden är viktig för att förstå vilka ambitioner och engagemang ledamöterna kunde tänkas ha. Jag har därför valt att presentera dem efter vad de hade för utbildning, titlar och yrke. Anledningen är att kunna granska föreningsmedlemmarnas erfarenheter men också beskriva den förändring som diskuterats i tidigare forskning. Efter att ha granskat föreningsmedlemmarna i årsberättelserna så kunde de kategoriseras in under fjorton underkategorier.

¹⁴⁵ Årsberättelse (1876), s 20.

¹⁴⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1881), s 4.

¹⁴⁷ Årsberättelse (1887), s 3.

¹⁴⁸ Det står i årsberättelsen att alla hade rösträtt, men det ges ingen vidare information huruvida kvinnor hade rösträtt.

¹⁴⁹ Årsberättelse (1878), s 16.

¹⁵⁰ Uno Gustafson (1976), *Industrialismens storstad*, 226f.

Diagram 1 Föreningsmedlemmarnas yrken.

Källa: Almquist (1874), Årsberättelser 1889, 1905, 1915 samt 1924. Åkerbrukskolonien Hall, (KB).

Det sker en successiv minskning av antalet medlemmar från 240 medlemmar år 1874, 185 medlemmar år 1889, 217 medlemmar år 1905, 129 medlemmar år 1915 och slutligen 131 medlemmar år 1924. Samtidigt sker en förskjutning av deras sociala tillhörighet. Föreningsmedlemmarna har genomgående högre befattningar inom handeln, lantbruket, militären, fängvården och det juridiska området under de första verksamhetsåren. Dessa minskar från 1910-talet och framåt. Det gäller också de kvinnliga medlemmar som inte har några titlar.¹⁵¹ Det sker däremot en liten ökning av medlemmar som arbetade inom det pedagogiska området från 1920-talet och framåt, men inte i en omfattning som kompenserar för minskningen av medlemmar i föreningen. Föreningen lyckas således inte att skapa ett engagemang för Hall bland nya grupper som till exempel skedde inom verksamheterna i Solna som Gena Weiners studie visar.¹⁵²

Föreningens medlemmar speglade samma verksamhetsområden som styrelseledamöterna. Yrkestitlar för både styrelseledamöterna och för medlemmarna signalerar att engagemanget för Hall framförallt delades av överklassen och vissa sfärer inom medelklassen. Som vi ska se var det dock framförallt representanter från de lägsta sociala skikten i samhället som hamnade på anstalten. Därmed överensstämmer Halls historia med det som annan forskning om det civila samhället under 1800-talet har visat, nämligen att de filantropiska initiativen hade en tydlig klassprägel.

Förebilder och förberedelser

Inför inrättandet skickade föreningen som framgått tidigare, ut representanter till uppfostringsanstalter i Europa. År 1872 reste Knut Olivecrona på en rekognoseringsresa till Mettray. Som tidigare nämnts var Olivecrona jurist med specialisering mot straffrätt. Olivecrona var ju en av initiativtagarna till föreningen och var också en av styrelseledamöterna under år 1876-1878.¹⁵³ Olivecrona rapporterade sin resa skriftligt vid hemkomsten. Den förste rektorn, Hjalmar Kylberg, fick styrelsens uppdrag att besöka uppfostringsanstalter år 1875. Kylbergs hade erfarenheter av lantbruk och av att leda lantbruksskolor. Han hade arbetet på Ulltuna innan han fick uppdraget att leda arbetet med att

¹⁵¹ Det finns en kvinna som har titeln justitierådinna.

¹⁵² Weiner (1995), passim.

¹⁵³ Se exempelvis Årsberättelse (1876), passim.

inrätta Hall. Kylberg rapporterade om sina resor till styrelsen samt nedtecknade sina upplevelser i en reseberättelse.¹⁵⁴

Jag ska inledningsvis redogöra för hur Olivecrona beskrev besöket på Mettray och på vilket sätt som det påverkade diskussionen om utformandet av Halls organisation och struktur. Olivecrona hade tidigare uppmärksammat fångvårdens problematik och argumenterade för att fångarna behövde få förutsättningar för att kunna förbättras. Olivecronas resa år 1872 resulterade i en reserapport om hur anstalten Mettray i Frankrike fungerade. Rapporten är symptomatisk för hur Olivecrona ansåg att Sverige på bästa sätt skulle inrätta uppfostringsanstalter. I den uppger han att han hade blivit god vän med upphovsmannen och direktören för Mettray, M. Demetz, och fått en personlig inbjudan för att ”bese hans vackra anstalt” som låg på den franska landsbygden.¹⁵⁵ Syftet med Olivecronas besök var att studera hur disciplinen upprätthölls och hur undervisningen och arbetet bedrevs på Mettray. Olivecrona var uppenbart imponerad av anstalten och dess rykte:

Mettray, 2/3 svensk mil derifrån, anlagda åkerbrukskoloni eller förbättringsanstalt för unga, vilseförda gossar, hvilken vunnit verldsrykte och i många stycken tjänat till mönster för de likartade anstalter, som i senare tider uppvuxit icke blott i Frankrike, utan ock i England, Belgien, Holland, Schweiz och i de Nord-Amerikanska Fristaterna.¹⁵⁶

Olivecrona beskriver i reserapporten hur Mettray inrättades för att förebygga brott och komma tillrätta med de intagnas onda böjelser. Styrelsen ville fostra ungdomarna till ett ordningsamt liv där arbete efter utskrivningen var målet. De som kom dit hade begått mindre brott och blev skickade till Mettray istället för att hamna i fängelse. De skulle ”erhålla en religiös och moralisk uppfostran samt tillika undervisas i jordbruk och dermed sammanhang egande yrken”.¹⁵⁷ Några av dem kom också dit efter önskemål från föräldrarna som inte ansåg sig klara av att fostra dem.¹⁵⁸

Mettray startade alltså som en filantropisk rörelse och Olivecrona beskriver att anstalten var understödd av ”goda, menniskoälskande män och kvinnor, ömmande för räddandet undan förderfvet af vilseförda barn, de der saknat fördelarne af en moralisk och religiös uppfostran”.¹⁵⁹ Under Olivecronas besök fanns 800 personer inskrivna. Olivecrona jämförde

¹⁵⁴ Se exempelvis Årsberättelse (1876), s 4, Bjurman (1995), s 155ff.

¹⁵⁵ Olivecrona (1873), s 9.

¹⁵⁶ Ibid., s 5.

¹⁵⁷ Ibid., s 14f.

¹⁵⁸ Ibid., s 43f.

¹⁵⁹ Ibid., s 40.

Mettray med en svensk småstad som krävde både en god organisation och administration. Olivecronas första intryck var mycket positivt: ”den planmessighet, ordning, symmetri, smak och prydighet/.../gör ett särdeles behagligt intryck”.¹⁶⁰ Av Olivecronas beskrivning framgår att rutinerna på Mettray hade tydliga associationer till militärisk disciplin. De intagna var indelade in i grupper på anstalten. Olivecrona benämner grupperna som familjer i vilka ca 15-40 intagna levde tillsammans i mindre hus på anstaltens område. Varje så kallad familj hade ett nummer som fanns fäst på den intagnes kläder. Familjen hade sin egen fana som användes vid marscher mellan husen och arbetsplatsen. De intagna var under vardagarna klädda i samma typ av dräkter och träskor. På söndagarna använde de uniform. Dagarna var fyllda med arbete och undervisning. På söndagarna offentliggjordes veckans så kallade avrapporteringar: ”På söndagmorgnarna kl. 9,30 samlas alla i stora skolsalen och direktören afkunnar der sina beslut om bestraffningar för dem, som blifvit anmälda såsom skyldiga till hvarjehanda förseelser”.¹⁶¹ Beskrivningarna av Mettray visar att anstalten reglerade varje aspekt av barnens och ungdomarnas liv. Även Foucault visar just på hur pojkar på Mettray övervakades dygnet runt och han använder Mettray för att utveckla sin analys av det disciplinära systemet.¹⁶²

Syftet med anstalten var enligt Olivecrona att ”bilda gudfruktige, pligtrogne menniskor, laglydige medborgare och arbetssamme jordbrukare”.¹⁶³ Genom Olivecronas beskrivning av Mettray förmedlas bilden av att pojkar på Mettray klarade sig väl i det franska samhället tack vare den fostran de fått på anstalten. När de skrevs ut fick de arbeten som exempelvis jordbrukare, hantverkare eller tjänst vid den franska armén. Enligt reserapporten så verkar Olivecrona vara övertygad om att det var Mettrays väg som även en svensk anstalt skulle gå. Olivecrona påpekade i reseberättelsen att det var viktigt att anstalten skulle ”tillämpas på våra förhållanden och särskildt på den klass ungdom, eller vanartad ungdom, för vilken Föreningens första koloni var avsedd”.¹⁶⁴ Olivecronas erfarenheter skulle ange färdriktningen för föreningens arbete.¹⁶⁵

Det var inte bara Olivecrona som fick i uppdrag att besöka europeiska uppfostringsanstalter. År 1875 reste föreningens första direktör, Hjalmar Kylberg till anstalter i Europa. Föreningen ansåg att Kylberg hade erfarenhet av att handleda människor och en

¹⁶⁰ Olivecrona (1873), s 12.

¹⁶¹ Ibid., s 20.

¹⁶² Foucault (2001), s 341 ff.

¹⁶³ Olivecrona (1873), s 22.

¹⁶⁴ Ibid., s 9.

¹⁶⁵ Ibid., s 36f. Se även Årsberättelse (1876).

inneboende moralisk kraft för att ta itu med den stora utmaningen att inrätta en anstalt.¹⁶⁶ Kylberg fick i uppdrag att besöka europeiska anstalter och syftet var att han skulle studera arkitekturen på europeiska anstaltsområden. Han skulle därefter komma med förslag för hur den nyinköpta egendomen utanför Södertälje skulle kunna organiseras. Kylberg kunde vid årssammankomsten i april 1876 berätta att flertalet anstalter hade samma mål vad gällde de kriminella ungdomarna, men att metoderna för att fostra samt att strukturera anstaltsområdet såg olika ut. Med utgångspunkt från Kylbergs resor och styrelseledamöters tidigare undersökningar av europeiska uppfostringsanstalter beslutade föreningen att ha den franska anstalten Mettray och den belgiska Ruysselede som förebilder för uppfostringsanstalten Hall.¹⁶⁷

Eva Lis Bjurman har granskat Kylbergs reseberättelse.¹⁶⁸ Bjurman menar att Kylberg hade en kritisk inställning till Mettray efter sitt besök på anstalten. Han ansåg exempelvis att pojkar behandlades för hårt och rutinmässigt. Kylberg kritiserade också anstalten för att lägga för stor vikt vid pojkar yttre uppförande och ordning. En annan iakttagelse från Kylbergs sida var också de hårda straffen som användes och inte alltid bokfördes.¹⁶⁹ Olivecrona uppfattade endast straff såsom varningar och cell, medan Kylberg skriver om ”timmar i veckan bestämda, tisdag, onsdag, fredag, lördag klockan 1-3, och under den olyckliga timman kunna man få se mer än 20 i rad uppställda gossar afvakta sitt öde”.¹⁷⁰ Kylberg förespråkade därför en mildare pedagogik inför inrättandet av Hall.¹⁷¹ Kylberg valde som framgått tidigare att avsluta sitt uppdrag som rektor på Hall efter två år.¹⁷² Bjurmans analys av årsberättelserna indikerar att det fanns en konflikt om vilka pedagogiska metoder som skulle tillämpas, samt hur verksamheten skulle organiseras.¹⁷³ I årsberättelsen från anstaltens första verksamhetsår skriver styrelsen att de skulle ta inspiration från både anstalten Mettray samt Russylede, men verksamhetens utformning påminde snarare om Mettrays. Medan Kylberg förespråkade en mjukare behandling likt den som användes på anstalten Russylede, så ansåg styrelsen att den militäriska disciplinen som användes på Mettray var en bra förebild för Hall. Eftersom Kylberg enbart stannade på sin position i två år så skulle oenigheten om de pedagogiska metoderna kunna ha varit en grund för att han slutade så snart

¹⁶⁶ Årsberättelse (1876), s 4ff.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Jag hittade inte Kylbergs reserapport i arkivet förrän i ett sent skede. Min framställning bygger därför på Bjurmans granskning av reserapporten.

¹⁶⁹ Bjurman (1995), s 159ff.

¹⁷⁰ Kylberg citerad från Bjurman (1995), s 159f.

¹⁷¹ Bjurman (1995), s 159f.

¹⁷² Årsberättelse (1878), s 7f.

¹⁷³ Bjurman (1995), s 162f.

efter verksamhetens inrättande. I årsberättelserna blir det synligt genom det reglemente som fastställs året efter Kylbergs avgång. Reglementet fastställdes i samband med att styrelsen ansökte om ekonomiskt understöd från riksdagen år 1879. Det medförde också att ordningen förtydligades mellan styrelsen och direktörerna. Kylberg hade haft friheten att både inrätta verksamheten samt leda arbetet på anstalten. Men den frihet som tillförordnad direktör hade haft tidigare förändrades. Det blev istället styrelsens uppgift att delegera arbetsuppgifter till direktören. Reglementet fastslog att förvaltningen skulle utövas genom en föreståndare och denne skulle arbeta utifrån de instruktioner som styrelsen gav honom.¹⁷⁴ Kylbergs bakgrund skilde sig från styrelsens genom att han hade en pedagogisk bakgrund och enligt Bjurman förespråkade han mildare metoder redan inför inrättandet av Hall. Detta kan ha legat till grund för att hans anställning vid anstalten avbröts.¹⁷⁵

Styrelsen hämtade nämligen sin främsta inspiration från Mettray i samband med inrättandet av Hall. Men de hade också andra förebilder. I årsberättelserna synliggörs en religiös retorik i samband med både föreningens inrättande men också i samband med inrättandet av själva anstalten. Den första skrivelsen från 1873 visar återkommande associationer till begrepp som det onda och det goda. Föreningen menade att civilsamhällets initiativ för att reformera inte var tillräckliga för att vända den brottsliga trenden i samhället. Almquist beskrev föreningens engagemang som en religiös kamp för det goda mot det onda.¹⁷⁶ De handlade om en existentiell fråga där ”En mäktigare röst manar dertill. Hvad hjärtat befaller, det göra vi alla gerna. Eller hvilken bland oss är den, som skulle vägra sitt bistånd för att rädda det barn, som är på väg att bortföras af vågorna eller att af lågorna förtäras”.¹⁷⁷

Med gemensamma krafter och med gudomlig hjälp skulle föreningen, enligt Almquist, hjälpa pojkarna: ”Men, hvad den enskilda ej förmått, det kunna allas våra förenade bemödanden, med den högstes bistånd, genomföra”.¹⁷⁸ Kan anstalten också hjälpa till med tillsyn och ledning är det möjligt att ”den gamla människan” kan ”dö bort och en ny/.../i stället uppstå”.¹⁷⁹ Begreppen rädda och pånyttfödelse, återkommer i Almquists skrivelse. Han hänvisar i sitt dokument till andra räddningsanstalter som lyckats rädda ungdomar trots att det var ”missvårdade och i laster djupt sjunkna” och ”hellre uti mörkret framlefa ett uselt lif i

¹⁷⁴ Årsberättelse (1897), s 14f.

¹⁷⁵ Bjurman (1995), s 159f.

¹⁷⁶ Almquist (1874), passim.

¹⁷⁷ Ibid., s 67.

¹⁷⁸ Ibid., s 72.

¹⁷⁹ Ibid..

laster och elände”.¹⁸⁰ Om anstalterna inte hade gripit in i barnens liv så skulle de ”utan tvifvel /.../gått förlorade”, men nu kunde de räddas och ”omdanas”.¹⁸¹ I föreningens första skrivelse uppmuntrade föreningen också till goda gärningar och hänvisade till det bibliska citatet: ”Det i hafven gjort en af dessa minsta mina bröder; det hafven i gjort för mig – säger Herran”.¹⁸² Citatet återges i ett sammanhang där man beskriver livets korthet och att det som utträttas här har ett samband med livet efter, vilket var ett sätt att mana personer till att ansluta sig till föreningen.¹⁸³

Hur skulle då verksamheten organiseras för att ungdomarna skulle vandra på den rätta vägen med religiösa mått mätt? Behandlingen skulle vara sträng, men ”kärleksfull och naturfrisk”.¹⁸⁴ Det skulle göra att dåliga vanor och ”böjelser” skulle försvinna.¹⁸⁵ Grundhållningen skulle vara i ”religiös anda och uppfostran/.../ rent kristlig, utan allt pjunk”.¹⁸⁶ Det anges i den första skrivelsen att de som skulle skrivas ut behövde följas upp. Yttre omständigheter skulle kunna dra dem tillbaka ned i fördärvet. De bäst lämpade för det arbetet var, enligt Almquists skrivelse, kyrkoherdarna. Samtidigt visar tabellen om föreningsmedlemmarnas yrkesbakgrund att det bara var 28 av 902 medlemmar under de studerade åren, som hade sin bakgrund i en kyrklig verksamhet. Målet med föreningens verksamhet var att ”minska det onda och hos dem ingjuta en ny ren anda”.¹⁸⁷ De ansåg också att barnen behövde omhändertas och förflyttas från sin hemmiljö på grund av att ”dessa barn af det omgifvande moraliska giftet redan tidigt så anstuckna”.¹⁸⁸ Det fanns således en religiös retorik inledningsvis, men hur de religiösa aspekterna påverkade arbetet och strukturen på Hall ska diskuteras vidare i kapitel 4.

Både besöken på europeiska uppfostringsanstalter och de religiösa utgångspunkterna betonades inför inrättandet av Hall. Men hur gick styrelsen till väga för att etablera en uppfostringsanstalt? Föreningen hade köpt in en egendom som var belägen en halv mil utanför Södertälje. Det fanns planer enligt den första skrivelsen att inrätta anstalter både för flickor och pojkar.¹⁸⁹ Företrädesvis skulle kolonin också ta emot barn från norra och mellersta Sverige, men vid behov, även barn från de södra delarna. Platsen valdes för att den låg på

¹⁸⁰ Almquist (1874), s 10.

¹⁸¹ Ibid., s 6.

¹⁸² Ibid., s 69.

¹⁸³ Ibid., s 69.

¹⁸⁴ Ibid., s 46.

¹⁸⁵ Ibid., s 46.

¹⁸⁶ Ibid., s 46.

¹⁸⁷ Ibid., s 10.

¹⁸⁸ Ibid., s 10.

¹⁸⁹ Ibid., s 10.

landet men ändå i närheten av en stad, Södertälje. Avskildheten med naturmarker och vattendrag var viktiga för att kunna driva jordbruk. Gården förväntades bli självförsörjande och därmed utgöra grunden för kolonins ekonomi. Genom närheten till staden blev det möjligt för anstalten att kunna sälja och byta tjänster.¹⁹⁰ I Norge byggdes exempelvis också anstalterna avskilt på öar som skulle säkerställa att pojkarna inte rymde, men valet av plats berodde också på att pojkarna skulle isoleras från det samhälle som de behövde komma bort ifrån.¹⁹¹ I föreningen fördes inledningsvis en diskussion huruvida området skulle omgärdas av staket, men de ansåg att pojkarna inte skulle vilja rymma efter att deras inre förvandling hade börjat. Styrelsen beslutade därför att området inte behövde omgärdas med staket.¹⁹²

¹⁹⁰ Årsberättelse (1876), s 3ff.

¹⁹¹ Se exempelvis Thuen (1995), Stang Dahl (1878).

¹⁹² Årsberättelse (1876), s 5ff.

Hall, översikt, tagen från kyrktornet. Rätt fram huvudbyggnaden. Till vänster Skola/sjukstuga och Storgården. Till höger Holmia och Tomtebo. Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas samling (RA).

Under planeringsfasen beställdes mängder av ritningar på hur området kunde organiseras, vilka byggnader som behövdes och exempelvis togs tre olika ritningar fram för påkostade kyrkor.¹⁹³ Planerna på att bygga en kyrka säger något om i vilken riktning som anstalten förväntades att fostra pojkarna. Någon kyrka byggdes inte under den första verksamhetsperioden. Men diskussionen om att ha ett gudstjänstrum är återkommande i protokollen fram tills dess att föreningen, med hjälp av insamlade medel, bygger ett kapell på anstaltsområdet 1903.¹⁹⁴

När Hall inrättas tar föreningen alltså inspiration från andra europiska uppfostringsanstalter. Det gäller både valet av plats för att anlägga anstalten men också

¹⁹³ Ritningar kyrkor. Kart- och ritningsarkivet, "Åkerbrukskolonien Hall", Stockholms stadsarkiv.

¹⁹⁴ Årsberättelse (1903), s 17.

metoder för struktur och rutiner. Målet för föreningen var inte endast att fostra de intagna pojkarna. Föreningens uppdrag var större än så, det handlade om att rädda dem till ett liv där de gjorde rätt för sig och omfattades av den kristna tron.

Föreningen och staten

Under den första perioden ansåg styrelsen att verksamheten var ekonomiskt tryggad. Det kom dels in gåvor och ekonomiskt understöd via föreningens medlemmar. Det finns återkommande beskrivningar om gåvor som exempelvis en ”aktad borgare inom Stockholms kommun” som genom sitt testamente donerat 3000 kronor.¹⁹⁵ Även hans fru hade testamenterat pengar. Pengarna skulle även tillfalla föreningens andra verksamhet gällande ”inrättande i Stockholm af en asyl för emottagande af fallna, från fängelset frigifna yngre personer”.¹⁹⁶ Förutom donationerna hade också fångvårdens besparingskassor understött Hall med ett engångsbelopp på 37 457 kronor.¹⁹⁷

År 1877 donerade Stockholms Borgerskaps Bemedlingskommission, en gåva som skulle användas till en logementbyggnad på koloniområdet. Samma år donerade även G.F. Almquist ”38 böcker och häften” medan Fru Middleship samma år skänkte 22 par vantar som skulle ges som julklapp till de intagna.¹⁹⁸

Det kostade 150 kr per år och intagen som skrevs in på Hall. Avgiften betalades in via de intagnas hemkommuner, främst via fattigvården. För de som ansågs behöva stanna efter att de fyllt sexton år var vistelsen kostnadsfri. I gengäld så skulle de bidra med sin arbetskraft på anstalten.¹⁹⁹ Föreningen räknade också med att anstalten skulle kunna bli i stort sett självförsörjande och ge en så pass stor avkastning att de inte behövde ytterligare medel.

Men redan i årsberättelsen för år 1878 framgår att det saknas ekonomiska medel på anstalten.²⁰⁰ Den dåliga ekonomin hade orsakats av stora skulder som föreningen fått i samband med de byggnationer som gjordes när verksamheten startade år 1876. Styrelsen skriver att anstalten behöver ekonomiskt understöd om den ska kunna utvecklas. Styrelsen väljer därför att å föreningens vägnar lämna in en ansökan om ekonomiskt understöd till

¹⁹⁵ Årsberättelse (1876), s 13.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid., s 17.

¹⁹⁸ Årsberättelse (1877), s, 10f.

¹⁹⁹ Det finns ett tillägg i årsberättelsen om att en årsavgift ska erläggas oavsett ålder under 3 års tid. Se Årsberättelse (1876). s 8ff.

²⁰⁰ Se exempelvis Konferensprotokoll 1879 samt Årsberättelse (1879), s 4f.

riksdagen. Av ansökan framgår att man önskar bidrag via fängvårdsstyrelsens besparingskassa för de elever som är på anstalten på grund av domstolsutslag, polis- eller kommunal myndighetsbegäran. De önskar ett bidrag på 50 öre per dag för varje elev. Ett beviljande skulle därmed innebära att anstalten fick statligt understöd för att driva sin verksamhet.²⁰¹

Frågan huruvida riksdagen skulle bevilja understöd eller inte diskuterades i riksdagen. En av punkterna som flera av talarna återkommer till är att Hall saknade ett reglemente för verksamheten. Det gör att man inte kan ”inhemta en tillförlitlig kännedom om de anordningar, som för denna koloni äro afsedda”.²⁰² Flera av talarna ifrågasätter därför om något bidrag kan utgå i synnerhet då det handlade om en fortlöpande utgift och inte endast en engångssumma. Någon anser att ”frukterna af det beviljade understödet icke visade sig tillfredställande”.²⁰³ Det framkommer också att flera av riksdagsmännen inte anser att anstaltssystemet fungerar. Det kritiserar anstalterna på flera punkter. En var att det är för stor kostnad att driva en koloni som Hall. Det anses också oklart huruvida Hall ska betraktas som en stadsanstalt eller enbart som en kommunalanstalt.²⁰⁴ Andra uttrycker en oro för att de ännu inte har några erfarenheter av hur resultatet av arbetet är samt om staten egentligen har något behov av en anstalt som Hall. Vid en jämförelse med Mettray så anser en av ledamöterna att en sådan anstalt ”äro de sämsta av alla hem/.../Att kalla dem för ’familjer’ är rent af en löjlighet, ett sjelfbedrägeri”.²⁰⁵ Ett annat argument är också att det ter sig märkligt att städernas barn omvändes till att bli jordbruksarbetare.²⁰⁶ Men det finns också ledamöter som anser att Sverige har halkat efter de europeiska länderna i frågan. De anser att de flesta länder, i alla fall de civiliserade länderna, har anstalter.²⁰⁷

Riksdagens svar på föreningens skrivelse återges i årsberättelsen 1879. Av berättelsen framgår att riksdagen bland annat ansåg att föreningen byggt för stora lokaler för sin verksamhet och därför fanns det inte några skäl för den att bidra med medel. Riksdagen ger därför inledningsvis avslag på föreningens äskande om 50 öre per elev och dag.²⁰⁸ Enligt

²⁰¹ Konferensprotokoll 1879 och Årsberättelse (1879), s 4f.

²⁰² Kungl. Maj:ts proposition nr 22, ”Ang. bidrag för kolonien vid Hall”, 12 mars 1879”. s 4.

²⁰³ Ibid., s 5.

²⁰⁴ Ibid., s 5ff.

²⁰⁵ Ibid., s 24.

²⁰⁶ Ibid., s 25.

²⁰⁷ Ibid., 27f.

²⁰⁸ Årsberättelse (1879), s 4.

årsberättelsen så förklarade sig alltså riksdagen ”icke i sakens dåvarande skick kunna denna framställning bifalla”.²⁰⁹

I samma årsberättelse skriver föreningen att det saknas tillgångar för att inreda ett av de senaste uppförda husen och på grund av det ekonomiska läget hade styrelsen beslutat att anstalten inte kunde ta emot flera pojkar. Om hemkommunen eller den enskilda ekonomiska givaren kunde tänka sig att täcka upp för de intagnas hela utlägg så kunde de göra ett undantag. De anser sig också nödgade att göra ett upprop till allmänheten för att få vidare ekonomiskt understöd.²¹⁰

För att få in pengar till verksamheten genomförde också föreningen en omorganisation. De torpare som bodde vid Hall och som utförde legodagsverken blev uppsagda för avflyttning. Man ansåg att de äldre pojkarna skulle kunna ta vid torparnas sysslor för att på så sätt spara pengar. Torparnas hus skulle också kunna utarrenderas för att föreningens skulle få in mer pengar. Föreningen valde också att minska personalstyrkan.²¹¹

Föreningen beviljades strax därefter ekonomiskt understöd vilket framgår av årsberättelsen år 1880. Understödet beviljades genom den ansökan som styrelsen skickade in år 1879.²¹² Stödet innebar att varje intagen elev skulle generera 50 öre per dag från fängvårdsanstalternas besparingskassas medel. Trots detta ansåg föreningen att ekonomin var bekymmersam.²¹³ Med statens ekonomiska stöd följde att Kungliga majestäts befallningshafvande i Stockholms län skulle ha insyn och även kontroll över anstaltens verksamhet. Styrelsen skulle därför årligen lämna en redogörelse för anstaltens verksamhet samt revisionsberättelse.²¹⁴ År 1883 ger årsberättelsen en paradoxal bild av hur anstalten utvecklas. Samtidigt som styrelsen fattar beslut om att utveckla och vidga antalet platser skriver styrelsen brev till riksdagen om att det ekonomiska läget är så pass akut att de inte ser någon möjlighet i att driva anstalten vidare utan ekonomiskt understöd. För att riksdagen ska förstå vikten av verksamheten väljer styrelsen att bjuda in representanter från båda kamrarna för att de ska få bättre kunskap om uppfostringsanstalten. Enligt årsberättelsen hade också intresset för Hall spridit sig i landet. Det ledde till att flera barn och ungdomar som kom till Hall, kom ifrån platser som låg geografiskt långt borta.²¹⁵ Det framgår av skrivelsen att de ber om ett understöd på 40 000 kr. Pengarna skulle användas till en logementsbyggnad, sjuk- och

²⁰⁹ Årsberättelse (1879), s 4.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Årsberättelse (1880), s 7.

²¹² Årsberättelse (1879), s 4, Årsberättelse (1880), 3f.

²¹³ Årsberättelse (1880), s 3ff.

²¹⁴ Årsberättelse (1879) s 20.

²¹⁵ Se exempelvis Årsberättelse (1882), s 5ff.

verkstadsrum, en bostad för tjänstemän och betalning till föreningens skulder som år 1883 var 140 000 kr. Styrelsen föreslår åter igen att pengarna ska komma från fängvårdens besparingskassa.²¹⁶

Enligt årsberättelsen så ansåg riksdagen att föreningen hade överskattat behoven av en uppfostringsanstalt och förvärvat en större egendom än vad som behövdes för verksamheten. Föreningen skulle därför sälja två marklotter på anstalten. I samband med försäljningen och auktionen bjöd de intresserade under det tilltänkta priset. Enligt årsberättelsen så föreslog riksdagen att avgiften för de som skrevs in på Hall skulle höjas från 150 till 200 kr per elev. Styrelsen ansåg att de inte kunde höja priset med risk för att kommunerna inte ville anlita anstalten men fogade sig ändå efter riksdagens förslag. Kommunernas avgift höjdes till 200 kr.²¹⁷

Styrelsen ansåg därmed att de hade tillmötesgått riksdagens krav. De beslutade sig därefter för att göra en förnyad framställan om vidare ekonomiskt anslag till verksamheten. Föreningen ville ha både ekonomiskt understöd men också ett offentligt erkännande för sin verksamhet. Om föreningens ansökan om ekonomiska medel skulle avslås ansågs det att föreningen skulle behöva diskutera kolonins framtid. Styrelsen framhåller att de inte kunde upprätthålla ”en anstalt, hvars betydelse då måste anses sakna det allmänna erkännande, hvarförutan en dylik inrättning i vårt land icke lärare bestå”.²¹⁸ I skrivelsen till riksdagen framhåller styrelsen skillnaden på Hall och andra anstalter. Styrelsen anser att de intagna blir en börda för samhället utan Hall: ”Hvarheldst dessa olycklige befinnas, innebär deras tillvaro ett ondt, en kräfta för samhällskroppen: i det fria tillståndet utgöra det ett fortfarande hot mot lif och egendom/.../under fängsligt förvar orsaka de staten dryga inproduktiva kostnader”.²¹⁹ De anser också att metoderna för att fostra kan se olika ut, men styrelsen finner de andra anstalterna i Sveriges län för oambitiösa. På Hall ska anstalten ”utrota brottsliga vanor och laster och istället hos dem inplanta ’gudsfruktan’, goda seder och arbetsamhet”.²²⁰ Styrelsen anser att de har kommit fram till en kritisk punkt. De hade, efter riksdagens uppmaning, både försökt att hålla nere kostnaderna samt fått ekonomiskt stöd via insamlade medel. Det tunga ekonomiska underläget gör att de inte ser någon möjlighet i att driva verksamheten vidare

²¹⁶ Årsberättelse (1883), s 38.

²¹⁷ Ibid., s 26.

²¹⁸ ”Till konungen”, Afskrift, i Årsberättelse (1883), s 22ff.

²¹⁹ Ibid., s 29f.

²²⁰ Ibid., 31.

utan statligt ekonomiskt stöd. Utan detta stöd måste de ”upplösa kolonien och till betalning af skulderna försälja fastigheten Hall med underlydande”.²²¹

Styrelsen framhåller att de inte har något emot att staten är delaktig i styrelsen och att de har ”rätt till granskning af dess räkenskaper och förvaltning, på ett sätt Eders Kongl. Maj:t må behaga i nåder förorda”.²²² Styrelsen anser att anstalten först då är räddad och att statens inblandning på lång sikt återgäldar samhället både moraliskt och ekonomiskt.²²³ Riksdagen väljer att ge föreningen 15 000 kr år 1884 från fängvårdsanstalternas besparingskassa. Hall får också medel beviljade för att uppföra en fjärde byggnad.²²⁴ I skrivelsen till Kungl Maj:t framhåller ledningen att trycket på anstaltens verksamhet har ökat och att platserna därför har utökats från 150 till 175 platser. Ledningen framhåller också att de har tvingats neka flera personer att komma in på Hall. I samband med att flera vistades på Hall anser föreningen att det finns ett ökat behov av att renovera och färdigställa undervisnings- och arbetslokaler.²²⁵ År 1902 sker en förändring som påverkar föreningens organisation på anstalten. I samband med den nya lagen, där ungdomar upp till 18 år kunde dömas till att intas på uppfostringsanstalt utfärdades också en kungörelse om att anstalter med sådan verksamhet skulle kunna få statsbidrag. Lagen innebar att Sveriges olika landsting hade en skyldighet att upprätta skyddshem. Skyddshemmen skulle i sin tur drivas av landstingen. Riksdagen gav dock bifall till att kommunerna fortsättningsvis använde sig av Hall med undantag för Skaraborg och Halland där liknande anstalter redan fanns upprättade.²²⁶

1902 års lag fick konsekvenser för hur anstalten skulle organiseras. Den nya lagen innebar att det var barnvårdsnämnden som beslutade vilka barn och ungdomar som skulle skrivas in på Hall. Hall betraktades också som ett av flera skyddshem.²²⁷

Styrelsen har därför, under förutsättning att vederbörande landsting och städer skola vara benägna att, intill dess egna skyddshem blifvit genom landstingens och städernas försorg upprättade, fortfarande anlita kolonien Hall, i skrifvelsen den 7 juni innevarande år till samtliga landstingen och de städer, som icke deltaga i landsting, hemställt, att de måtte besluta att för hvarje barn från landstingsområdet eller staden, som efter 1903: års ingång intages å kolonien, jemte öfverlemnande af det från vederbörande barnvårdsnämns författningsenligt utgående bidrag till kostnader för barnets uppfostran, till Styrelsen för den tid, barnet

²²¹ ”Till konungen”, Afskrift, i Årsberättelse (1883), s 37.

²²² Ibid., s 38.

²²³ Ibid.

²²⁴ Årsberättelse (1884), s 22.

²²⁵ Årsberättelse (1888), s 19.

²²⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1902), s 28f, Årsberättelse (1903), s 27.

²²⁷ Årsberättelse (1906), s 13.

underhålles å kolonien, betala ett ytterligare kostnadsbidrag af ett hundra kronor för år räknadt.²²⁸

De ekonomiska problemen kvarstod och år 1920 skriver styrelsen i årsberättelsen att det skulle vara fullt naturligt att:

...staten förvärfvar en anstalt af den storlek och den betydelse, som Hall äger och att kolonien sålunda öfvergår till att blifva en statens institution. På grund häraf och särskildt med hänsyn till de ekonomiska förhållandena, hvilka utvisa, att de influtna bidragen från staten, landsting och kommuner jämte egendomen Halls afkastning och ränta å Föreningens fonder icke äro tillräckliga för bestridande af kostnaderna för koloniens upprätthållande och utveckling, hvarigenom Styrelsen ser Föreningens disponibla kapitalbehållning starkt hotad och därmed en allvarlig risk förenad med skyddsverksamhetens fortsättande, har Styrelsen ansett sig böra hänvända sig till Kungl. Maj:t med framställning i syfte att egendomen Hall med därvarande uppfostringsanstalt må inköpas af staten och att kolonien sålunda må öfvergå till att blifva ett statens skyddshem.²²⁹

Styrelsen hade flera skäl för att anstalten skulle hamna i statlig ägo. Argumenten var främst av ekonomisk art, både för att anstalten var beroende av understöd men också att avkastningen på anstalten var så pass dålig att den inte kunde vara självförsörjande och att det saknades ekonomiska möjligheter att utveckla verksamheten. Föreningen är så pass säker på att ett statligt övertagande vore det bästa, att de skriver till riksdagen om att de är villiga att träffas för att förbereda ett avtal. Denna diskussion ledde både till en förändring av verksamheten och till uppfostringsanstalten Halls nedläggning. Jag återkommer till detta i kapitel 8.

Men hur såg egentligen den ekonomiska situationen ut? Nedanstående tabell är en sammanställning på intäkter respektive utgifter vid fem utvalda år mellan perioden 1880 - 1927.

²²⁸ Årsberättelse (1902), s 29.

²²⁹ Årsberättelse (1920), s 21f.

Tabell 2 Föreningens utgifter och intäkter under fem utvalda år 1880 - 1927

INTÄKTER	1880	1895	1905	1915	1927
Oscar Josephina Föreningen	14 480	8400	5 000	10 725	13 632
Elevavgifter från kommuner	14 704	25 736	26 697	26 122	165 631
Elevavgifter från staten		7514	7 503	17 387	57 298
Tilläggsavgifter från fängvårdsstyrelsen och senare landsting m.fl.	8 507	31 864	7 503	26 163	-
Bokförda värdet av elevernas dagsverken	1 155	7514	7386	10 449	9 132
Avlönings konto					230
Vinst å Gårdsbruket		5 772	6 396	5 895	13 592
SUMMA	38 846	86800	60 755	96 744	259 515
UTGIFTER					
Kostnader för eleverna		71 817	65 370	87 863	229 829
Underhåll av anstaltens byggnader	19 524 (omkostnader) + 999	75 326	10 943	6 049	29 372
Räntor	5 371				319
SUMMA	24 895	147 143	76 314	93 912	259 520 ²³⁰

Källa: Revisionsberättelser i Årsberättelserna 1880, 1895, 1905, 1915 samt 1927. Åkerbrukskolonien Hall, (KB).

Föreningen fick inkomster till anstaltens verksamhet via elevavgifter, föreningens medlemsavgifter samt fängvårdsstyrelsen fram till 1915. År 1927 finns inga bidrag från fängvårdsstyrelsen noterade. Däremot sker en markant ökning av andra intäkter. Det var de kommunala och statliga elevavgifter som ökade. Hall fick i samband med den nya lagstiftningen år 1926 ett nytt uppdrag och blev upptaget som skyddshem vilket förklarar de nya ekonomiska förutsättningarna. Tabellen visar en balanserad budget men det fanns också ett rejält underskott i verksamheten år 1895. Däremot så finns inte anstaltens första verksamhetsår redovisad i årsberättelsen, vilket enligt årsberättelserna verkar vara det år som bidrog till föreningens ekonomiska underskott.

Anstaltens verksamhet karakteriseras av ett ekonomiskt underskott kombinerat med en strävan efter att utveckla och utvidga verksamheten. Styrelsen skriver, som framgått tidigare, till riksdagen om ekonomiska anslag för att utvidga samtidigt som föreningen behöver pengar

²³⁰ I realiteten var driftkostnaden högre vilket gjorde att den egentliga summan för utgifter var ytterligare 13.632 kronor. Föreningen hade därför valt att överföra skulderna till följande år.

för att betala av sina skulder. Viljan i att utveckla och bygga står i kontrast till att de är i ständigt behov av lån och stöd för att få ekonomin att gå ihop. Under perioden som föreningen ber om ekonomiska anslag så erhåller föreningen också donationer och fyllnadsbidrag från föreningens medlemmar för att driva verksamheten. Det innebär att den budget som föreningen kalkylerade på inledningsvis inte var förenlig med de reella kostnaderna för att driva en koloni som Hall.²³¹

Vid sidan av de ekonomiska diskussionerna med olika finansiärer strävade föreningen och styrelsen också efter legitimitet för sitt arbete i andra avseenden. I materialet framgår det att föreningen och styrelsen sökte det officiella samhällets erkännande och stöd för sitt arbete på Hall. Det första uttalandet som ger uttryck för att det är viktigt för föreningen att bli erkända är år 1877. Styrelsen uttrycker då att kolonin ”rönt officiellt erkännande”, då fyra personer blivit inskrivna på Hall efter ett domstolsbeslut.²³² Styrelsen skriver några år senare att allmänheten har visat intresse för anstalten.²³³ Styrelsen framhåller att det har varit ”centrala diskussioner” om att den första allmänna anstalten har inrättats på Hall och att föreningen hade lyckats att starta en uppfostringsanstalt trots att uppgiften hade uppfattats som svårlost.²³⁴ Föreningen anser redan år 1882 att anstalten har uppfyllt sina två mål. De hade dels inrättat en uppfostringsanstalt och dels åstadkommit en ”normal-anstalt” som kunde vara till föredöme för andra personer på liknande anstalter.²³⁵

Några år senare kommer det in flera ansökningar än tidigare från kommunerna. Föreningen tolkar det som ett tecken på att uppfostringsanstalten vunnit förtroende hos allmänheten.²³⁶ Tre ansökningar hade exempelvis återkallats år 1894 på grund av att föreningen inte hade lyckats att bereda plats inom ett halvår. Som regel skulle plats ges inom åtta månader efter att ett beslut om omhändertagande hade fattats.²³⁷ Under 1900-talet skrivs det i årsberättelserna att det är många som väntar på att komma in på Hall och att styrelsen till och med har infört en väntelista.²³⁸ År 1921 ansöker styrelsen om att höja antalet elever från 175 till 210 vilket riksdagen ger sitt bifall till. Planen är då att ta emot 35 elever som ska bo på en särskild elevavdelning.²³⁹

²³¹ Se exempelvis Årsberättelse (1883), s 22ff.

²³² Årsberättelse (1877), s 6.

²³³ Årsberättelse (1882), s 4.

²³⁴ Ibid., s 3ff.

²³⁵ Ibid., s 4.

²³⁶ Årsberättelse (1888), s 19.

²³⁷ Revisionsberättelse i Årsberättelse (1894), s 40.

²³⁸ Se exempelvis Årsberättelse (1916), s 4.

²³⁹ Årsberättelse (1921), s 7.

Intresset för att bli accepterad gjorde att anstalten sannolikt tog emot besökare även om detta inte uttrycks direkt. Årsberättelserna innehåller flera citat från besök. Styrelsen skriver att de fått fördelaktiga omdömen i officiella rapporter av både sakkunniga på området och erfarna personer inom uppfostringsväsendet från utlandet. Under år 1881 hade drottningen besökt Hall. Drottningen ”tog i ögonsigte koloniens särskilda angelägenheter och inhemtade noga kännedom om anordningarne i olika delar samt behagade öfver dem uttrycka sin tillfredsställelse”.²⁴⁰ Samma år hade även statsministern, en landshövding, storhertigar, ledamöter och flera ”Herrar Statsråd” besökt Hall.²⁴¹ Anstalten hade också fått fördelaktiga omdömen av erfarna personer inom området från andra länder.²⁴²

Under 1900-talet får anstalten internationella besök. Bland annat så kommer det besökare från Danmark och Tyskland:

...vid den på inbjudan af Svenska Fattigvårdsförbundet den 9-11 mars innevarande år i Stockholm hållna nordiska skyddsuppfostringskongressen den sista mötesdagen förlades till kolonien Hall, som då hade glädjen emottaga ett åttiotal af kongressens medlemmar, däribland ett stort antal styrelseledamöter, föreståndare och medarbetare vid de nordiska anstalterna för vanartade och sedligt försummade barns omdaning.²⁴³

År 1919 får anstalten besök av socialt och pedagogiskt intresserade från bland annat Finland, Norge, Ryssland, Polen, Tyskland och Holland.²⁴⁴ Förutom internationella besök kommer ett flertal föreningar och kommittéer till Hall som exempelvis ungdomsbrottslighetskommittén, sakkunniga för sinnesslövrården, svenska bibelinstitutet, ungdomens helnykterhetsförbund och socialpolitiska institutet.²⁴⁵ Besöken visar att Hall sågs som en legitim del av den offentliga uppfostringspraktiken. Den bilden förstärktes förmodligen i samband med att styrelsen tillfrågades om att kommentera remissförslaget gällande tvångsuppfostran. Kungliga Maj:t tillsatte en kommitté som skulle utreda frågan om åtgärder för minderåriga förbrytare, vanartade och i sedligt försummade barn. Dåvarande direktören på Hall, Fredrik Fant fick i uppdrag att vara ledamot i kommittén som ”af Kongl. Maj:t den 16 oktober 1896 tillsatts för utredning af frågan om åtgärder för beredande af lämplig uppfostran åt minderåriga

²⁴⁰ Årsberättelse (1882), s 5.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Årsberättelse (1896), s 14.

²⁴³ Årsberättelse (1914), s 25.

²⁴⁴ Årsberättelse (1919), s 20.

²⁴⁵ Årsberättelse (1922), s 26f.

förbrytare”.²⁴⁶ Kommittén utformade år 1898 ett betänkande angående behandling och åtgärder och däribland ett förslag om tvångsuppfostran på grund av domstolsutslag. Betänkandet blev ”öfverlemnadt detsamma till Styrelsen för att gifva Styrelsen tillfälle att yttra sig öfver angifna lagförslag, har Styrelsen den 13 februari innevarande år afgivit yttrande i ämnet”.²⁴⁷ Styrelsens ansåg även att ungdomar som hade dömts via polisen och kommunen borde få intagas på uppfostringsanstalt.

Föreningens bild av verksamheten som presenteras i årsberättelserna antyder att anstalten hade framgång både bland sakkunniga och allmänheten. Besöken på Hall, utvidgningen av antalet platser, pojkarnas arbetstillfällen efter utskrivningen samt myndigheternas förfrågan om styrelsens åsikter inom ämnesområdet tvångsuppfostran, förmedlar bilden av att verksamheten var erkänd i breda cirklar. Föreningens ambition var att anstalten skulle bli statlig, men det finns ingen indikation på att staten hade något intresse av att ta över verksamheten. Det framkommer också en kritik mot skicket på bygget. Exempelvis så finns det anmärkningar i revisionsberättelsen. De anser att gårdens byggnader är i bristfälligt skick. Bland annat saknas det en köksbyggnad. Lägenheterna skulle behöva renoveras och ytterligare en byggnad skulle behöva uppföras. Renoveringsarbetena är möjliga enligt revisionsberättelsen om föreningens inkomster fortsätter att öka samt om anstalten får statligt stöd.²⁴⁸

Sammanfattande diskussion

År 1876 inrättade Föreningen till minne af kung Oscar I och drottning Josephina åkerbrukskolonien Hall. Syftet var att anstalten inom kort skulle bli en statlig angelägenhet. Men relationen mellan föreningen och staten kom att vara ambivalent under hela den period som Hall fanns. Föreningens mål om att Hall skulle bli statlig gick emot statens ambitioner som hade utrett frågan och valt att prioritera omhändertagande till hem framför anstalter. Initiativet att inrätta en anstalt, som gick emot statens direktiv, verkar påverka föreningens verksamhet negativt. Föreningen hade exempelvis planerat för en verksamhet där staten inom kort skulle ta över Hall med den budget som styrelsen hade kalkylerat för. Riksdagen väljer i sin tur att neka föreningen ersättning och anser att de har tagit felaktiga beslut som att

²⁴⁶ Årsberättelse (1898), s. 5. Fredrik Fant var på sitt uppdrag i Ligapojkskommittén tjänstledig från Hall i juli och augusti månad år 1898.

²⁴⁷ Ibid., s. 26.

exempelvis handla in för stor mark med hänvisning till att de hade överskattat behoven. Föreningen måste därför skriva till riksdagen ett flertal gånger innan de väljer att bevilja understöd till anstalten. Föreningens bild av ett statligt övertagande blir inte alls lika enkel som de hade föreställt sig.

Styrelsemedlemmarnas och föreningsmedlemmarnas gemensamma erfarenheter härrörde initialt från fångvården. Organisationen och utformandet av Hall inspirerades därför av fångvårdens organisation sett till både struktur och betoningen av den religiösa grunden för verksamheten. Även om Hall inte skulle vara ett fängelse utan en uppfostringsanstalt, så är det just erfarenheter av fångvården som verkar ha varit den dominanta riktningen inför organisationen av anstalten. Det var också metoderna på Mettray som föreningen ville använda på Hall. Det är i ljuset av styrelsemedlemmarnas sammansättning av erfarenheter, som valet av fängelselika metoder ska förstås. Det är också anknytningen till fångvården som gör att Hall skiljer ut sig från liknande anstalter som inrättades under samma tidsperiod. Sköld visar exempelvis att föreningen som ansvarade för Gålö hade sin professionella bakgrund inom utbildningsväsendet och att fostran främst handlade om pedagogiska frågor.²⁴⁹ Detsamma gällde förbättringsinstitutet Råby. Larsson Kraus visar att anstalten snarare ville bli associerade med bildningsväsendet än med fängelseväsendet.²⁵⁰ Vid Hall var det få styrelsemedlemmar som hade associationer inom bildningsväsendet och inom det sociala området. T.

Det finns också tydliga associationer till fångvårdens reformering i samband med föreningens och uppfostringsanstaltens instiftande. Fångvårdens reformering färgades av den religiösa retoriken och målet om individens omvändelse. Det framkommer att föreningens åtgärder och vetande grundade sig i föreställningar om att barnen och ungdomarna behövde, liksom vuxna fångar, hjälp på ett högre existentiellt plan för att förändras. Ledordet för hjälpen var omvändelse till det goda enligt en kristen troslära. De intagna skulle räddas för ett högre existentiellt syfte, vilket jag återkommer till kapitel 4.

Kapitlet har visat att föreningen och styrelsemedlemmarnas erfarenheter samt utformandet av Hall påverkades av fångvården. Men samtidigt var inte Hall ett fängelse, utan en uppfostringsanstalt. Det leder vidare till frågan omkring vilka det var som skulle fostras och med vilka metoder. Nästa kapitel handlar om vilka det var som uppmärksammades och vad det var som verksamheten kunde förbättra hos respektive person som kom till Hall.

²⁴⁹ Sköld (2012), s 42f.

²⁵⁰ Larsson Kraus (2009), s 156f.

KAPITEL 3

Sociala problem eller brottslighet?

Inledning

I samband med att Hall inrättades så hade föreningen således inga praktiska erfarenheter av att organisera och driva en anstalt, men utformningen påverkades naturligtvis av vem som engagerade sig. Anstaltens utformning var också beroende av de barn och ungdomar som var tilltänkta att fostras på Hall och vem som skickade dem till Hall.

Men kanske viktigast av allt var hur problemen som Hall skulle lösa uppfattades och beskrevs. Det aktualiserar frågor om vad som hade hänt, vad det var för förseelser som ansågs så pass allvarliga att personer behövde skiljas från sina vanliga miljöer och placeras på en anstalt. Det fanns två administrativa vägar till Hall. Antingen hade man dömts i domstol till uppfostringsanstalt eller så var det en kommun eller polis som fattat beslutet.²⁵¹

Det här kapitlet handlar således om vilka det var som kom till Hall och vilka som anmält dem. Inledningsvis ska pojkarnas bakgrund samt ålder granskas. Jag ska också ta reda på vilka det var som anmälde. I sammanhanget är det viktigt att granska de beskrivningar som ges eftersom de blev avgörande för ett omhändertagande på Hall. Hur såg anmälningsförfarandet ut och vilka var det som ansvarade för utredningar inför en intagning? Detta leder till en analys av pojkarnas sociala och geografiska bakgrund och slutligen ska deras familjer granskas mot bakgrund av hur de beskrevs och kategoriserades. Analyserna grundar sig på beskrivningar av 200 pojkar från de tidigare nämnda nedslagen för åren 1876, 1897, 1918 och 1939. De bygger också på ett register över alla intagna pojkar och minnesböcker.

Förseelser som ledde till Hall

I samband med att folkskolan inrättades som en nationell angelägenhet år 1842, beslutades att de barn som inte kom till skolan skulle varnas av prästen i socknen. Om barnet fortfarande inte kom till skolan efter prästens varning så lämnades ärendet över till kyrkorådet. Om barnet

²⁵¹ Se exempelvis Årsberättelse (1877), s 6ff.

fortfarande uteblev eller misskötte sin skolgång hade kyrkorådet rätt att avskilja barnet från hemmet och familjen. År 1882 förtydligades stadgan ytterligare. Nu kunde även barn som sedligt försumrades av sina föräldrar avskiljas, samt de barn som ansågs ha en svårare grad av vanart. I de fallen skulle skolrådet komma med förslag på alternativ skolgång, alternativt avskiljning. Perioden fram till införandet av en särskild barnavårdslag år 1902 karakteriseras av att det i första hand handlade om föräldrarnas försummelse när ett barn omhändertogs. Efter år 1902 var det inte bara föräldrarnas försummelse utan också det enskilda barnets beteende som stod i centrum.²⁵² Sundkvist visar i sin avhandling att folkskollärarnas omdömen vägde tungt. Eftersom folkskollärarna var den grupp som följde barnen på nära håll, var det också de som ansågs ha möjligheten att bryta den nedåtgående moraliska trenden. Det var lärarna som kunde ”uppdaga de källor, hvarur det hemtar sin näring”.²⁵³

Sundkvist visar i sin studie att lärarna hade en självbild av att de kunde förhindra att det onda, omoralen, skulle sprida sig. Som tidigare nämnts pågick en debatt omkring de brottsliga barnen och på vilket sätt samhället skulle komma till rätta med den sociala problematiken. Det fördes även en diskussion om vilka grupper i samhället som skulle ansvara för barnen och ungdomarna.²⁵⁴ Men lärarna ville inte vara ensamma om ansvaret. I folkskollärarnas förbundstidning skrevs insändare där lärare argumenterade för att polisen skulle ta ett krafttag i frågan om de vanartade barnen och att de skulle placeras på särskilda anstalter. Lärarna och prästerna delade på ansvaret för omhändertagandet av barn och ungdomar i slutet av 1800-talet, det vill säga innan barnavårdsnämnden formerades. Kyrkoherden var ordförande i skolrådet och det var också han som var ordförande i den senare tillsatta barnavårdsnämnden.²⁵⁵ När lagen inrättades 1902 utökades kommunernas befogenheter att omhänderta barn, både de som gick i skolan och de som ännu inte börjat den. Folkskollärarna ansåg att de själva hade den bästa kunskapen om barnen.²⁵⁶

I persondossiererna över pojkarna på Hall finns intyg som visar att både läkare, lärare och poliser yttrade sig inför beslut om omhändertagande. Trots att flera parter samverkade omkring ett beslut om omhändertagande så noterades en part som ansvarig uppgiftslämnare. Tabellen nedan visar på vem det var som var ansvarig uppgiftsanmälare gällande pojkarnas beteenden och/eller livsvillkor under de fyra undersökningsperioderna som ledde till ett omhändertagande.

²⁵² Sundkvist (1995), s 51f.

²⁵³ Bihang till riksdagens protokoll, 4 saml, 2 afd., Motion 123 i AK, s. 4.

²⁵⁴ Sundkvist (1995), s 40ff.

²⁵⁵ Ibid., s 46.

²⁵⁶ Ibid., s 71f.

Tabell 3 Ansvarig uppgiftslämnare

	År 1876	År 1897	År 1918	År 1939
Föräldrar	2	-	-	3
Fosterföräldrar	1	-	-	1
Annan privatperson, utan släktskap	3	-	-	-
Fattigvårdsstyrelse	26	36	-	-
Barnavårdsnämnd (möjlig först efter 1903)	-		45	41
Skolråd	2	2	2	-
Kommun	1	5	5	2
Polis	2	3	1	-
Fångvårdsförening	-	1	-	-
Okänt	13	3	5	3
Summa	50	50	50	50

Källa: Minnesböcker över eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Som framgår av tabellen var det framför allt fattigvårdsstyrelser som under de två första perioderna var uppgiftslämnare. Efter införandet av 1902 års barnavårdslagstiftning var det barnavårdsnämnder som blev den vanligaste uppgiftslämnaren. Fattigvårdsstyrelsen var ofta en del av kommunalnämnden i mindre städer. I större städer fanns det däremot en särskild fattigvårdsstyrelse, vilken lydde under kommunstyrelsen. Kyrkoherden var ordförande i fattigvårdsstyrelsen. Sedan 1871 års fattigvårdslagstiftning ansvarade kommunerna för barn under 15 år som behövde hjälp, underhåll eller vård. Lagen betonade familjemedlemmarnas ansvar för varandra. Den enskilda kommunen kunde däremot ge frivillig hjälp till den som hade behov. Kommunerna ansvarade för hur fattigvården skulle organiseras och vart de skulle rikta sin hjälp.²⁵⁷

Att fattigvårdsstyrelsen anmälde pojkar som skrevs in på Hall indikerar att omhändertagandet var en social fråga, och inte endast relaterat till pojkarnas skolgång. Det framgår av tabellen att det var endast två anmälningar som gjordes av skolrådet under 1876 och 1897. Skolan framstår därmed inte som huvudansvarig för anmälningen av pojkar. Men

²⁵⁷ Söderlind (1999), s 12ff.

eftersom kyrkoherden var ordförande i både skolrådet och fattigvårdsstyrelsen, och flera av ledamöterna fanns med i båda styrelserna så fanns en insyn i samtliga ärenden. År 1918 och år 1939 var barnavårdsnämnden den myndighet som avskilde pojkarna till intagning på Hall. Barnavårdsnämndens utredningar byggde i sin tur på att det hade kommit in anmälningar till nämnden från andra parter. Tvångsuppfostringskommittén ansåg att anmälningarna i första hand skulle komma från ledamöterna i nämnden, men även länsstyrelsen, magistrat, polis, präster och lärare borde enligt kommittén anmäla. Anmälningar från övriga personer skulle ordförande ta beslut i huruvida de var befogade eller inte.²⁵⁸ Det var med andra ord en rad olika aktörer som kunde stå bakom det som senare blev en anmälan till Hall från en barnavårdsnämnd.

Det framgår också av tabellen att polisen anmälde vid sex tillfällen. Om pojkarna hade begått stölder eller blivit påkomna för brottsligt beteende var det på polisstationen som det avgjordes huruvida brottet och barnets brottsliga beteende var så pass illa att ett omhändertagande skulle aktualiseras genom en anmälan.²⁵⁹ De barn som hamnade på Hall hade således främst fattigvården och barnavårdsnämnden beslutat om. Tabellen visar också att det fanns föräldrar som anmälde sina barn. I flertalet journaler från 1897 finns noteringar om att fyra anmälningar hade gjorts på föräldrarnas initiativ.²⁶⁰ Det finns också fall där mödrar själva beskriver att de inte klarade av fostra det egna barnet.²⁶¹ Fångvårdsföreningen står för en av de anmälningar som ingår i urvalet. Föreningen var inledningsvis engagerad i att inrätta lokala skyddsföreningar i landet för frigivna fångar. Troligtvis avses en av dessa.²⁶²

1800-talets intagna anmäldes främst av fattigvårdsstyrelsen medan 1900-talets anmälningar gjordes av barnavårdsnämnden. Skiftet visar att fattigvården fick en ny roll i samband med att barnavårdsnämndens tillkomst i början av 1900-talet. Barnavårdsnämnden skulle i samband med den nya lagen ansvara för barn som behövde stöd. Sammanställningen säger naturligtvis inte mycket om i vilka sammanhang barnen uppmärksammades men tabellens utfall leder vidare till frågor om vad anmälningarna egentligen handlade om, hur de intagna beskrevs och hur gamla de var och varifrån de kom.

Nedanstående tabell ger information om deras ålder vid inskrivningen 1876, 1897, 1918 samt 1939.

²⁵⁸ Sundkvist (1994), s 110.

²⁵⁹ Om polisens arbete med vanartade barn, se exempelvis Kjell Bergman (1990), *Poliser: mellan klassförtryck och brottsbekämpning*, och Swärd (1993).

²⁶⁰ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1897), folie 11, 34

²⁶¹ Ibid., folie 9.

²⁶² Årsberättelse (1881), s 4.

Tabell 4 Pojkarnas ålder vid inskrivningen

Källa: Register över elever 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbruksskolonien Halls arkiv, (SA).

Föreningens stadgar angav att pojkar i åldern 10-15 år kunde omhändertagas på anstalten. År 1918 och 1939 kunde de stanna kvar efter konfirmationsåldern, och läsa vidare i fortsättningsskola. Den genomsnittliga åldern för de som anmälades och avskildes till Hall, under alla fyra perioder som har undersökts, är 13,4 år. Om vi tittar närmare så kan vi se att åldersspannet år 1876 låg på 10-15 år, 1887 10-17, medan det år 1918 var 10-15 igen. Spannet förändras år 1939 då personer i åldrarna 9-23 år skrivs in på Hall. Den genomsnittliga åldern vid inskrivningen år 1876 var 12,4 år, år 1897 12,6 år, 1918 13,3 år och 1939 14,9 år. Medianvärdet av pojkarnas åldrar var därmed år 1876: 13 år, 1897: 14 år, 1918: 14 år samt år 1939: 15 år. Från att majoriteten av dem var mellan 13-14 år under 1800-talet så var de mellan 14-15 år under 1900-talet. Åldersfördelningen 1876 antyder ett samband med de åldrar barnen hade i städerna när de slutade skolan medan fördelningen 1897 kan sättas i samband med diskussionen om hur samhället skulle komma tillrätta med ligapojkarna och ligapojksutredningen. Fortsättningsskolereformen 1918 innebar att den möjliga skolgången förlängdes med två år. Den förlängda skolgången ska också betraktas som ett redskap för en moralisk fostran av de barn som var på väg att lämna skolan men svarade också mot krav på

att ordna folkskolan i en mera praktisk inriktning. Försättningsskolan innebar dock därmed att ungdomstiden etablerades och formaliserades.²⁶³

Enligt stadgarna skulle pojkar tas in på Hall, men som undersökningen visar var åldersspridningen stor. Det varken fanns eller finns någon entydig gräns för när en person går från att vara pojke till att bli en ung man, men knappast var det så att personer som närmade sig tjugoårsåldern eller var där över, uppfattades som pojkar i sin samtid. De intagnas åldrar behöver förstås mot bakgrund av hur anstaltens organisation förändrades över tid. Anstalten förändras i takt med lagstiftningen under 1900-talet. Det framgår exempelvis av tabellen att det fanns vuxna män i åldrarna 22 och 23 som skrevs in under den sista perioden på Hall. Att det skedde en så pass stor åldersförskjutning berodde på den nya lagen år 1926 där Hall blev ett av flera skyddshem som kunde ta emot äldre elever. De placerades på Hågakolonien som var en del av Hall. Hall hade också en avdelning som tog emot sinnesslöa barn och ungdomar vilket således innebar att det var andra premisser för den gruppen gällande ålder.²⁶⁴

År 1876 och 1897 framgår att pojkar som hade passerat 15 års ålder skrevs in på anstalten trots att åldersgränsen var 15 år. Den lägsta åldern för inskrivning på Hall var 9 år trots att åldersgränsen var reglerad till 10 år. Det finns ingen förklaring i materialet till varför pojkar som både var minder- och överåriga togs in på anstalten. Råby och Hall riktade sig till pojkar i samma åldrar. På Råby var pojkarna i snitt mellan 12-14 år när de togs in. På samma vis som på Hall fanns det personer som var överåriga när de placerades på Råby. Inte heller på Råby finns det förklaringar till ålderförskjutningen.²⁶⁵ Bonaanstalten som grundades år 1904, skiljer sig däremot både från Hall och Råby genom att den riktade sig mot personer ungdomar i åldern 15-18 år.²⁶⁶ Här speglar sannolikt förändringar inom skolväsendet en viktig roll när åldersgränserna förskjuts. Detta samspelar med föreställningar om brottslighetens utveckling. Förespråkare för anstaltsväsendet i Frankrike och England ansåg att de kriminella pojkarna ökade i antal i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet. De ansåg att moralen hade försämrats och att arbetarklassens moraliska tillstånd havererat.²⁶⁷ Det var främst stadsbarnen

²⁶³ Lindell (1992), s 199, Bengt Sandin (1984), "Familjen, gatan, fabriken eller skolan" i *Barn i tid och rum*, (red.) Aronsson, Cederblad, Dahl, Olsson & Sandin, s 126.

²⁶⁴ Se exempelvis Årsberättelse (1927), s 7.

²⁶⁵ Larsson Kraus (2009), s 52.

²⁶⁶ Frangeur (red.) (2007), s 9.

²⁶⁷ Driver (1990), s 273ff.

som behövdes omhändertas och förbättras.²⁶⁸ Samma diskurs kommer till uttryck i ligapojkskommitténs diskussioner.²⁶⁹

Vilka barn var det som var föremål för fostran på Hall? Nedanstående diagram redogör för hur stor andel barn som kom ifrån städerna Stockholm, Göteborg, Malmö samt övriga landet.

Diagram 2 Pojkarnas hemorter.

Källa: Register över elever 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Som diagrammet visar så kom majoriteten inledningsvis från Stockholm. Men Stockholms andel minskade relativt snabbt. Efter några år var stockholmarna endast 50 % för att sedan minska ytterligare. Stockholms stad inrättade egna skyddsanstalter vilket är en förklaring till minskningen.²⁷⁰ Det medförde också att Stockholms stads behov av att avskilja barn och

²⁶⁸ Se exempelvis Driver (1990), s 273ff.

²⁶⁹ Se exempelvis "Särskilde komiterades förslag till lag om tvångsuppfostran på grund af domstolsförordnande", i Årsberättelse (1899), s 35ff.

²⁷⁰ Se exempelvis Årsberättelse (1903), s 11.

ungdomar till Hall minskade. De var istället mindre kommuner som inte hade egna anstalter som använde sig av Hall. Samtidigt var det många från Göteborg och Malmö.

Under verksamhetsåren så var det både större städer, men framförallt mindre kommuner som använde sig av Hall. Uppsala skickade 66 pojkar till Hall, Örebro 65 pojkar, Kalmar 50 pojkar, Västerås 47 pojkar, Eskilstuna 46 pojkar och Gävle 42 pojkar under anstaltens verksamhetsår. Det kom således inte endast pojkar från närområdet, utan kommunerna skickade barn till Hall från hela landet.²⁷¹

Hall fick som nämnts tidigare en ny roll i samband med inrättandet av 1902 års lag. Staten hade också inrättat egna anstalter, varav Bona var den första statliga anstalten i Sverige för ungdomar.²⁷² Det innebar att Hall blev en av flera anstalter som kommunerna kunde använda sig av. Trots inrättandet av statliga anstalter beslutades att Hall skulle stå till förfogande för kommunernas behov av en uppfostringsanstalt för brottsliga barn och ungdomar.²⁷³

Sammanfattningsvis sker det ett tydligt skifte i fråga om vilka som anmälde pojkar som kom till Hall. Under 1800-talet var det fattigvårdsnämnder som främst anmälde barnen medan barnavårdsnämnder kom att ta över uppgiften från 1903. Anmälningsförfarandet indikerar att det handlade om social problematik. Majoriteten av de intagna var mellan 10-15 år, med undantag för några över- samt underåriga under de tre första verksamhetsperioderna. År 1876 och 1897 var pojkar i 12 och 13-åldern, medan pojkar år 1918 var ca 14 år, vilket återspeglar skolans förändring men sannolikt också en ökande uppmärksamhet på ungdomsperioden – adolescensen. År 1939 var det ännu äldre pojkar och unga män som avskildes till Hall. Hall speglade uppenbarligen initialt en storstadsproblematik men kom alltmer att rekrytera personer från övriga städer och även från landsbygdskommuner.

Beskrivningar av de intagna

Vilken typ av förseelser hade då begåtts vilka ledde till en vistelse på Hall? Söderlind visar att åtgärderna för de som omhändertogs var beroende av kön, familjebakgrund och typ av förseelse.²⁷⁴ Jag ska därför granska hur pojkarnas förseelser beskrevs. I vissa fall finns det beskrivningar medskickade från enbart skolrådet och i andra fall finns det en skrivelse från

²⁷¹ Se Register över eleverna, excel-databas.

²⁷² Frangeur (red.) (2007), passim.

²⁷³ Se exempelvis Årsberättelse (1902), s 28f, Årsberättelse (1903), s 27.

²⁷⁴ Se exempelvis Söderlind (1999), s 292ff.

både skolrådet och fattigvårdsstyrelsen. I minnesböckerna sammanfattades uppgifter från olika håll om de intagnas liv innan de kom till Hall.

Grafen nedan visar vilka förseelser som uppgavs vara orsak till intagning på Hall under de fyra undersökningsperioderna. Jag har valt att sammanställa förseelserna under kategorierna Alkohol, Arbetsovillig, Fel umgänge, Olydnad, Psykologiska kategoriseringar, Rymt/dagdriveri, Sexuella kategoriseringar, Skolk, Stöld, Tiggeri, Vanart samt Våldsam. Kategoriseringarna bygger på de centrala teman som återkommer i beskrivningarna av pojkarnas problem. Som synes är de inte uteslutande och en del är betydligt mer konkreta än andra. De ger en överblick av de olika skälen som angavs till varför en person skulle tas in på Hall. Givetvis finns det många individer vars intagning var beroende av fler än en kategori. Huvudsakligen betonas ett skäl till intagning även om beskrivningen innehåller nyanser.

Begreppen och uttryckssätten omfattar flera beskrivande karaktärstika. Under kategorin stölder inryms både förseelser såsom snatterier och inbrott. Under kategorin olydnad inryms förseelser som trots, lathet, olydig, listig, njutningslysten, elak, fräck och häftigt lynne. Under kategorin fel umgänge beskrivs förseelser såsom att de har begått brott, men också att de var en fara för andra. Under kategorin rymt, beskrivs de både utifrån att de rymt hemifrån under längre perioder, men också att de ägnat sig åt dagdriveri, vagabonderi samt vistats ute på nätterna. Under kategorin sexuella kategorier inryms beskrivningar som exempelvis homosexualitet, onani, våldtäkt, sexuellt närgången mot flickor i skolan samt tidelag. Under kategorin psykiska karaktärer ingår begrepp som exempelvis svag, oemottaglig, moral insanity, nervös, sängvätare samt psykoabnorma inslag. I flera fall så är pojkarna registrerade flera gånger, då de tematiserades efter flera kategorier.

Jag ska inledningsvis diskutera de vanligaste förseelserna som orsak till intagning på Hall. Därefter ska jag kommentera vilka kategoriseringar som minskar som skäl för intagning samt de kategoriseringar som tilltar som orsak för intagning under 1900-talet.

Diagram 3 Motiv till intagning på Hall – 1876, 1897, 1918 samt 1939.

Källa: Minnesböcker över eleverna, år 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Av diagrammet framgår att den vanligaste förseelsen var stöld. De intagna hade i vissa fall stulit i kombination med andra förseelser. År 1897, hade exempelvis 45 av 50 intagits för att de hade begått stöld.

Vad var det då för stöld som pojkarna begick? En pojke hade ”ur en oläst tambur till en ögonklinik stulit en vinter öferrock”.²⁷⁵ En annan pojke blev dömd till aga och därefter till intagning på uppfostringsanstalt ”för det han i Örebro badbassängs afklädningsrum från en minderårig ur dennes aflagda kläder tillgripit en portmonnä med deri inneliggande 2 kr. 86 öre”.²⁷⁶ Ytterligare en pojke beskrivs ha blivit dömd till uppfostringsanstalt för att ha ”tillgripit ett par galoscher och en mössa”.²⁷⁷ Varför stal de? Sundkvist visar i sin studie av

²⁷⁵ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 48.

²⁷⁶ Ibid., folie 19.

²⁷⁷ Ibid., folie 36.

tillämpningen av 1902 års lag att barn i några fall stal av nöd, men att de allra flesta stölder var del av det hon kallar en bångstyrig barnkultur.²⁷⁸ Många stölder som gjordes handlade om nödbrott i en tid av fattigdom men stölderna handlade också om tillgrepp av helt andra varor. Johan blev dömd för att ha tagit buteljer och i samband med ett inbrott brutit upp en tunna. Vid det sista tillfället blev han tilltalad för att ha tagit äpplen, bullar, pepparkakor och några ören ur en portmonnä.²⁷⁹ Karl hade tagit pengar från sin mamma och använt pengarna till godis. Det verkar som det var den enda orsaken till att Karl avskildes till Hall.²⁸⁰ I Bertils fall var det stölder och inbrott som var orsaken till att han skrevs in på Hall. Han hade gjort inbrott i Folkets park och tagit sötsaker och läskedryck.²⁸¹ Även Anton hade gjort ett flertal tillgrepp. Han hade varit ute på kvällarna och stulit varor som han hade gömt under en tidning som han bar under armen.²⁸² En pojke ansågs vara ”Allmänt vanartig. Har tillsammans med här intagne Rydberg bedrifvit okynne o lärt upp andra kamrater i det onda, bildat tjuvband och förfvat ’nattliga bragder’/.../under tårar lofvat bättring; men har en emotional lust att stjäla”.²⁸³ Vissa ansågs trotsa samhällets normer mer än andra och en pojke uttrycks ha ”begått stölder dervvid han tillvägagått med en för sina år ovanlig/.../ofeghet”.²⁸⁴ Materialet visar att ett flertal av dem hade åkt fast för snatteri eller stölder innan de skrevs in på Hall. De hade begått stölder tillsammans med en grupp eller någon enstaka jämnårig. Horgby visar i sin studie om Norrköping att ungdomsbrottsligheten ökade i slutet av 1870-talet för att nå två toppar, en i mitten av 1880 och en i början av 1890, men att den sedan minskade kraftigt.²⁸⁵ De intagna på Hall kan således ha speglat en bredare samhällelig förändringsprocess av ungas brottslighet.

Stölder var den vanligaste förekommande orsaken till vistelse på Hall. Men en granskning av förseelserna visar också att de förändras över tid. Beskrivningar av förseelser som rörde dagdriveri/rymning från hemmet, skolk och vanart användes allt mindre under 1900-talet. Att kategoriseringar och beskrivningar avtar har delvis sin förklaring i att debatten

²⁷⁸ Sundkvist (1994), s. 153ff.

²⁷⁹ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 41.

²⁸⁰ Ibid., folie 34.

²⁸¹ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 53.

²⁸² Ibid., folie 49.

²⁸³ Minnesböcker över eleverna (1877), folie 45.

²⁸⁴ Ibid., folie 49.

²⁸⁵ Björn Horgby (1989), *Surbullestan*, s 311.

förändrades. En annan förklaring är givetvis samhällsförändringar så som exempelvis skolans förändring och en föränderlig arbetsmarknad för den yngre befolkningen.²⁸⁶

Som tabellen visar minskar även kategoriseringar som rymning och dagdriveri. Under 1800-talet så är minnesböckerna fyllda av pojkar som hade rymt hemifrån och som hade "fallenhet för dryckenskap".²⁸⁷ Pojkarna beskrivs också genom förseelser som "Kringdrifande: tiggt o sannolikt äfven snatteri".²⁸⁸ En annan intagen pojke var "varnad för det han o en broder anträffats nattetid liggande å jernvägsområdet vid centralstation, innehafvande der. stulet gods".²⁸⁹ Pojkar beskrivs ha "Sprungit omkr. på allm. platser, sysslöslös, i sällskap med andra gossar, öfvat hvarjeh okynne" medan en annan pojke "drifvit omkring i stan sysslöslös".²⁹⁰ En pojke beskrivs ha "börjat med skolkning från skolan och utelif så att han äfven ofta varit från hemmet om nätterna" medan en annan utövade "tjufvnad samt oaktat förmaningar i bestraffningar från skolan. Lat och oordentlig. Anses därför alldeles oförbätterlig".²⁹¹

Kategoriseringar av pojkarnas skolk är annars en kategori som avtar. Skolan blev för många intagna den institution där deras normbrott uppmärksammades. En pojke benämndes ha ständigt försummad skolgång, vilket var skäl nog för att pojken skulle omhändertas och fostras på Hall. Skolan var en av de parter som synliggjorde pojkarna och gav förmaningar innan ärendet gick vidare till polisen: "Förmaningar i skolan ha gjorts kraftlösa genom medhåll och dåliga exempel i hemmet".²⁹² Exempelvis så var en pojke "Tilltalad för stölder o straffad i skolan o på poliskontoret" medan en annan pojke hade fått "allvarsam aga för sina förseelser".²⁹³ Uppmärksammandet av pojkarnas förseelser i skolan minskar under 1900-talet. Skolk och försummad skolgång var en av flera förseelser för att tas in på Hall, men frånvaron från skolan verkar inte vara en av huvudorsakerna för intagning på Hall. Förseelser som har hänt i relation till skolan har aldrig överstigit 13 pojkar under den period som undersökts. År 1897, är det däremot en topp för att därefter sjunka år 1918. Att förseelserna var relaterade till skolan efter år 1897, kan förstås mot bakgrund av den nya skollagen som skärpte närvaron i skolan för alla barn men också att ligapojkskommittén arbetade med frågan om de problematiska pojkarna och flickorna.

²⁸⁶ Se exempelvis Söderlind (1999), s 44f, Weiner (1995), passim, Eva Gullberg (2004), *Det välnärda barnet. Föreställningar och politik i skolmältidens historia*, passim.

²⁸⁷ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1876), folie 13.

²⁸⁸ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1897), folie 40.

²⁸⁹ Minnesböcker över eleverna (1877), folie 43.

²⁹⁰ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 28 samt folie 29.

²⁹¹ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 12.

²⁹² Ibid., folie 30.

²⁹³ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 17, Minnesböcker över eleverna (1876) folie 11.

De skolrelaterade frågorna minskade över tid medan begrepp som olydnad, sexuella och psykiska kategoriseringar, våldsam/brutal samt arbetsovilliga kategorier ökade. Barnavårdslagstiftningen år 1924, där personer i åldrarna 15-18 år kunde placeras på uppfostringsanstalt fick också konsekvenser. Det öppnades en avdelning för äldre intagna på Hall vilket medförde att de hade erfarenheter av både skola och arbetsliv. En av dem beskrevs som "arbetsovillig. Innehaft flera platser, men slutat alla efter en kort tid. Gått till handgripligheter mot modern då denne försökt förmå honom att arbeta".²⁹⁴ En annan pojke beskrivs som "Arbetskygg" medan en annan var "Arbetsovillig i sådan grad att den är att hänföra till vanart".²⁹⁵

Sexuella kategoriseringar som skäl för omhändertagande blir vanligare under 1900-talet. En pojke beskrivs ha agerat "sedlighetssårande mot systrarna" och att han var en fara för sin omgivning.²⁹⁶ Han anklagades i beskrivningen för att ha "Förlett andra elever att masturbera honom".²⁹⁷ En annan pojke anklagas för att ha stulit damunderkläder som antogs bero på hans starka sexualitet och i skolan hade han levt en "ljusskygg tillvaro bakom uthus et.c. Masturberat sedan 1 år".²⁹⁸ Frågan omkring onani diskuterades livligt kring sekelskiftet år 1900. Johannisson visar hur den fyllde en funktion inom den borgerliga sexualmoralen där kontroll och självbehärskning var grundläggande. Onanin ansågs ha sin hemvist bland de lägre klasserna, där den moraliska kontrollen bland individerna inte fanns på samma vis som bland de borgerliga. Omkring år 1933 beskrevs onanin som en patologisk avvikelse i Sverige liksom i USA där den kategoriserades som en funktionell störning.²⁹⁹

Homosexualitet nämns också som en förseelse i materialet. Om Bert-Åke ges beskrivningen att han är ute hela nätterna och befinner sig på centralstationen där han enligt polisen "är eftersökt av herrar".³⁰⁰ Alfred som togs in på barnhem för att han visade tecken på "öärlighet, lögnaktighet, opålitlighet samt allmän svårhanterlighet" etiketterades några år senare för att ha lärt "en broder sexuella oarter".³⁰¹ Jens Rydström visar hur homosexualitet uppmärksammades av polisen under 1930-talet och att homosexualitet blev etablerat som en kriminell handling. Men medikaliseringen påverkades synen på homosexualitet, och ansågs

²⁹⁴ Minnesböcker över eleverna (1940), folie 2386.

²⁹⁵ Ibid., folie 2384, 2409.

²⁹⁶ Ibid., folie 2415.

²⁹⁷ Ibid., folie 2415.

²⁹⁸ Ibid., folie 2396.

²⁹⁹ Karin Johannisson (1998), *Kroppens tunna skal*, passim.

³⁰⁰ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2386.

³⁰¹ Ibid., folie 2398.

vara botbart vilket skulle kunna vara en förklaring till att pojkarna hamnade på Hall.³⁰² Sexuella kategoriseringar framkommer i beskrivningarna såsom att pojkar har agerat "sedlighetssårande".³⁰³ "Sedlighetssårande handling" benämns också som "exhibitionism" vilket stärker sjukdomsetiketteringarna på pojkarna.³⁰⁴ En återkommande förseelse är pojkar som behandlar djur illa. Några av dem beskrivs i sexuella termer i kombination med brutalitet mot djur, inte sällan uttryckt i medicinska termer. En pojke "Plockar med sina exkrementer", och har också visat sig vara "Brutal mot djur".³⁰⁵ En annan pojke "Visar en hel del patologiska olater. Grym mot djur. Tömmer nattkärlet i sängen (flera gånger), kastat vatten genom fönstret. Exhibitionistiska ofog under vistelsen på Vidkärrs sjukavdelning".³⁰⁶

En annan kategorisering av förseelser under 1918 samt 1939 är de psykologiska. Johannisson visar i sin forskning hur sådana beteckningar konstrueras om under 1920- och 1930-talen. På Hall beskrevs de intagna med begrepp som sängvätning, slöhet och likgiltighet.³⁰⁷ Minnesböckerna är fyllda av beskrivningar om pojkarnas psyke år 1939 och 1940. Så var det inte för de tidigare två undersökningsperioderna. Sven beskrivs som "svår sängvätare" och "På barnhemmet smorde han ner hela sovrummet med sin avföring".³⁰⁸ Om Hilding står att läsa att han är "Sängvätare tidvis".³⁰⁹ Beskrivningar av hysteriska drag och nervositet var också ett tecken på pojkarnas avvikelse. Benämningar som "hysteriska anfall" är återkommande i journalerna liksom psykologiska benämningar på pojkarna.³¹⁰ Agne led av "moral insanity", vilket likställdes med att han hade ett oberäknelig beteende.³¹¹ Det finns med andra ord en stor samstämmighet med handlingarna på Hall och de som Johannisson analyserat.

Sammanfattningsvis var stöld den vanligaste beskrivningen på orsaken till att pojkarna skrevs in på Hall. Den tidiga perioden utmärks av moraliska yttre beskrivningar som att druckit alkohol och skolkat i sällskap med kamrater. Beskrivningar av förseelser som skolk, vanart och alkoholkonsumtion avtar därefter. Under 1939 används istället nya kategoriseringar. De intagna beskrivs med hjälp av sexuella och/eller psykologiska kategoriseringar.

³⁰² Jens Rydström (2001), *Sinners and citizens. Bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950*, s 349ff.

³⁰³ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2410.

³⁰⁴ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2410.

³⁰⁵ Ibid., folie 2405.

³⁰⁶ Ibid., folie 2403.

³⁰⁷ Johannisson (1998), s 221ff.

³⁰⁸ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2400.

³⁰⁹ Ibid., folie 2388.

³¹⁰ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2376.

³¹¹ Ibid., folie 2376.

Vi lämnar för en stund de intagna och går vidare med att granska beskrivningarna av deras familjer. Vad var det för familjer som de kom från?

Beskrivningar av de intagnas familjer

Modren har ej egnat sina barn den ringaste tillsyn utan låtit dem /.../ stryka omkring å stadens gator och gränder.³¹²

Hur framställs föräldrar och föräldraskap? Jag kommer som ovan att lägga vikten vid beskrivningarna av pojkarnas föräldrar. Men inledningsvis ska sammansättningen av pojkarnas familjer presenteras. Nedanstående tabell utgår från minnesböckerna där det finns anteckningar om med vilka vuxna de intagna bodde med innan de kom till Hall.

³¹² Minnesböcker över eleverna (1897), folie 9.

Tabell 5 Vilka vuxna de intagna bodde tillsammans med innan intagning på Hall år 1876, 1897, 1918 och 1939

Familjesammansättning	År 1876	År 1897	År 1918	År 1939
• Mor och far	14	22	20	7
• Mor	7	10	7	2
• Far				2
• Far/mor och styvmor/far	6	3	7	1
• En förälder och släktingar	3	2	1	
• Fosterföräldrar	2	1	5	5
• Fattigvårdsanstalt eller annan anstalt	7	9	3	31
• Andra släktingar	2			
• Okända familjeförhållande	9	3	7	2
Summa	50	50	50	50

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Det framgår av tabellen att majoriteten av de pojkarna som kom till Hall levte tillsammans med båda eller en av föräldrarna. Det handlade alltså inte främst om föräldralösa barn, med undantag för några få, utan framförallt om föräldrar som själva inte kunde, ville eller inte tilläts fostra sitt barn. I endast sex av pojkarnas fall var både föräldrarna döda. Larsson Kraus undersökning av Råby visar på liknande resultat. Det främsta problemet var således inte avsaknaden av föräldrar, utan föräldraskapets kvalitet.³¹³ Driver visar hur opinionsbildare inom det sociala fältet i England ansåg att barnens kriminella beteende handlade om föräldrarnas oförmåga att uppfylla sina moraliska plikter.³¹⁴ Tidigare forskning indikerar således att problematiken omkring de intagna handlade om deras föräldrars moraliska brister samt oförmåga att ta hand om sina barn. Vilka var då föräldrarna?

Föräldrarnas yrken finns omnämnda i minnesböckerna. I första hand var det fädernas yrken som styrelsen noterade. I de fall som pojkarnas fäder var frånvarande från hemmet noterades också mödrarnas yrken. Det finns några undantag, där mödrarnas yrken

³¹³ Larsson Kraus (2009), s 54.

³¹⁴ Driver (1990), passim.

omnämndes även när fadern fanns i hemmet. Tabellen nedan är en sammanställning över fädernas yrken under åren 1876, 1897, 1918 samt 1939.

Tabell 6 Fädernas yrken 1876, 1897, 1918 samt 1939.

Fädernas yrken	1876	1897	1918	1939
Dräng, jordbruksarbetare, ryktare	1	2	5	3
Kontorist, bankkamrer, handlare, polis	2		1	4
Arbetare i fabrik, gruva, verkstad	16	20	24	16
Hantverkare som skomakare, snickaregesäll, körsnär, smed	9	9	7	2
Övrigt arbete	2	3	5	6
Yrkesuppgift saknas i akten	22	18	8	19

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Majoriteten av fäderna, i de fall som yrken noterats var arbetare. De arbetade exempelvis som arbetskarl, gruvarbetare, järnvägsarbetare, träarbetare, skogsarbetare, eldare mm. Det finns också flera fäder som var hantverkare. Flera fäder etiketterades utifrån moraliska karaktäristika såsom superi eller att fadern var frånvarande. Sammanställningen visar att pojkarnas familjer i första hand var arbetarklass och att familjerna, i endast få fall, arbetade inom jordbruket.

Som tidigare nämnts var det sällan som mödrarnas yrken noterades. I de fall som yrken nämns arbetade de främst som städerska, tvätterska eller i hushåll hos andra familjer. I flera fall omnämns mödrarnas yrken i kombination med en frånvarande fader och eller exempelvis att de var i utfattiga omständigheter som exempelvis ”modern i utfattiga omständigheter, boende i ladugård /.../ försörjer sig med tvätt och sömnad”.³¹⁵ Ett annat exempel är en mor som är ”boende i Stockholm, befinner sig i fattiga villkor, syr åt skyddsföreningen”.³¹⁶ Flera

³¹⁵ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 7.

³¹⁶ Ibid., folie 9.

av mödrarna etiketterades i flera fall med benämningar som hustru, änka eller skild. Analysen visar att samhället uppmärksammade familjen och familjemedlemmarnas olika roller. Fadern var ekonomiskt ansvarig medan modern ansvarade för skötseln och omhändertagandet av barnen. I de fall som det saknades en fader, så omnämns moderns försörjningsvillkor. Presentationen av familjen kan också förstås som ett uttryck för en religiös kallelseordning och borgerligt familjemönster. Fadern var ansvarig för att försörja familjen medan modern ansvarade för familjen.³¹⁷

I minnesböckerna skulle rektor eller personalen fylla i en förtryckt rad huruvida den intagne var äkta eller oäkta, det vill säga om han var född inom eller utom äktenskapet. Nedanstående tabell är en sammanställning över hur de intagna etiketterades som äkta eller oäkta.

Tabell 7 Pojkar födda inom eller utom äktenskapet 1876, 1897, 1918 samt 1939

	År 1876	År 1897	År 1918	År 1939
Födda inom äktenskapet	39	43	35	35
Födda utom äktenskapet	11	5	15	15
Ingen uppgift		2		
Summa	50	50	50	50

Källa: Minnesböcker över eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Som högst var cirka 25 procent av pojkarna vid Hall födda utom äktenskapet medan övriga pojkar beskrevs som ”äkta” men år 1897 var det endast 10 procent. I början av 1800-talet var cirka 30 procent av barnen i Stockholm födda utom äktenskapet och vid sekelskiftets mitt cirka 50 procent. Vid inledningen på 1900-talets var de utomäktenskapliga barnen andel åter ca 30 procent. I landet som helhet var andel utomäktenskapligt födda barn år 1890 - 1920 mellan ca 10-15procent³¹⁸, men kan förväntas ha varit högre i de urbana miljöer som

³¹⁷ Inger Hammar (1999), *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900* s 23f, Sundkvist (2007), s 81ff och Sundkvist (1994), s 99f.

³¹⁸ Historisk statistik för Sverige. Del 1. Befolkning (2:a upplagan), 1720-1967. (SCB), Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920. Stockholms stads statistik.

majoriteten av pojkarna rekryterades ifrån. Andelen utomäktenskapligt födda som intogs på Hall var således något större än deras andel i av barnen i pojkarnas ursprungsmiljöer främst vid de två senaste mätpunkterna men kan ha varierat betydligt mellan åren.

Enligt Ohlander gifte sig dessutom hälften av de kvinnor som födde utomäktenskapliga barn år 1889 senare i livet, antingen med barnets far eller med någon annan. Hon ser också att begreppet ”oäkta” är problematiskt då flertalet par levde under äktenskapliga former även om de inte var formellt gifta.³¹⁹ Att samboskap blev vanligare, framförallt inom Stockholmsområdet, berodde troligtvis på flera orsaker. Matovic visar att 42 procent av lysningsparen i Stockholmsområdet mellan år 1860-1890, var samboende före vigseln. De så kallade Stockholmsäktenskapen, att vara sammanboende utan att vara gift, betraktas av Matovic som dåtidens fattigkultur. Det var vanligast bland obesuttna och oskolade arbetare. Stockholmsäktenskapen kan också förklaras med den snabba inflyttningen till städerna. Det ledde till trångboddhet och familjebildningar utan giftermål brukar tolkas som en konsekvens av den akuta bostadsbristen.³²⁰

Hur beskrevs föräldrarna? Jag ska fortsätta med att analysera beskrivningarna av dem under de olika undersökningsåren. Jag har valt att tematisera beskrivningarna av föräldrarna under kategorier som: Föräldraskap, Hemmet, Psykiska- och Sexuella kategorier och Skötsamhet. Tematiseringarna bygger på beskrivningarna av föräldrarna i minnesböckerna. På samma sätt som med beskrivningarna av de intagna så har dessa utkristalliserat sig genom beskrivningarna i minnesböckerna men svarar mot begrepp som den tidigare forskningen ansett betydelsefulla i beskrivningen av arbetarkulturen kring sekelskiftet 1900.³²¹ I skötsamhet inkluderar jag beskrivningar om föräldrar som missbrukade alkohol eller hade stulit. Temat föräldraskap inkluderar beskrivningar om frånvarande föräldrar, föräldrar med moraliska brister eller föräldrar som inte hade tillsyn om sina barn. Under hemmet inryms beskrivningar om föräldrar som inte ansågs sköta om sitt hem eller föräldrar som inhyste främmande människor i hemmet. Psykiska kategoriseringar inkluderar föräldrar som beskrivs som svaga eller saknade förmåga att ta hand om sina barn. Under sexuella kategoriseringar har föräldrar som ansågs vara otrogna eller som hade lämnat sin familj inkluderats. Jag kommer att ge vidare exempel på vilka typer av beskrivningar som inryms under de olika

³¹⁹ Ann Sofie Ohlander (1986), *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*, s 85ff.

³²⁰ Margareta Matovic (1984), *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850-1890*, s 160ff.

³²¹ Se exempelvis Ambjörnsson (1988), Horgby (1989), Sundkvist (1994) m.fl.

kategorierna. Diagrammet nedan är en sammanställning över hur föräldrarna beskrivs under de fyra undersökningsperioderna. Jag kommer därefter att diskutera varje kategori för sig.

Diagram 4 Kategoriseringar av de intagnas föräldrar 1876, 1897, 1918 och 1939.

Källa: Minnesböcker över eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Under kategorin skötsamhet ryms beskrivningar om föräldrar som missbrukade alkohol, var fattiga, hade begått stölder, misshandlat, var arbetslösa och/eller oordentliga. Som diagrammet visar uppmärksammades föräldrarnas misskötsamhet framförallt år 1876. Skötsamhetskulturen växte sig stark i slutet av 1800-talet och präglade beskrivningarna av föräldrarna, men vilka förseelser var det som uppmärksammades? Fylleri är en av de brister som uppmärksammades flest gånger hos de intagnas föräldrar, vad gäller antalet omnämningar. Flera av fäderna beskrivs som supiga och oordentliga, och att hemmet var präglat av föräldrarnas fylleri. Exempelvis beskrivs Johans far som supig och oordentlig och

han hade placerats på hospital år 1875.³²² I minnesböckerna uppmärksammades framförallt fäderna för att föra ett supigt leverne.³²³

Ambjörnsson visar i en av sina studier att alkoholen hade en given roll redan i det traditionella samhället. Brännvinet betalades ut som en del av tjänstefolkets lön under delar av 1800-talet vilket medförde att superiet fick både sociala och ekonomiska konsekvenser för familjerna och det omgivande samhället. Den framväxande nykterhetsrörelsen influerade diskussionerna i riksdagen, inte minst då många av nykterhetsrörelsens främste ledare var ledamöter i riksdagen.³²⁴ Som tabellen visar så minskade de moraliska etiketteringar som misskötsamhet under 1900-talet.

Det finns också beskrivningar av föräldrar som hade stulit. En mor var sjuksköterska på hospitalet men hade dömts till fem månaders fängelse för stöld år 1873.³²⁵ Beskrivningarna genomsyras av föräldrar som inte klarade av sitt föräldraskap. Som framgår av tabellen beskrivs föräldraskapet som ett problem framförallt år 1918. Som tidigare påpekats så fanns det en bild av att arbetarklassens föräldrar generellt brast i sitt föräldraskap. Men vad är det då för brister som beskrivs och vad handlade egentligen bristen på moral om? I flera fall beskrivs pojkarnas fäder. Deras förseelser handlade återkommande om att de inte var närvarande i hemmet. Exempelvis var fadern ”sällan/.../ hemma”.³²⁶ En far ”Rymde från hustrun 1865, utan att han sedermera afhöra”.³²⁷ En far arbetade på annan ort, men hans frånvaro i familjen skapade problem: ”Borta på arbete senaste åren, uppfostran vilat på hustrun. Hon är en svag, oförståndig och ytlig qvinna med ringa förmåga att fostra barn”.³²⁸ I ett annat fall beskrivs fadern som frånvarande under perioder på grund av sin alkoholism och ”modern i utfattiga omständigheter, boende i ladugård/.../försörjer sig med tvätt o sömnad”.³²⁹

Mödrarna beskrivs återkommande med psykologiska beteckningar som ”svaga” och att de gav sina söner en ”klemare” fostran.³³⁰ Beskrivningarna av familjerna skulle kunna tolkas som att en familj utan en far, inte fungerade, varken ekonomiskt eller fostransmässigt. Det var männens uppgift att försörja och upprätthålla ordningen i och för familjen. I flera fall hade också fadern tagit med sig sonen när han gav sig av hemifrån. En pojke hade ”Varit med

³²² Minnesböcker över eleverna (1876), folie 15.

³²³ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1876), folie 15, 21.

³²⁴ Se exempelvis Ambjörnsson (1988), s 242ff, Presjtan (2001), s 618ff.

³²⁵ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 15.

³²⁶ Ibid., folie 24.

³²⁷ Ibid., folie 37.

³²⁸ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 37.

³²⁹ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 17.

³³⁰ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1876), folie 41.

fadern på skogsarbete/.../lärt sig spela kort och bruka svordomar".³³¹ En annan far hade valt bort arbete, och sonen hade "Under 4 år följt sin fader på luffen".³³²

Beskrivningarna av familjerna indikerar att föräldrarna inte tog hand om sina barn. I en av journalerna från år 1876 beskrivs en far varit "hård mot barnen".³³³ En moder anses "Ej egnat sina barn den ringaste tillsyn utan låtit dem/.../stryka omkring å stadens gator och gränder" och i flera fall anser man att föräldrarna inte haft "tillsyn" om sina barn.³³⁴ Termer som "dåligt föredöme" för sina barn, är återkommande i beskrivningarna av mödrarna.³³⁵ En pojke beskrivs få medhåll "i sin ondska av modern" medan en annan mor verkar sakna intresse för att ta hand om sina barn.³³⁶ Beskrivningar av mödrar som inte tog hand om sitt hem och sina barn samt fäder som inte klarade av att försörja och ordna familjen genomsyrar beskrivningarna. Riktlinjerna för vad en mor och en far skulle vara blev tydligare under verksamhetsperioden. Vad gäller beskrivningarna av pojkarnas fäder så finns etiketteringar efter sekelskiftet år 1900 om att "Fadern ser barnen som en besvärlig börda".³³⁷ En moder ville inte ta hand om sina barn medan en annan pojke "varit mycket lämnad åt sig själv".³³⁸ En pojke var i avsaknad av "nödig tillsyn" i hemmet".³³⁹ Avsaknaden av "tillsyn" är återkommande i beskrivningarna av familjerna under 1900-talet, men här finns också begrepp som "vårdslös mot sina barn".³⁴⁰

De första åren finns benämningar för hemmet i form av uttryck som "Hemmet dåligt".³⁴¹ Värderingar av pojkarnas hem blir fler med tiden. Uttryck som att "hemmet inte gör ett gott intryck" och att det är "dåliga hemförhållanden" och en "ogynnsamm miljö" dominerar beskrivningarna under 1900-talet.³⁴² Hemmet beskrivs i flera fall som "ovårdat" och "ett stort elände". Men det finns fyra exempel på hem som gör ett gott intryck.³⁴³

Det finns en stark kritik mot att sönerna och deras familjer bodde tillsammans med människor som inte hörde till familjen. I ett fall beskrivs hemmet vara ett "tillhåll för oordentligt folk", och att föräldrarna "hysts folk, som ej kunde annat än hava ett dåligt

³³¹ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 264.

³³² Ibid., folie 247.

³³³ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 11.

³³⁴ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 9, 32.

³³⁵ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1897), folie 17.

³³⁶ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 25.

³³⁷ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 261.

³³⁸ Ibid., folie 281.

³³⁹ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 269.

³⁴⁰ Ibid., folie 273.

³⁴¹ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1876), folie 12, 14.

³⁴² Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2393, 2384, 2380.

³⁴³ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2378, 2388, 2398.

inflytande”.³⁴⁴ Det är också märkbart att det fanns ett tydligt ideal för hemmet och föräldraskapet efter sekelskiftet 1900.³⁴⁵ Under det sista verksamhetsåret på Hall uttrycks i journalerna att en moder ”har ej vare sig vilja eller förmåga att sköta hemmet”.³⁴⁶ En pojke hade enligt beskrivningen vistats i en ”ogynnsam miljö i föräldrahemmet” medan ett annat hem var det eländigaste i församlingen”.³⁴⁷ Hemmet var en anvisning om familjens mående och beskrivningarna visade på familjens moraliska brister.

Som tabellen visar är det framförallt år 1939 som föräldrarna kategoriseras med psykologiska kategoriseringar. Majoriteten av beskrivningarna den sista perioden finns här. Minnesböckerna är fyllda av släktingar som är inskrivna på sinnessjukhus som exempelvis ”en farbroder o broder å sinnessjukhus” och ”en farbroder, mormoder o moster sinnessjuka”.³⁴⁸ En far beskrivs som ”psykisk efterbliven” medan en annan är ”nervsjuk” och gärna använder sprit.³⁴⁹ En far hade begått självmord medan en annan pappa beskrivs som kroppsligt ”svag”.³⁵⁰ Vad gäller beskrivningarna av pojkarnas mödrar så beskrivs en moder för att hon ”förete motorisk oro, sadism” medan flera beskrivningar handlade om att mödrarna hade en undermålig själ.³⁵¹ Exempelvis så var en moder ”psykiskt defekt” medan en annan moder var ”själsligt undermålig. Verkar retlig”.³⁵² De psykologiska beskrivningarna förklarar de förändringar i verksamheten som jag tidigare redogjort för. Dels så sker en omorganisering på Hall där både äldre personer samt en grupp sinnesslöa elever tas in på Hall. Dels sker också ett tydligt skifte i sätten att beskriva människor efter sekelskiftet 1900. Från att inledningsvis kategorisera efter moraliska avvikelser präglas den senare tiden av den framväxande psykiatrin. Ifrån att avvikelserna tidigare kunde förbättras blir de nya medicinska kategoriseringarna snarare konstanta än något som går att fostra bort.³⁵³

Av tabellen framgår också att hemmen bedömdes med stort engagemang. Det svenska bostadsprojektet Egnahemsrörelsen lyftes fram som ett nationellt projekt kring sekelskiftet 1900. Mellan åren 1880-1920 sker en statlig satsning på det egna hemmet, men processen kom att föregås av lokala satsningar på egna hem i Sverige. Egnahemsrörelsen fungerade härmed som en moralisk folkuppfostran för arbetarna. Edling visar att egnahemsrörelsen

³⁴⁴ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 257.

³⁴⁵ Se exempelvis Sundkvist (1994), s. 52ff och Sandin (1995), s 55ff.

³⁴⁶ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2377.

³⁴⁷ Ibid., folie 2380, 2388.

³⁴⁸ Ibid., folie 2399, 2372.

³⁴⁹ Ibid., folie 2394, 2367, 2386.

³⁵⁰ Ibid., folie 2384, 2388.

³⁵¹ Ibid., folie 2777, 2384.

³⁵² Ibid., folie, 2414, 2388.

³⁵³ Se exempelvis Johannisson (1990), Qvarsell (1985), (1993).

behöver betraktas med ett familjepolitiskt perspektiv. Projektet syftade till att rädda familjen genom att underlätta hemmalivet. Det fanns, som nämnts tidigare, en idealbild av att mannen skulle vara huvudförsörjare och hustrun skulle kunna vara hemmafru.³⁵⁴

Beskrivningarna om pojkarnas familjer speglar en pågående debatt om hemmets utformning. Som tabellen visar finns det också föräldrar som kategoriserades mot bakgrund av att de hade begått sexuella överträdelser. I första hand handlade det om att någon av föräldrarna hade lämnat familjen eller varit otrogen. En far beskrivs ”bedrivit otukt med minderårig” medan en annan var ”skyldig till brott mot äktenskapets helg”.³⁵⁵ En annan fader ”bor tillsammans med ett fruntimmer, med hvilket han har två oäkta barn”.³⁵⁶ År 1897 finns det också noteringar om att en mor hade ”afflyttat till en gift karl”, medan en annan mor var ”skyldig till brott mot äktenskapets helg”.³⁵⁷ Utöver dessa beskrivningar noterades inga etiketteringar rörande otrohet förrän år 1939. Då finns det inga beskrivningar kvar om otrogna fäder utan endast om sedeslösa hustrur och beskrivningar som ”Moder: slarvig. Kropp: syfilis. Modern parasiterande på andra” och ”Mor för troligen ett sedeslöst liv”.³⁵⁸ Föreställningarna om arbetarklassen och deras familjer behöver betraktas i ljuset av den borgerliga familjens normer för hur en familj, ett hem och ett äktenskap skulle se ut.³⁵⁹

Sammanfattande diskussion

Som tidigare kapitel har visat så hade personalen, föreningsmedlemmarna och styrelsemedlemmarna erfarenheter av arbete med och inom fängvärdar. När Hall inrättades så var syftet att pojkarna skulle förbättras från sina brottsliga och vanartiga beteenden. Analyserna av pojkarna och föräldrarna visar däremot på att beskrivningarna och förseelserna framförallt antyder en social problematik snarare än en kriminell.

Från att majoriteten av pojkarna var mellan 12-13 år under 1800-talet så var pojkarna något äldre under de senare undersökningsperioderna. Åldern återspeglar sannolikt dels den ålder pojkarna avgick från folkskolan dels perioder när unga uppmärksammades i den offentliga debatten. Att pojkarna i åldrarna 12-13 år uppmärksammades i slutet av 1800-talet

³⁵⁴ Nils Edling (1996), *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*, s 323ff.

³⁵⁵ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 2, 13.

³⁵⁶ Ibid., folie 25.

³⁵⁷ Ibid., folie 16, 21.

³⁵⁸ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2375.

³⁵⁹ Se exempelvis Bergqvist, Petersson & Sundkvist (red.)(1995), *Korsvägar: en antologi om möten mellan unga och institutioner förr och nu*.

kan sättas i samband med diskussionen om hur samhället skulle komma tillrätta med de så kallade ligapojkarna. Att pojkar i åldrarna 14-15 år uppmärksammades under 1900-talets första årtionden kan förstås mot bakgrund av skolans utvidgning och en problematisering av adolescensperioden.³⁶⁰

Den vanligaste orsaken till att pojkarna kom till Hall var stöld. De första verksamhetsåren är utmärkande för beskrivningar om moraliska, yttre förseelser som att stjäla, dricka alkohol, skolka och umgås med fel kamrater. Skolk, vanart och alkoholbruk avtar därefter. Under 1900-talet uppstår nya etiketteringar och förseelser. Pojkarna beskrivs därefter för förseelser som handlade om sexuella och psykologiska karaktäristika. De senare ger associationer till den medicinska diskursen snarare än till brottslighet.

Under 1800-talet var det fattigvårdsnämnden som främst anmälde barnen till intagning på anstalten medan barnavårdsnämnden var den part som i första hand anmälde barnen för avskiljning under 1900-talet varefter den senaste gruppen av pojkar hänvisades dit efter att ett par andra anstalter lagts ned.

Majoriteten av de som kom till Hall hade sina föräldrar i livet. Föräldrarna hade arbetarklassbakgrund: fäderna var arbetare och mödrarna, i de fall de omnämns, arbetade med sysslor som hade låg status. De intagna uppfattades ha moraliska brister den första perioden medan de under 1900-talet synliggjordes på grund av psykologiska defekter. Beskrivningarna av pojkarnas föräldrar understryker att föräldrarna varken ansågs ha intresse, empati eller tillsyn över sina barn. På samma sätt som både Driver och Larsson Kraus framhåller så var det snarare föräldrarnas kvalitet sett i ljuset av moraliska avvikelser som värderades och bedömdes.³⁶¹

Zelitzer visar att barnets värde förändrades omkring sekelskiftet 1900 i sin studie av USA. Från att barnen värderats i ljuset av ekonomiska värden betraktades barnen med utgångspunkt från känslomässiga värden. Motsvarande utveckling har belagts i Sverige.³⁶² Det emotionella perspektivet präglade den framväxande borgerliga kulturens ideal.³⁶³ Det är mot bakgrund av sådana normer som de intagnas föräldrar och leverne värderades. Det handlade exempelvis om hemmen som betraktades som undermåliga samt att det saknades tillsyn över sönerna vilket var skäl nog för att de skulle omhändertas.³⁶⁴

³⁶⁰ Lindell (1992), s 191ff.

³⁶¹ Se exempelvis Driver (1990) och Larsson Kraus (2009).

³⁶² Se exempelvis Sandin (1995), s 56f.

³⁶³ Zelitzer (1985), passim.

³⁶⁴ Edling (1996), s 144.

Hur såg mötet ut mellan pojkarna och styrelsen samt personalen? Med vilka metoder skulle de fostras rätt och till vad skulle de fostras? Nästa kapitel handlar om anstaltens organisation och vardagliga rutiner.

KAPITEL 4

Förbättringsprojektet. Förändringar, innebörder och styrningsmekanismer.

Inledning

Den öfver hela landet kända och anlitade uppfostringsanstalten för vanartiga gossar, kolonien Hall, ligger 5 kilometer söder om Södertälje, som är den närmast belägna staden, utmed Hallsfjärden vid Östersjön i Öknebo Härad, och Stockholms län. Man kan följa med en af de små kvicka ångsloparna ”Frithiof” eller ”Ingeborg”, ut genom Södertälje kanals södra mynning, öfver Ingelstaviken och Hallsfjärden, så man rätt snart sätter sina fötter på Halls egen brygga och därmed samtidigt befinner sig på koloniens vidsträckta ägor. Men man kan också välja den, nyanlagda landsvägen utefter Saltsjöns västra strand, en väg som utan gensägelse måste räknas till de vackraste i landet. Vägen slingrar sig fram mellan högstammiga furor och granar, utmed det solglittrande vattnet, stundom skymdt för ett kort ögonblick af en björkdunges sammansatta bladverk./.../Man kan icke annat än gång efter annan stanna och låta sig hänföras af den förtjusande taflan, som oupphörligt växlar uttryck, med den ena vyen överträffande den andra, tycker man, till dess man, innan man vet ordet af, är inne på koloniens markområde, en slutsats som man genast kommer till genom att lägga märke till de välskötta åkrarna och de ett stycke bort belägna hvitmålade byggnaderna, hvilka skarpt afteckna sig vid synraden /.../Och det är ju vackert så!³⁶⁵

Allers veckotidning publicerade år 1912 en artikel som handlade om uppfostringsanstalten Hall. Syftet med artikeln var att beskriva hur en uppfostringsanstalt kunde fungera i det samtida Sverige. Hall var geografiskt placerad på landsbygden. På området fanns en huvudbyggnad som både användes för verksamheten och som bostad till rektorn och hans familj. Från huset kunde man se den stora allén som ledde fram till anstalten. Den stora gården framför huvudbyggnaden användes både till uppställning på morgnarna och kvällarna. På gården fanns också ett utkikstorn från vilket man kunde överblicka hela verksamhetsområdet. Vid tiden för Allersbesöket fanns det ytterligare tre byggnader på gården; Holmia, Storgården och Tomtebo. Det var i dessa som pojarna inkvarterades. I

³⁶⁵ Allers familj-journal 1912 nr 38 16-22 sept.

byggnaderna fanns sovsalar och dagrum för de olika avdelningarna, skol- och sjuksalar samt arbetslokaler, en kapellbyggnad, gymnastikbyggnad, matsals- och köksbyggnad samt verkstad för smide och träslöjd. En del av de som var anställda på Hall bodde i mindre hus på området.³⁶⁶

Som nämnts tidigare beskriver Goffman en total institution som en plats där människor under en längre period lever instängda tillsammans, avskurna från samhället. En total institution har inneslutande tendenser i form av låsta dörrar och murar.³⁶⁷ Hall skiljer sig från den goffmanska idén på flera sätt, även om det givetvis också finns flera drag som leder tankarna till att se Hall som ett exempel på total institution. Anstalten hade exempelvis aldrig staket eller murar. Däremot det nyss nämnda övervakningstornet. Dagarna var rutiniserade och det var tydliga normer för vad som förväntades av var och en, såväl av de anställda som av de intagna. Även om det fanns kontakt med livet utanför så var Hall en värld i sig. I det här kapitlet skall organisationen granskas i ljuset av relationen mellan övervakning och öppenhet. Vi konstaterade i tidigare kapitel att styrelsens sammansättning och erfarenheter kom från bland annat fängvården och det juridiska området. Föreningen identifierade sig delvis med religionen som ett medel för att åstadkomma förändring hos pojkarna. Men samtidigt utformas nya kunskapsregimer i samhället under verksamhetsåren som präglar organisationens verksamhet.

Det leder in på frågor om hur anstalten skulle definieras, vilka det var som anstalten hade att göra med samt frågor om hur förbättringsprojektet skulle utformas. Verksamheten ska därför betraktas i mötet mellan de som togs in, fängvårdens rutiner och skolans organisation. Inledningsvis ska organisationen beskrivas mot bakgrund av vilka direktörer som verkade på anstalten, personalen samt diskussionen gällande inrättandet av metoder och behandling av pojkarna. Därefter ska inskrivningsprocessen avseende de pojkar som skrevs in år 1876 och uppfostringsanstaltens rutiner kring skola, arbete och fritid analyseras. Pojkarnas aktörskap analyseras slutligen genom den kritik som framkommer om rutinerna och personalens bemötande av pojkarna.

³⁶⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1876), Allers familj-journal 1912 nr 38 16-22 sept.

³⁶⁷ Goffman (2013), s 22 ff.

Organisationen: direktörerna samt anstaltens metoder

Organisation på Hall har förändrats över tid och det finns vissa faktorer som har varit avgörande för anstaltens inriktning. Det handlar både om juridiska förändringar av regelverken som har påverkat verksamheten, men också vilka direktörer som ansvarade för anstalten och vardagsrutiner.

Det var totalt fem direktörer. Alla var män. Posten utmärks av såväl kontinuitet med direktörer som Fredrik Fant som hade posten i 34 år, som kortare perioder med Kylberg som endast var direktör i två år. Inledningsvis ska jag redogöra för de direktörer som arbetade på Hall. Hjalmar Kylberg (direktör 1876-1878), var den första direktören på Hall. Styrelsen valde honom för hans erfarenheter från Ulltuna lantbruksskola. Kylberg fick i uppdrag att både organisera verksamheten i samband med uppbyggnadsprocessen samt förestå den. Som framgått tidigare var han en av de som reste runt på styrelsens uppdrag till europeiska anstalter för att hitta förebilder och inspiration för hur Hall skulle inrättas. Han ville att anstalten skulle efterlikna Mettray men förespråkade också att Hall skulle använda sig av mjukare uppfostringsmetoder som på uppfostringsanstalten Ruysseled.³⁶⁸ Styrelsen ansåg däremot, att anstalten framförallt skulle efterlikna Mettray som använde sig av en striktare disciplin.³⁶⁹

Som framkommit tidigare vilade Hall på erfarenheter från fängsvården. Kylberg hade en annan bakgrund som den lantbruksutvecklare han var. Det var med andra ord inte bara influenserna från studiebesöken som ledde till olika åsikter om hur Hall skulle drivas utan de olika åsikter som Kylberg och exempelvis Olivecrona hade, kom från deras olikartade kunskapsområden och erfarenheter. Redan efter två år sade Kylberg upp sig. Efter hans avgång förtydligades reglementet vad gäller samarbetet mellan styrelsen och personalen. En av styrelsemedlemmarna fick ett tillfälligt förordnande som föreståndare, departementschefen V Ljungstedt. Han kom att leda arbetet fram till dess att föreståndarplatsen kunde besättas.³⁷⁰

1882 anställdes en ny direktör. Det var Fredrik Fant (direktör 1882-1916). Fant kom närmast från en tjänst som befälhavare på Långholmen. Han hade påbörjat sin tjänst på Långholmen år 1874 där han först tjänstgjorde som föreståndare för kronohäktet.³⁷¹ Även om Fant inte var med under den allra första planeringstiden reste också han runt till uppfostringsanstalter i Europa. Han ansåg att anstaltsarbetet hade förändrats så pass mycket

³⁶⁸ Årsberättelse (1876), s 3, Bjurman (1995), s 163.

³⁶⁹ Olivecrona (1873), passim, Bjurman (1995), s 163.

³⁷⁰ Årsberättelse (1879), s 8, 14.

³⁷¹ Svenskt biografiskt lexikon.

sedan Kylberg gjorde sin rekognoseringsresa så det var därför angeläget att åter igen uppdatera sig om utvecklingen i Europa. Han reste därför till Tyskland, Belgien, Frankrike och England under tre månaders tid år 1897.³⁷² Fant var enligt konferensprotokollen, närvarande på anstalten och på styrelsemötena. Som konferensprotokollen visar återkommer Fant till frågan om att skapa en familjeanda för pojkarna på Hall. Han ansåg att det var ett sätt att ersätta den familj som de hade saknat utanför Hall.³⁷³ År 1916 pensionerar sig Fant, vilket var under en period då antalet föreningsmedlemmar minskade.³⁷⁴ Jag tolkar det minskade antalet medlemmar som ett minskat intresse för verksamheten. Frågan är vem som skulle axla direktörsrollen i det läget?

David Lund (direktör 1916-1921), tog vid direktörskapet efter Fredrik Fant. Lund hade arbetat på Hall sedan 1909. Han var gift med Fredrik Fants dotter och vi kan därför utgå från att han hade en god kunskap om anstalten och hur hans företrädare tänkte och tyckte. Lund hade flera uppdrag vid sidan av sin tjänst som direktör för Hall. Han var utbildad folkskollärare och disputerade i pedagogik (1918). Forskningen handlar om orsakerna till vanart, vilken också grundade sig på studier av pojkar på Hall. Lund hävdade att pojkarna kunde förbättras vilket enligt honom innebar att den bästa åtgärden var att fostras i en kollektiv anstaltsmiljö. Hans forskningsresultat skiljde sig från andra studier under samma tidsperiod som drev tesen om att vanartighet var ärftligt och därmed inte botbar. Lund ansåg att det fanns en mindre procentsats som berodde på ärftlighet, men att den främsta orsaken var den miljö i vilken pojkarna hade vuxit upp i. Han drev tesen att det egentligen inte var så intressant om vanarten berodde på arv eller miljö eftersom en pedagog har till uppgift att förbättra för barnen, oavsett varför problemen uppstått.³⁷⁵

Lund undervisade vid olika lärosäten vid sidan av arbetet som direktör. Han var också en av företrädarna inom kommittén för skyddshemsfrågan och satt i kommittéer som exempelvis ungdomsbrottslighetskommittén och landstingens skyddshemskommitté.³⁷⁶ Även om dessa uppdrag oftast hade en tydlig koppling till verksamheten på Hall, så ledde de till intressekonflikter. Lund var exempelvis frånvarande när det var personalmöten, vilka han i sin egenskap av ordförande skulle leda. Istället leddes mötena av någon i personalen.³⁷⁷

³⁷² Årsberättelse (1897), s 6.

³⁷³ Se exempelvis Konferensprotokoll 2/2-1879.

³⁷⁴ Se Diagram 1.

³⁷⁵ Sandin & Sundkvist (2000), "Grå är alla teori, grönt är endast livets friska träd" i *Samhällets linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia*, (red.) Eriksson & Qvarsell, 115f.

³⁷⁶ Ibid., s 97f.

³⁷⁷ Se exempelvis Protokoll från sammanträde med lärare m.fl, (1917) samt (1918).

Lund hade ett pedagogiskt ledarskap. Han skrev bland annat teaterpjäser som de intagna skulle spela och hade en tydlig idé om varför anstalter var ett bättre alternativ än fosterhem för vanartade unga män. Han var inte heller nöjd med allt han såg på Hall utan återkommer exempelvis flertalet gånger till att förmännen inte får nyttja pojkarna som arbetskraft utan särskilt tillstånd från direktören själv.³⁷⁸ Lund avslutade sin tjänst på Hall år 1921. Han fick därefter uppdraget som inspektör över fortsättningsskolorna i Stockholm, men tillträdde aldrig den tjänsten. Han började istället som byrådirektör för Fångvårdsstyrelsen.³⁷⁹

Olof Sundin efterträdde David Lund år 1922 och stannade på anstalten fram till år 1928. Sundin kombinerade tjänsten som direktör med att vara aktiv inom andra områden som exempelvis arkeologi. Det saknas både protokoll och årsberättelser under tiden som Sundin var verksam rektor, vilket gör det svårt att beskriva hans verksamhet. När han lämnade sin post tog Olof Fryklund (direktör 1928-1940) vid som direktör. Fryklund var den sista direktören på anstalten och stannade fram till att Hall stängdes. Fryklund hade tidigare arbetat som lärare på statens uppfostringsanstalt för sinnesslöa gossar på Salbohed.³⁸⁰

Vilka var det som skötte den dagliga verksamheten på Hall? Första gången som personalen på Hall räknas upp i en årsberättelse är 1881. Det finns en kristendomslärare/predikant, skol- och sånglärare, en biträdande lärare som är instruktör i exercis och gymnastik, en gårdsfogde, åtta förmän med bakgrund som yrkeslärare, en kokerska och ”Ett äldre fruntimmer har haft tillsynen öfver sjukvården och linneförrådet”.³⁸¹ År 1887 hade personalen utökats med ytterligare tre förmän och en husmor.³⁸² Lärarna var alla män, fram till år 1916 då den första kvinnliga läraren anställdes.³⁸³

³⁷⁸ Se exempelvis Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 29/5- 1917.

³⁷⁹ Sandin & Sundkvist (2000), s 115f.

³⁸⁰ Se exempelvis Årsberättelser 1929-1930.

³⁸¹ Årsberättelse (1881), s 9.

³⁸² Årsberättelse (1887), 4.

³⁸³ Se exempelvis Årsberättelse (1917).

”Gruppfoto, antagligen hela anstalten med personal”. Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv. (RA).

Personalen och direktören på Hall hade som framkommit tidigare återkommande personalmöten. Enligt protokollens dateringar verkar det inte ha funnits någon stående dag eller tid. När Hall hade som flest intagna, verkar exempelvis förmännen ha representerats av en förman som deltog i mötena. Protokollen ger insyn i vilka frågor som diskuterades och vilka rutiner som behövde förändras eller organiseras om. Det handlade dels om praktiska frågor som skulle diskuterats, såsom att personalen exempelvis behövde ”någon enkel uniform”.³⁸⁴ På avhandlingens omslagsbild ser vi personal i någon form av uniform som ger associationer till fängvården. Andra frågor kunde exempelvis vara vilka personalgrupper som skulle ansvara för vilka sysslor.³⁸⁵ Hall var inte på något sätt unikt med att låta anställda bära uniform vid den här tiden. Allt från poliser, fängvaktare till konduktörer bar uniform. I det här sammanhanget är det intressant att notera att samtidens folkskollärare inte gjorde det,

³⁸⁴ Konferensprotokoll 11/1-1879.

³⁸⁵ Se exempelvis Konferensprotokoll 12/5- 1877, 26/ - 1877.

uniformerna kan därför tolkas som att Hall tog mer intryck av fängvården än av skolan. I alla fall i just det här avseendet.

Några frågor behandlades återkommande på mötena. Det var exempelvis diskussionen om det jag kallar familjeidealet på anstalten, personalens villkor samt bemötandet av de intagna pojkarna. Inledningsvis ska familjeidealet diskuteras. Därefter ska beskrivningen om personalens arbete och bemötande av de intagna pojkarna på anstalten granskas.

Det fanns en strävan, enligt protokollen, under de första verksamhetsåren att efterlikna familjen. För att ”framkalla de bättre anlagen och en god kamratanda samt jemväl vinna en fastare anknytning mellan uppfostrare och elever” hade de indelats i familjer. Det var 12 i varje, en ordningsman i spetsen för varje familj, en äldre pålitlig gosse, som står under inseeende av tjänsteman el förman”.

Begreppet familj återkommer i diskussionen för hur personalen skulle bemöta pojkarna under sin vistelse. När Hall inrättades skrev direktören och personalen i konferensprotokollet att de ville att anstalten skulle genomsyras av familjelika förhållanden.³⁸⁶ Det skulle finnas två grundsatser i det personliga förhållandet till gossarna. Det ena var att ”aldrig visa misstanke mot gosse, äfven om ögat obemärkt och stadigt följer allt, som rör honom” och dels att ”låta en fläkt af familjelif komma genom visad vänlig förtrolighet”.³⁸⁷ Det är tydligt att observationen var en av de tekniker som utformades på anstalten. Pojkarna skulle bevakas och observeras till kropp och själ men inte känna sig övervakade. Det är i det här ljuset vi förstår uppgifterna om ett bevakningstorn. Enligt Foucault var observationen det viktigaste instrumentet för att omforma pojkarna på Mettray.³⁸⁸

I ett protokoll från 1879 noteras att pojkarna behöver få en bättre ”samhörighet och familjeanda”.³⁸⁹ Personalen beslutar därför för att införa den ovan nämnda ordningsmannen, det vill säga en äldre och pålitlig gosse som skulle ”bereda enighet och god anda inom gruppen”.³⁹⁰ Det handlade om alltifrån ”sofsalen vid bäddning, af- och påklädning”.³⁹¹ Begreppet familj återkommer i protokollen. Exempelvis anser personalen att gossarnas uppförande ska diskuteras ”familjevis” på konferenserna, ”på det känslan af solidarisk ansvarighet inom hvarje familj skulle alltmer göra sig gällande”.³⁹²

³⁸⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1882), s 12.

³⁸⁷ Konferensprotokoll 17/2-1877.

³⁸⁸ Foucault (2001), s 342ff.

³⁸⁹ Konferensprotokoll 2/2-1879.

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Ibid., 17/6-1882.

I samband med intagningen hade varje person fått ett unikt nummer.³⁹³ Dessa användes av förmännen i vardagen, en vana som gick stick i stäv med strävan att bygga familjekänsla. Samtidigt som det familjemässiga betonas fick förmännen reprimander för att de använde pojkarnas nummer vid tilltal. Det beslutades därför att förmännen skulle använda pojkarnas namn istället vilket indikerar att det fanns en distans mellan pojkarna och personalen men också en konflikt mellan det fängelselika och familjeorganisationen.³⁹⁴

Det är tydligt att föreställningen om familj var rådande under den period som Fant var direktör, men jag har inte hittat några exempel på det i protokoll efter 1915. Lund återkommer i sina populärvetenskapliga artiklar om att Hall *inte* hade uppgiften att sträva efter att vara en familj. Istället skulle Hall vara som ett samhälle. De intagna var enligt Lund inte några barn som behövde en familj utan unga män som behövde en plats i samhället. Anstalten skulle arbeta för att utbilda de intagna till arbetare och då var idealet ett kollektivt skyddshem. Han betonade alltså att de inte var barn utan unga män på väg ut i samhället, vilket också stämmer med att de intagna var lite äldre än de varit under 1800-talet.³⁹⁵

En annan återkommande fråga var personalens bemötande och metoder gentemot de intagna. Det finns fler synpunkter än att förmännen använde numren i kommunikationen med pojkarna, på personalens bemötande. I ett av anstaltens första protokoll ges information om vad en förmans åligganden var. Om en pojke hade meningsutbyte om hur han behandlades på anstalten var det förmannens uppgift att ”själva skaffa sig den respekt, som undertrycker dylikt sjelfsvåld. Om någon svarar på förmans tillsägelse, bör sådant i synnerhet beivras”.³⁹⁶ Det fanns också ett påbud om absolut tystnad i arbetet. Men tystnaden verkade inte vara självklar varken för de intagna eller för förmännen. Förmännen uppmanades att söka ”egen öfvertygelse om dess nödvändighet, borde noga vaka deröfver, och för detta målets vinnande, hellre gifva någon gång, efter arbetets natur längre eller kortare, raster med rättighet att språka ut”.³⁹⁷ Det var uppenbart inte enkelt ens för förmännen att verka enligt reglementet. Det auburnska systemet var inte positivt varken för barn eller befäl. Samma problem uppmärksammades av Hagdahl i samband med fängelsesystemets reformering.³⁹⁸

³⁹³ Det här var inte unikt för Hall utan även andra anstalter använde numrering. Se exempelvis Söderlind (1999) och Sundkvist i Frangeur (2007).

³⁹⁴ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 21/10-1915.

³⁹⁵ Sandin & Sundkvist (2000), 115f.

³⁹⁶ Konferensprotokoll 4/11-1876.

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ Sandin (2009), s 43f.

Det poängteras i protokollen att det var viktigt att förmännen själva var förebilder för pojkarna. De hade ”befäl öfver” de intagna och skulle se till att allt gick rätt till.³⁹⁹ Personalen skulle inte heller gynna vissa framför andra. I protokollet anges att förmannen Björklund hade varnats då han gynnat några framför andra och att ”deraf kan komma misstankar om orättvisa och förargelse på mångahanda sätt”.⁴⁰⁰

Diskussionen om pedagogiska metoder är tydlig, särskilt under de första verksamhetsåren. En återkommande vardaglig fråga var huruvida de intagna behövde gå ifrån arbetet för att dricka vatten under arbetstid. Personalen hade olika åsikter. En medarbetare ansåg att det inte var skäl nog för att gå ifrån arbetet medan en annan medarbetare ”yrkande på beredt tillfälle att få släcka törst vid arbetstillfället”.⁴⁰¹ Andra frågor handlade om när personalen skulle ingripa i pojkarnas lek. Ett exempel var när de kastade snöboll och att personalen ”blott i nödfall borde dervid ingripa”.⁴⁰² Men frågan om snöbollskastning var större än så. Personalen framställde en önskan om att de ville att pojkarna skulle roa sig med snöbollskastning. I protokollet antecknades att svaret var att ”genom att delta föra in dem i denna lek. Omtalades äfven att med kälkåkning i backe och med slängkälke på isen muntra dem”.⁴⁰³ De första åren på anstalten ansåg direktören att personalen skulle delta i dessa lekar. Genom att personalen deltog kunde de skapa en situation som liknade vilken borgerlig pojkbarnsdom som helst med kälkåkning och snöbollskastning. Händelserna passar väl in i den familjeanda som ledningen önskade.

³⁹⁹ Konferensprotokoll 18/11-1876.

⁴⁰⁰ Ibid., 2/12-1876.

⁴⁰¹ Ibid., 31/3-1876.

⁴⁰² Ibid., 18/11-1876.

⁴⁰³ Ibid., 9/12-1876.

”Lek på gården”. Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (SA).

Ett återkommande tema i protokollen var också diskussionen om reglerna för hur det skulle fungera i matsalen. Det fanns beslut om att förmannen skulle läsa bordsbön och att det därefter skulle vara en paus innan pojkarna fick börja äta. Förmannen skulle därför dröja en stund innan han sa ”Sätten er, gossar!”⁴⁰⁴ En annan fråga handlade om mathantering. Personalen ansåg att de intagna lämnade för mycket matrester eftermiddagarna. Det föreslogs därför att de skulle ha möjlighet att själva välja storlek på portionen. Skälen till att inte lämna maten handlade enligt protokollen om ”gossarnes uppfostran, å bevarandet af Guds gåfvor”.⁴⁰⁵ Det föreslås också att deras platser skulle numreras och vara noga begränsade och ”gossarne tillfrågas en gång om de rätter, af hvilka de icke vilja hafva fulla portioner, och efter lista derom uppgjord utdelas portionerna. Åt gossarne må lemnas frihet att sedan sträck upp hand, om de någon gång vill hafva mindre”.⁴⁰⁶ Om de intagna trots detta skulle visa ”nyckfullhet” kunde pojkarna straffas genom att exempelvis få avstå kaffet på

⁴⁰⁴ Konferensprotokoll, 3/2-1877.

⁴⁰⁵ Ibid.

⁴⁰⁶ Ibid., 17/2-1877.

söndagsmorgonen.⁴⁰⁷ Förmännen ansåg dessutom att ”egenhämtd” välling skapade kaos vilket gjorde att det beslutades att förmännen istället skulle dela ut den.⁴⁰⁸

Här framkommer också synpunkter från de intagna. De ansåg exempelvis att de fick för lite bröd vid kvällsmaten. De argumenterade för sin sak genom att (precis som initiativtagare och ledning) hänvisa till andra anstalter. De menade att intagna vid kolonier i andra länder fick så mycket bröd de önskade och att Hall därför inte skulle dra in på den utgiften.⁴⁰⁹ Frågan om mathållning och bordsskick återkommer i diskussionerna 30 år senare. År 1917 framkommer önskemål om att avdelningsföreståndarna skulle hjälpa de intagna ”tid efter annan” med att ”inplanta” ett bra bordsskick.⁴¹⁰ De önskade därför att avdelningsföreståndarna skulle sitta med vid borden och delta vid de intagnas måltider.⁴¹¹ Det skapas även rutiner för sysselsättning av de som är sjuka. Om de var tillfälligt sjuka föreslogs att de skulle hjälpa till med ”lagning af kläder eller förfärdigande af pinnar” till slöjderiarbetet.⁴¹²

Sammanfattningsvis så är det tydligt att det rådde en viss osäkerhet om hur anstalten skulle organiseras. Det handlade både om personalens arbete samt hur de skulle bemöta de som togs in på anstalten. Osäkerheten tog sig uttryck i diskussioner på personalmöten gällande allt ifrån hur de intagna skulle hämta mat i matsalen eller få dricka vatten under arbetspass. Personalen behövde också motiveras i sina uppgifter. Men direktörernas olika ledarstil och de pedagogiska diskussionerna visar också på att arbetet och metoderna förändrades under verksamhetsåren. Under Fredrik Fants direktörstid så var familjen navet kring vilka verksamheten skulle organiseras. Personalen förväntades delta i pojkarnas lekar för att på så vis lära pojkarna att leka. Samtidigt så hade anstalten tydliga associationer till fängvården och i diskussionen om familjen så fanns också ”ögat” närvarande på anstalten som skulle följa och observera pojkarnas liv.⁴¹³ När Lund tillträder så blir det ett tydligt skifte. Föreställningen om familjen är inte längre synlig. Snarare så är det fostran för ett framtida självstyrande arbetsliv som var idealet.

⁴⁰⁷ Konferensprotokoll 17/2-1877.

⁴⁰⁸ Ibid

⁴⁰⁹ Ibid.

⁴¹⁰ Protokoll från sammanträden med lärare m fl, 2/2-1917.

⁴¹¹ Ibid.

⁴¹² Konferensprotokoll 31/3-1877.

⁴¹³ Ibid., 17/2-1877.

Inskrivningsprocessen

Den första tiden på en total institution kännetecknas enligt Goffman av att den nyankomna lever i ovisshet om de regler som förekommer samt dess konsekvenser om man skulle bryta mot dem. Introduktionsveckan är med Erving Goffmans uttryck en ”avslipnings”- eller ”programmeringsprocedur”, då eleven vid ankomsten fick lämna ifrån sig sina tillhörigheter, fotograferas, få anstaltens kläder och tilldelas ett nummer, och därefter låta sig formas för att bli del av anstaltens liv och mål.⁴¹⁴ Enligt Mary Douglas så skulle inskrivningen på en institution kunna betraktas som ett ”vägskäl”.⁴¹⁵ Douglas beskriver hur samhället karakteriseras av yttre gränser, marginalzoner och där introduktionen i nya rutiner är ett sätt att etablera och synliggöra inre maktrelationer.⁴¹⁶ Inskrivningen på en institution innebär också att dokumentation av den inskrivnes status och framsteg noteras. Nedtecknandet i sig kan enligt Foucault betraktas som ett nytt sätt att manifestera makt och skapa kontroll över de intagna. Genom att identifiera och beskriva de intagna, så blir de ett sätt för anstalten att övervaka de intagna på. Anteckningarna och beskrivningarna i sig manifesterar personalens makt över de intagna. Genom att kodifiera de intagnas individualitet, det vill säga att fråga efter de fysiska dragen, utbildningsprestationer och eventuella sjukdomar mm, så kunde också de intagna kategoriseras och bli föremål för normaliseringsprocessen.⁴¹⁷

Inskrivningen på Hall föregicks av särskilda rutiner. Styrelsen och personalen beslutade att de nyankomna skulle stå under särskild bevakning när de anlände till anstalten. De skulle avskiljas helt från de andra under den första tiden. Redan vid inrättandet av anstalten skriver personalen i protokollet att nyinskrivna föreslås att ”i allmänhet afskilja dem till en början i skolan, arbetet, måltidern”.⁴¹⁸ Syftet med att avskiljningen var att de skulle få bort sina värsta vanor innan de blev en del av anstalten. Senare kom denna inväpningsperiod att avgränsas till en vecka och kallas för ”introduktionsveckan”.⁴¹⁹ Vi kan anta att veckan handlade om att de nyintagna värderades i ljuset av de journalanteckningar som personalen fått om dem innan de anlände till Hall. Innan de blev en del i mängden skulle beslut fattas om vilket hus som de skulle bo i, skolgång och årskurs, samt val av arbetsuppgifter. Inträdet på Hall markerade för pojkarna att det var början på ett nytt tillstånd. När de skrevs in på Hall fick de lämna ifrån sig sina kläder för att få ”Hallkläderna” i form av en dräkt, som snarare kom att ge associationer

⁴¹⁴ Goffman (2013), s 22.

⁴¹⁵ Douglas (1997), s 163.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ Foucault (2001), s 221f.

⁴¹⁸ Konferensprotokoll 16/12-1876.

⁴¹⁹ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 38.

till fängelseanstalterna än skolväsendet. Pojkarna blev också tilldelade ett nummer, som var inskrivet på dräkten. Pojkarna fotograferades också.⁴²⁰

Tjugo av de som skrevs in på Hall år 1876 blev intervjuade av personalen och i samband med intervjuerna fördes protokoll. Det var en grund för personalens beslut om vilken familj som han skulle placeras i på anstalten samt hur han skulle fostras. Inskrivningen innebar för personalen att de behövde skapa sig en bild av hans tidigare förseelser och liv genom de beskrivningar som skickades med honom. I samband med inskrivningen upprättades också en journal, där all information skulle nedtecknas. De nyintagnas liv sammanfattades under frågor om familjen, om de var födda utom eller inom äktenskapet ”oäkta/äkta”, förseelser, tidigare skolgång och arbete. Inskrivningen behöver också förstås mot bakgrund av att de intagna började observeras på ett nytt sätt. Genom inskrivningen började deras individuella särarter att nedtecknas och dokumenteras som ett led i anstaltens arbete med att förändra och förbättra dem.

Från antagningen år 1876 finns således en samling intervjuer bevarade som ger insikt i vad man ville veta om de som togs in. Men först några ord om verksamhetens omfattning i övergripande termer. Nedanstående tabell visar statistik för inskrivning, utskrivning och antalet intagna över tid.⁴²¹

⁴²⁰ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s 36.

⁴²¹ Nedanstående statistik grundar sig på Register över eleverna, som har sammanfattats i en excel-databas.

Diagram 5 Statistik över inskrivning, utskrivning och intagna.

Källa: Register över elever 1876-1940. Löpande fyraårigt medelvärde. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

2408 personer togs in på Hall mellan åren 1876-1940. Av diagrammet framgår dels hur många som var inskrivna vid ett och samma år samt hur många personer som skrivs in och ut varje år. Antalet inskrivna och utskrivna följs parallellt åt fram till två toppar på 1920- och 1930-talen, då fler skrivs ut från Hall än in. Av statistiken framgår att det var en uppbyggnadsprocess år 1876-1890. Mellan åren 1890-1920 var anstalten etablerad och inskrivningar, utskrivningar och antal intagna var relativt konstant. Under perioden 1920-1940 så visar statistiken att de intagna på anstalten varierar starkt vilket speglar organisatoriska förändringar. Beslutet om nedläggning av Hall ledde till avveckling 1940. Medelvärdet för vistelsen på Hall är 4,2 år och medelåldern vid utskrivning var 17,6 år. Var Hall en stor eller liten anstalt i jämförelse med andra svenska anstalter? Vid Råby bedrevs verksamheten i mindre omfattning. Larsson Kraus visar att cirka 40 barn vistades där

samtidigt under 1840-talet, medan det på Gålö passerade cirka 800 barn mellan åren 1830-1939. Hall var således större än båda dessa.

Vad ville personalen veta i samband med inskrivning? Förutom frågor om namn, ålder och födelseort ville de ha svar på: ”Hvar uppehöll Du Dig, innan Du blef arresterad” och ”Från hvar fängelse har Du kommit?”. Personalen vill också veta vad som hade föranlett arresteringen, om den intagne tidigare varit tilltalad eller arresterad samt i sådana fall hur många gånger. Frågorna indikerar att anstalten inte hade full kännedom om vilka det var som skulle skrivas in på anstalten. De hade oftast anmälts av fattigvårdsnämnder och senare av barnavårdsnämnder men frågorna ger snarare associationer till fängenvård.

Frågorna handlade också om social bakgrund. Frågor ställdes om konfirmation, skolgång, om de intagna hade lärt sig att ”läsa, skriva och räkna”, samt om de hade arbetat med något innan inskrivningen. En av frågorna handlade om framtiden: ”Hvad yrke önskar Du lära?”. Det var också flera frågor som rörde kunskaper i kristendom, exempelvis om de kunde någon bön och om föräldrarna hade ”lärt Dig något om Gud och Hans vilja?”. De flesta frågor handlade om familj och släkt, deras liv i allmänhet samt vad de hade sysselsatt sig med. Frågorna handlade om ”hvad göra de?”, ”Har Du bröder och systrar; hvar bo de och hvad göra de” samt ”Har Du andra nära anförvandter; hvar bo de och hvad göra de?”. Personalen ville också veta hur de hade tagits om hand av föräldrarna: ”Hafva de varit goda emot dig”, och om det fanns någon utanför släkten som ”bryr sig om Dig”. Det verkar som den sociala bakgrunden var viktig för styrelsen och personalen att känna till. Frågan huruvida den intagna hade lekt indikerar att personalen ville veta vilken form av barndom som han haft. Kom han från ett hem som hade prioriterat skolan och gett utrymme för lek eller fanns här brister?

På frågorna om föräldrarnas yrke framkommer det i pojknas svar att 13 fäder uppgavs ha arbete. Här märks yrken som exempelvis timmerman, musiker, snickare, skomakare och arbetare.⁴²² Nio av mödrarna hade också sysselsättning. Mödrarna arbetade exempelvis med sömnad åt en skyddsförening, strykerska, sköterska på hospitalet och tvätterska.⁴²³ Vad gäller syskon och den övriga släkten omnämns syskon samt släktingar som morbröder, fastrar, ”Halvbröder i Småland”.⁴²⁴ En intagen berättar om sin farbror som är ”musiklärare i Stockholm, var förut bokhållare hos gossens far och mycket snäll mot gossen”.⁴²⁵ Vad gäller frågorna huruvida föräldrarna hade varit goda mot dem svarade nio ja. Hos två av dem finns

⁴²² Intervjuer med pojkar (1876), nr 9, 19, 15, 19, 32, 21.

⁴²³ Ibid., nr 9, 11, 13, 15.

⁴²⁴ Se exempelvis Intervjuer med pojkar (1876), nr 38.

⁴²⁵ Intervjuer med pojkar (1876), nr 16.

inte något svar nedskrivet och hos fem finns en motivering: ”Fadren super å hård mot barnen. Modern snäll”, ”dåliga exempel”, ”Ja, i synerhet Modren” och ”Ja; men styfmodren motsatsen”.⁴²⁶ På frågan om det fanns någon utomstående som brydde sig om dem saknas det svar för de flesta medan tre av dem svarade nej. En intagen uppger att ”Arbetskarl Olson i Stockholm förmanat”.⁴²⁷ En annan svarar att ”Magister Johansson skänkt skor, båda i kläder” medan en tredje uppger sin mormor som ”förmanat å gifvit gåfvor”.⁴²⁸

Svaren visar också att de hade gått i skolan, allt ifrån en termin till ”I privatskola 2 folkskolor 3 skola på landet hos farföräldrar 4 folkskola till 12 års ålder”.⁴²⁹ Flera av dem ansåg sig kunna ”Något” eller ”Dåligt” vad gällde läsning, skrivning samt räkning.⁴³⁰ Flertalet hade också arbetat en kortare eller längre period och här nämns arbeten och arbetsplatser såsom smed, snusfabrik, boktryckeri och måleri.⁴³¹ På frågan om vad de lekt med ges exempel som att de roat sig med ”Läsning av `roliga böcker, ”Arbete i träd”, ”Metat fisk” samt att leka med ”båtar att segla i hamnen”.⁴³² På frågan om ”Hvad yrke önskar du lära” svarade de exempelvis att de önskar ”bli ”snickare”, ”sjöman” eller ”smed”.⁴³³

Intervjufrågorna var nära associerade med fängsvården. Exempelvis efterfrågas om ”Hvar uppehöll Du Dig, innan Du blef arresterad”. Då svarar en intagen att han var på ”Boktryckerilära” i Stockholm medan en annan uttrycker att ”Modren följde till Hall”, medan en tredje beskrivs ha funnits ”2 grr arrest under en kväll för snatteri å för fylleri”.⁴³⁴ De tillfrågades också om ”Från hvar fängelse har Du kommit?”. Två svarade att de hade kommit från stadshäktet, medan en tredje uppgavs komma ”från hemmet”.⁴³⁵ En fjärde svarade att han hade varit två dagar i arresten i Norrköping på grund av fylleri och snatteri medan en femte hade varit i ”stadshäktet under rannsakan 4 veckor”.⁴³⁶ Flera av dem som intervjuades hade begått snatterier och stölder vilka föranlett polisens ingripanden. De intagna uppgav att de hade varit tilltalade för stölder ”och straffad: skalan fem på poliskontoret.”.⁴³⁷ En intagen uppgav att han hade varit ”flera gånger straffad af fadren med ris”.⁴³⁸

⁴²⁶ Intervjuer med pojkar (1876), nr 11, 13, 15, 16.

⁴²⁷ Ibid., nr 16.

⁴²⁸ Ibid., nr 11, 21.

⁴²⁹ Ibid., nr 22.

⁴³⁰ Se exempelvis Intervjuer med pojkar (1876), nr 21, 20.

⁴³¹ Intervjuer med pojkar (1876), nr 9, 13, 32, 15.

⁴³² Ibid., nr 9, 16, 32, 21.

⁴³³ Ibid., nr 32, 21, 13.

⁴³⁴ Ibid., nr 9, 21, 22.

⁴³⁵ Ibid., nr 19, 11, 32.

⁴³⁶ Ibid., nr 11.

⁴³⁷ Ibid.

⁴³⁸ Ibid., nr 19.

Sammansättningen av frågor vittnar om att anstalten ville öka sitt vetande inom ett område, som med dagens termer hämtade innehåll från sociologi, pedagogik, framtidsstudier, psykologi och kriminologi – allt i syfte att vara så väl förberedd som möjligt för att kunna förbättra de intagna. Vissa frågor verkar ha varit direkt ställda till fångar i fängelset men frågorna är också intressanta ur aspekten att pojkarnas åsikter om föräldrarna efterfrågades. Det fanns ett intresse av att känna till den sociala bakgrunden, skolgång och även att veta hur de intagna hade upplevt sin tillvaro i hemmen. Frågorna indikerar att föräldrar var en del av förklaringen till deras förseelser de intagna gjort och att deras handlingar var en konsekvens av uppväxtvillkoren. Frågorna indikerar vidare att personalen ville skapa sig en uppfattning om vad de hade för kunskaper och erfarenheter när de skrevs in på Hall samt vad de hade för framtidsplaner. Så även om de allra flesta frågorna handlade om dåtiden så var syftet med dem att förbereda de intagna för framtiden. För att nå dit var samtidens organisering viktig, vilket nästa avsnitt handlar om.

Vardagens rutiner

Hur förändrades verksamheten över tid och vad var det var för slags subjekt som anstalten skulle forma? Inledningsvis ska rutinerna på Hall analyseras. Mycket översiktligt var dagarna, veckorna och årstiderna tydligt organiserade i undervisning, arbete, vila, mat, hygien, fritid och religiösa aktiviteter under hela perioden. Men relationen dem emellan ändrades. Låt oss börja med ett schema från 1877.

Dagordning vinterordning⁴³⁹

Uppstigning kl. 6 f.m.

Bönestund 6.30-7

Skola 7-8

Frukost 8-8.30

Skola 8.30-9.30

arbete 9.30-12.30

9.30-1 e.m.

Middag å rast 1-2

Arbete 2-7

Qväll å rast 7-8

Bönstund 8-8.30

Läggning 8.30

Som framgår av schemat varvades dagarna mellan skola, arbete, bönestunder och matstunder. Dagarna hade sitt givna mönster med undantag för söndagen då det var gudstjänst på förmiddagen och ordnade fritidsaktiviteter på eftermiddagen.⁴⁴⁰ Skoltiden och arbetstiden var beroende av årstiderna. De intagna gick inledningsvis två timmar om dagen i skolan på sommaren och fyra timmar på vintern.⁴⁴¹ Allt eftersom att det togs in flera personer på Hall och anstalten växte, skapades ett system där några gick i skola medan andra arbetade. Därefter växlade grupperna uppgift med varandra. För att förstå hur vardagen organiserades ska arbetet, skolan och fritiden granskas närmare.

Arbete

Enligt årsberättelserna var syftet med arbetet att pojkarna på Hall skulle få arbete efter anlag och förmåga under sin vistelse.⁴⁴² Arbetet dominerade pojkarnas vardag. Enligt årsberättelserna fick de intagna välja arbetsuppgifter efter intresse.⁴⁴³ Därefter fick personalen fördela platser efter lämplighet. De intagna odlade grönsaker, malde mjöl, byggde och renoverade, samt sydde kläder, allt för att Hall skulle fungera.⁴⁴⁴ Minst lika viktigt var det att fostra och lära de intagna så att de vid utskrivningen skulle kunna få ett arbete. Inledningsvis

⁴³⁹ Konferensprotokoll 18/9 -1877; ”Vinterordning”.

⁴⁴⁰ Se exempelvis Årsberättelse (1879), s 15ff.

⁴⁴¹ Årsberättelse (1879), s 6.

⁴⁴² Årsberättelse (1877), s 28.

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ Årsberättelse (1879), s 7ff.

var en stor del av arbetet att bygga de hus som behövdes för anstaltens syfte. Arbetstiden för pojkarna varierade beroende på årstid men enligt schemat för sommar- och vintertid handlade det om mellan sex till åtta timmars arbetsdag. Uppfostringsanstalten önskade vara självförsörjande. Här fanns därför bland annat lantbruk, tegelbruk, och bokbinderiet som skulle stödja skolan och bildningsprojektet. Överskott såldes till privatpersoner och företag. Anstalten deltog också i årliga tävlingar med sina alster och odlingar. Det handlade exempelvis om utställningar i slöjd där de fick hedersdiplom och tävlingar i Stockholms läns hushållssällskap där de fick flera utmärkelser för rotfrukter som hade skördats.⁴⁴⁵

”Fotografi under arbetets gång på träslöjden”. Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv. (RA).

Förmännen ansvarade för att handleda de intagna. Arbetssysslorna beskrivs bland annat i årsberättelsen år 1881 där de tillsammans med personalen tog hand om skörden. De intagna hade också under förmännens ledning ”ombesörjt göromål” i ladugården, stallet, tegelbruket,

⁴⁴⁵ Se exempelvis Årsberättelse (1894) och Årsberättelse (1887).

trädgården och kvarnen mm samt sprängd sten som lagt grunden för en 4:e logementsbyggnad.⁴⁴⁶ De intagna drev också åkrarna, ladugården, stallet, trädgården, gårdsplanteringarna, tegelbruket, kvarnarbetet, snöskottningen, vedhuggningen, vattenbäringen, mejeriarbetet, köksarbetet, tvätten, bakningen, mureri- och grundläggningsarbetet, smidesarbetet, grovslöjden, måleri-, skrädderi-, skomakeri-, bokbinderi- och slöjdskolearbetet. De stickade strumpor, städade, utförde kontorsgöromål och idkade sjukvård.⁴⁴⁷

De intagna arbetade med en till fyra olika sysslor enligt minnesböckerna under vistelsen på Hall beroende på intresse, lämplighet och vistelsens längd.⁴⁴⁸ Sysslorna visar att det var ett lantbrukssamhälle som skulle iordningsställas på anstaltsområdet.⁴⁴⁹ I årsberättelsen år 1887 står att anstalten bland annat odlade vete, råg, havre, ärtor, vicker, potatis, foderbetor och fodermorötter.⁴⁵⁰ Hall hade också djur som skulle skötas. År 1906 så står det i årsberättelserna att det fanns hästar, oxar, kor och svin på gården. Arbetet var säsongsbetonat vilket gjorde att jordbruket år 1876 sysselsatte 37 personer under sommarsäsongen. Trädgården, tegelbruket och ladugården sysselsatte 32 intagna år 1876. År 1876 och 1918 skrev personalen, till skillnad från de andra åren, omdömen angående de intagnas arbetsinsatser. Ord som ”flitig”, ”mindre god”, ”nyckfull”, ”minde flit”, ”godt anlag”, ”flitig o duglig”, ”mycket flitig”, ”anlag i flit” och ”god o flitig” användes.⁴⁵¹ Dokumentationen om deras förbättring blev mera detaljerade, och innebar att deras framsteg kodifierades och kontrollerades som ett led i disciplineringen. Men uppgiften av detta finns endast dessa två år. Foucault har också beskrivit hur pojkarnas arbete på Mettray värderades och tolkar det som ett led i att övervakningen över pojkarna förstärktes.⁴⁵²

Under 1900-talet var jordbruket den vanligaste sysselsättningen. Arbete i skogen och arbetet med att hugga ved sysselsatte också många. Majoriteten av arbetsuppgifterna var således jordbruks- och skogsarbeten när anstalten var etablerad. Målet med anstalten var enligt årsberättelsen år 1895 att ”bibringas yrkesfärdighet” och att ”bilda jordbruksarbetare”.⁴⁵³ Det ansågs vara farligare för de intagna att satsa på en framtid i städerna då det var lättare att återfalla i brottsliga banor. Enligt årsberättelsen så ansåg också

⁴⁴⁶ Årsberättelse (1881), s 10.

⁴⁴⁷ Ibid.

⁴⁴⁸ Se Årsberättelser 1876, 1897, 1918 samt 1939.

⁴⁴⁹ Patrik Hall (2000), *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*, passim.

⁴⁵⁰ Årsberättelse (1887), s 15.

⁴⁵¹ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 1-50.

⁴⁵² Foucault (2001), s 219f.

⁴⁵³ Årsberättelse (1895), s 23.

styrelsen att det saknades tillsyn och vård i stadsområdena. Det fanns, enligt tidigare forskning om anstalter, en allmän föreställning om att barn och ungdomar fick det bättre på landsbygden.⁴⁵⁴ Men anstalten utbildade också de intagna inom flertalet hantverksyrken och som kapitel 6 ska visa så var det just i städerna som de före detta intagna bosatte sig i och där arbetade inom hantverk. Styrelsen ansåg också att det var bra om de stannade så länge på Hall att de ”vunnit tillräcklig stadga och arbetsskicklighet”.⁴⁵⁵

Ett ideal om den goda landsbygden uppstod parallellt med att industrialiseringen tog fart, vilket visar på två motsägelsefulla samhällsbilder som växte fram vid samma tidsperiod; bondesamhället kontra industristäderna. Städerna associerades till moraliska faror medan landsbygden grundade sig i det patriarkala levnadssättet, där hembygden ansågs göra människan gott.⁴⁵⁶ Att Hall utbildade pojarna till jordbruksarbetare, fick utstå hård kritik under verksamhetens senare år. Samtidigt är det tydligt att anstalten gjorde försök att modernisera verksamheten för att pojarna skulle få lära sig den senaste tekniken. Mjölkmaskiner installerades exempelvis i ladugården.⁴⁵⁷

Skolan

Som framgår av det tidigare avsnittet handlade det som kallades för arbete både om att få vardagen att fungera och att utbilda de intagna för framtiden. Hur var det med det som kallades för undervisning? Det var både äldre och yngre intagna som skulle gå i skolan och utbildningen behövde därför relatera till flera åldersgrupper.

Det framgår av årsberättelsen år 1877 att anstalten gärna använde sig av undervisningsmaterial som erhållits via ecklesiastikdepartementets medverkan och att de av styrelsen ansågs ”vida rikhaltigare än den, som i allmänhet användes vid statens folkskolor”.⁴⁵⁸ År 1879 framgår det att de intagna läste ämnen som var lika för folkskolan samt att de också hade extra undervisning i gymnastik, sång och teckning. Det framgår av årsberättelsen att anstalten ”Åt samtliga elever skall meddelas skolundervisning, hvilken till kunskapsämnena och omfång i öfrigt bör motsvara hvad för folkskolan är föreskrivet”.⁴⁵⁹

⁴⁵⁴ Se exempelvis Sundkvist (1994) och Thuen (2002).

⁴⁵⁵ Årsberättelse (1879), s 18f.

⁴⁵⁶ Se exempelvis Sundkvist (1994) och där anförd litteratur samt Edling (1996), s 338ff.

⁴⁵⁷ Årsberättelse (1922), s 13.

⁴⁵⁸ Årsberättelse (1877), s 23.

⁴⁵⁹ Årsberättelse (1879), s 16.

År 1892 förstärks bilden av att anstalten följde samma riktlinjer som folkskolan. Det beslutades, på styrelsens inrådan, att skollärartjänsten skulle stå under folkskolelärares pensionsinrättning och ordinarie folkskola. Det innebar också att skolan skulle underkastas ordinarie inspektioner som gjordes i skolorna, samt att de anställda lärarna skulle vara behöriga folkskollärare.⁴⁶⁰

De intagna gick fyra timmar i skolan på vintern och två timmar på sommaren. Många av dem som togs in på Hall hade redan avslutat sin skolgång och även arbetat. Styrelsen ansåg trots detta att det kunde vara bra med repetition.⁴⁶¹ Förmodligen fanns det en tanke om att de intagna skulle följa anstaltens dagliga rutiner där undervisning ingick samt att det fanns anledning att upprätthålla framför allt kunskaper i kristendom, vilket var konsistent med anstaltens religiösa grundton. Av beskrivningarna framgår att de som skrevs in hade mycket varierande kunskaper i skolämnen. Det påpekades att det krävdes arbete för personalen att placera dem i rätt klasser.

⁴⁶⁰ Årsberättelse (1892), s 3.

⁴⁶¹ Se exempelvis Reglemente i Årsberättelse (1879) och Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914) samt läsåret 1914-1915 i Årsberättelse (1915).

”Klassrummet under geografilektion”. Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (SA).

En del var enligt beskrivningarna analfabeter vid inskrivningen, men oavsett både tidigare kunskaper och ålder blev alla indelade i grupper för att lära sig basala, grundläggande kunskaper.⁴⁶² Betygsutvecklingen noterades i minnesböckerna för respektive ämne och elev.⁴⁶³

Undervisningen var inledningsvis fördelad i tre grupper. Allt eftersom att elevantalet växte inrättades också ytterligare klasser.⁴⁶⁴ Alla hade gymnastik, sång och teckning gemensamt vid sidan av grupperna. När det var som flest intagna framgår det att klasserna delades in efter kunskap, utveckling och ålder. De yngre fick inledningsvis handledning av förmännen vid ”innanläsning, skrivning och räkning”.⁴⁶⁵

⁴⁶² Se exempelvis Årsberättelse (1887), s 12.

⁴⁶³ Se Minnesböcker för eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939.

⁴⁶⁴ Se exempelvis Årsberättelse (1887), s 12.

⁴⁶⁵ Årsberättelse (1881), s 9.

"Gruppbild av intagna pojkar i trappan bakom huvudbyggnaden". Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv. (RA).

År 1912 var pedagogiken på väg att förändras på Hall. Undervisningen hade tagit nya former genom att lärarna hade använt sig av exkursioner under skoltiden, i bland annat ämnet

geografi. Eleverna och fortsättningsklassen hade fokus på praktiska ämnen, och omnämner i en av årsberättelserna att lektionerna ibland ”haft diskussionens form”.⁴⁶⁶ I en av årsberättelserna anser personalen att eleverna skulle ha möjligheten att förstå att ”kunskap verkligen är en makt, som i förening med ett godt uppförande kan förskaffa äfven den forne Hallgossen en god medborgarställning i samhället”.⁴⁶⁷

De äldre eleverna hade från år 1914 möjligheten att läsa vidare inom fortsättnings- och yrkesskolan.⁴⁶⁸ Årsberättelserna om Hall visar att skolan specialiserades allteftersom att tiden gick. Delar av klass två, vilket går att utläsa från årsberättelser från 1914, utgjordes av vad som i samtiden kallades för efterblivna och psykiskt undermåliga, vilka hade skolgång både under för- och eftermiddagen, medan klass 1 ofta utgjordes av nyintagna som i stort sett försummat skolan tidigare i livet.⁴⁶⁹ För denna grupp verkar det inte ha varit aktuellt att fostras in i arbetslivet, med tanke på att de enbart ägnade sina dagar i skolan. Det hade ingen arbetspraktik och fick därmed ingen yrkesutbildning.⁴⁷⁰

Det sker en utveckling av skolan för de äldre eleverna efter sekelskiftet 1900. År 1915 fick de möjlighet att gå kurser inom konstruktionsritning, snickeri, måleri, mureri, smide och träslöjd. Det fanns också möjlighet till enskild undervisning i ämnen som svenska, historia, engelska och geografi. En elev hade möjlighet att gå en bokföringskurs i Södertälje. Enligt årsberättelsen uttrycker läraren att eleverna på skolan är flitiga med att läsa och vilja lära samt att de är ”angelägna om att reparera sin kunskaps fel och brister”.⁴⁷¹ En lärare uttryckte att en elev skämdes över att kunna så lite i skolämnena när han skrevs in på Hall. Han ville därför läsa extra lektioner i flertalet ämnen för att kunna kompensera sina kunskapsbrister.⁴⁷²

År 1918 infördes fortsättningsskolan i Sverige som innebar att barn kunde gå längre tid i skolan. Det fick också konsekvenser på Hall. Hall hade redan introducerat en fortsättningsskola enligt den förordning som gällde sedan 1879 men år 1918 inrättades den nya fortsättningsskolan enligt 1918 års förordning.⁴⁷³ Som framkommit tidigare fick Hall år 1921 en egen grupp svårt psykiskt efterblivna elever. De gick i en hjälpklass som anstaltens lärarinna ansvarade för. För att kunna undervisa i hjälpklassen hade lärarinnan fått

⁴⁶⁶ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s. 35.

⁴⁶⁷ Ibid., s. 36.

⁴⁶⁸ Ibid., s. 35.

⁴⁶⁹ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s. 35.

⁴⁷⁰ Se exempelvis Judith Areschoug (2000), *Det sinnesslöa skolbarnet. Undervisning, tvång och medborgarskap 1925-1954*.

⁴⁷¹ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s. 35.

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Lindell (1992), s. 191ff, Sandin (1984), s. 126f. Se också Sandin & Sundkvist (2014), *Barn, barndom och samhälle - svensk utbildningshistoria*.

möjligheten att gå en särskild utbildning under sommaren.⁴⁷⁴ Enligt beskrivningarna så förändrades skolan i takt med att elever med andra diagnostiseringar togs in på Hall. Dessa särskilde sig som framkommit tidigare från verksamheten genom att de enbart gick i skolan.

Fritidsaktiviteterna

Det gavs utrymme för fritidsaktiviteter på söndagarna men de kunde också förekomma under enstaka tillfällen i veckorna. Söndagen var vilodag för pojkarna och de var lediga från både skola och arbete. Enligt beskrivningarna var dagen istället strukturerad efter gudstjänsten, reglerade fritidsaktiviteter samt tid för gemenskap där de fick ta emot bannor eller belöning beroende på hur de hade skött sig under veckan. De som hade begått felaktigheter i form av för sen ankomst eller hade misskött sig skulle enligt årsberättelserna få information om det straff som skulle utdelas under den gemensamma tiden på söndagseftermiddagen. Om någon hade gjort bra ifrån sig i skolan eller på arbetet skulle han få belöningar i form av sparande i pengar eller ett hedersuppdrag som att vara ordningsman i bostadshusen eller klassrummen.⁴⁷⁵ De fria stunderna kunde enligt årsberättelserna användas till att skriva brev, leka, lyssna på föredrag, se på bio eller någon annan form av underhållning på söndagskvällarna. De innehöll också kulturella aktiviteter som musik, teater och litteratur.⁴⁷⁶

Enligt beskrivningarna så fanns flera aktiviteter att välja mellan på den fria tiden. År 1879 inrättades musikverksamheten på Hall. Några av de intagna hade fått möjligheten att lära sig att spela blåsinstrument. Verksamheten utgjordes också av sångövningar, övningar av instrumental musik och marscher. I årsberättelserna omnämns musikavdelningen flertalet gånger för att de bland annat spelade vid de olika marschernas som gjordes på området.⁴⁷⁷ Militärexcercis var också en del av verksamheten på anstalten. Anstalten fick också möjligheten att låna 20 gevär av kronans förråd. Både marschernas och militärexcercisen var inget unikt för Hall. Inom exempelvis skolan och på anstalten Bona hade ungdomarna marscher på samma vis som på Hall.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), 35f.

⁴⁷⁵ Årsberättelse (1881), s 12ff.

⁴⁷⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1887), s 14f.

⁴⁷⁷ Årsberättelse (1879), s 5ff.

⁴⁷⁸ Frangeur (red.) (2007,) s 159. Se exempelvis den väggmålning som finns i det gamla läroverket Norra Latins trapphus, där elever bär gevär.

Bild: "Gruppfoto, orkester". Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (SA).

Idrott växte fram som en av de mest omfattande aktiviteterna på Hall. Ett flertal idrottsföreningar inrättades, bland annat en gymnastik- och idrottsförening. Gymnastiken omnämns redan i 1880 års årsberättelse: "de gymnastiska öfningarne hafva på ett synnerligen märkbart sätt bidragit att åt eleverne bibringa bättre hållning och skick".⁴⁷⁹ År 1904 diskuteras återigen gymnastiken på Hall: "Gymnastiköfningarne vid kolonien, som varit ledda af nye befälhafvaren H. Malmborg, hafva af eleverne omfattats med stort intresse; och hur Styrelsen med tillfredsställelse iakttagit att elevernes pli och hållning under senaste året väsentligen förbättrats".⁴⁸⁰ Övningarna hade genomförts på söndagseftermiddagarna och på deras fritid men också som "uppfostringsmedel".⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Årsberättelse (1880), s 13.

⁴⁸⁰ Årsberättelse (1904), s 18.

⁴⁸¹ Ibid.

”Stå på händerna-övning i gymnastiksalen”. Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (SA).

Föreningen upptogs 1912 av gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund. Intagna valdes in efter inträdesprov och de hade inte möjlighet att få vara kvar om de misskötte sig. Att deras beteende var avgörande för huruvida de fick vara en del av föreningen är utmärkande för den typ av disciplinering som Hall genomsyrades av. Belöningen att få vara en del av föreningen formades också av pojkarnas medvetenhet om att de kunde förlora platsen i föreningen ifall de skulle begå någon form av misstag.⁴⁸² Utmärkande var också att de kunde bedömas och rangordnas i relation till de andra intagna.⁴⁸³ De som var aktiva inom idrotten beskrivs som en elittrupp, som var måna om att sköta sig eftersom de hade särskilda privilegier. På söndagarna fick de medverka i tävlingar tillsammans med idrottsföreningen i Södertälje. Sommaren 1914 anordnades tävlingar på Halls anstaltsområde. Då medverkade ett flertal medlemmar från föreningar utanför anstalten. Priserna hade vid det tillfället skänkts av en före detta intagen på Hall. Tävlingen avslutade säsongen med en kaffefest dit personalen inbjöds att delta. Årsberättelsens förklaring till att just denna förening blivit så populär berodde på att den

⁴⁸² Foucault (2001), s 210f.

⁴⁸³ Ibid., s 224.

styrdes av de intagna. De hade själva exempelvis tagit initiativ till att sy kläder som användes på tävlingarna. Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund hade skänkt idrottslitteratur till anstalten inför tävlingarna.

Föreningens självstyrelse omnämns i positiva ordalag i årsberättelserna. Medlemmarna hade enligt årsberättelsen också frågat de anställda om råd. Det fanns tre personer från personalen som var med i föreningens styrelse, förutom eleverna själva. Personalen underströk med ett uttalande i årsberättelsen vikten av att styrelsens auktoritet inte togs ifrån pojkarna och att det bästa självstyret var att pojkarna fick förtroenden allteftersom att de uppförde sig bra.⁴⁸⁴

År 1905 startades en skytteförening på Hall.⁴⁸⁵ Pojkarna fick möjlighet att tävla genom Stockholms skytteförbund på ett flertal tävlingar i länet. De elever som tilläts tävla var de äldre och välartade som fick möjlighet att tillsammans med sina övervakare träffa andra tävlanden. Tio år senare firades upptakten till föreningen med en fest i gymnastiksalen där flertalet representanter från skytterörelsen var inbjudna. Under det året hade också medlemmarna deltagit i övningar utanför Halls område, där flera av dem hade fått utmärkelser för sina insatser. Musikkåren på Hall fick också möjligheten att spela på en av de större tävlingarna som andra intagna var involverade i.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s 36ff, Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 39ff.

⁴⁸⁵ Årsberättelse (1905), s 18.

⁴⁸⁶ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 39f.

”Intagna pojkar spelar boll på fotbollsplan”. Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv. (RA).

Andra idrottsevenemang där de intagna kunde tävla och prestera var skidlöpning och simning. En av de anställda hade befogenhet att dela ut simmärken, vilket han också gjorde. Att tävla och få pris var enligt årsberättelsen en del av anstaltens fostran. Priserna införskaffades genom att få anslag från en gemensam kassa som fanns på Hall samt som framgått tidigare i texten genom gåvor. Personalen skänkte också pris till pojkarna i form av kaffeinbjudningskort: ”kaffe med dopp och lite granna hemtrevnad”.⁴⁸⁷ Personalen framhåller att det var roligt att träffa de intagna men också att de på ett personligt sätt fick träffa dem och deras familjer och på så vis ”stärka banden och samhörighetskänslan mellan medlemmarna i den stora familj, som lever och bor på Hall”.⁴⁸⁸

Kaffeinbjudningskortet är intressanta ur aspekten att det var kvinnorna, förmännens fruar som bjöd in pojkarna till kaffe med dopp. Dels var inbjudan ett sätt att träffa varandra och känna samhörighet, som det presenteras enligt årsberättelserna, men det var också ett sätt för

⁴⁸⁷ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 39ff.
⁴⁸⁸ Ibid., s 39.

de intagna att få inblick i en familj, med både en mor och en far. Att bli inbjuden till hemmen gav också en möjlighet att få uppleva kvinnligt omhändertagande i en familj. Detta var något som stod i kontrast till vardagen då de manliga intagna levde sina liv tillsammans med andra intagna och med vuxna män. Mötet med familjerna stämmer väl överens med Direktör Fants ideal om att komplettera den bristande familjekänsla som många av pojkarna saknade utanför anstalten.⁴⁸⁹ Men mötet med familjerna innebar också en fostran i sig där gränserna mellan anstalten och familjerna blev diffusa. De intagna var i mötet med förmännens familjer tvungna att förhålla sig till såväl normer som till institutionens regelsystem

Årsberättelserna indikerar att idrotten blev allt mera central och var en av huvudaktiviteterna på söndagarna. Idrotten framhålls i årsberättelserna som en god aktivitet för fysisk fostran. I årsberättelserna på 1910-talet hävdades att idrotten var det vanligaste samtalsämnet på söndagarna då de intagna ofta varit engagerade i tävlingar under dagen. I berättelsen från 1921 ges ett utdrag på hur samtalen mellan dem och personalen brukade låta inför söndagarna:

- Blir det terränglöpning på söndag?
- Nej.
- Blir det 1500?
- Nej.
- Simning då?
- Nej.
- Ja, men säg vad det blir!
- Är det så nödvändigt att det blir något?
- Ja, det är så klart!⁴⁹⁰

Av citatet framgår att idrottstävlingar blivit ett centralt inslag för de intagna. Lärarna ansåg att de intagna kämpade för något. Flera likartade beskrivningar ges i andra årsberättelser. Personalen på Hall ansåg att den bästa belöningen var att de intagna hade förväntningar på tävlingarna. Det var många gäster som kom till Hall i samband med idrotten och tävlingarna. Årsberättelserna ger bilden av anstalten öppnar sig allt mer mot omvärlden allt eftersom att föreningsväsendet omkring idrotten ökar.

Idrotten måste också betraktas som ett nationellt fenomen under samma tidsperiod och gör inte Hall unikt. Däremot behöver tävlingarna betraktas utifrån ett institutionellt, offentligt

⁴⁸⁹ Konferensprotokoll, 17/6- 1882.

⁴⁹⁰ Årsberättelse (1921), s 36.

perspektiv. Cunningham visar på liknande resultat för Storbritannien, där tävlingar inom institutioner var ett sätt att visa upp och presentera institutionens framgångar.⁴⁹¹

Den tolkningen stämmer även bra in på Hall. Både genom att de samverkade med andra föreningar vid idrottstävlingar och att de bjöd in till tävlingar på området gavs föreställningen om anstalten som öppen och framgångsrik. Exempelvis hade pojkar under en lärares ledning fått delta i fotboll tillsammans med Södertälje idrottsklubb.⁴⁹² Johannisson visar också att gymnastiken var en del av 1800-talets folkhälsoprogram för att disciplinera. Kroppen skulle exempelvis tämjäs via gymnastiken.⁴⁹³ Aktiviteterna var inte skapade enbart för pojkar på Hall. Idrotten var på riktigt och fostrade Hallpojkar till ett liv utanför anstalten.

Vid sidan av den fanns ett bibliotek där det gavs möjlighet att låna och läsa böcker. Personalen uttrycker att det ”icke endast varit s. k. roliga böcker, som lånats”, utan också fackböcker med anknytning till den utbildning som gavs.⁴⁹⁴

Att uppfostringsanstalten på Hall var föremål för granskning och allmänt intresse visar beskrivningarna om den film som nämns i årsberättelserna år 1914. Centraförbundet för socialt arbete, hade spelat in en film som handlade om Hall och anstaltens verksamhet. Filmen visades runt om i landet på biograferna. Syftet med filmen var att ge en inblick i hur en anstalt kunde fungera. Det framkommer att de anställda tyckte att det var positivt att föräldrar och andra släktingar kunde se hur deras barn hade det på Hall. I filmen jämfördes de intagna på Hall med bibelns språk, om att uppfostra den förlorade sonen. Den förlorade sonen innebar att de intagna av olika skäl hade hamnat snett i samhället. Men med anstaltens hjälp kunde de åter komma rätt. När filmen kom till en biograf i Södertälje fick pojkar ”marschera” in till staden för att vara med om premiären.⁴⁹⁵

Filmvisning betraktades som ett pedagogiskt medel för att nå en god uppfostran.⁴⁹⁶ År 1914 ordnade anstalten en egen så kallad biografapparat. Anstalten fick låna filmer gratis genom den svenska biografteatern i Stockholm. Gymnastiksalen användes som biograf. I årsberättelserna ges en presentation av vilken typ av filmer som anstalten använde sig av. Filmerna handlade exempelvis om kriget i Europa. Naturfilmer och djurfilmer verkar också ha varit återkommande. Att filmen var en ny företeelse märks i årsberättelsens framställning och styrelsen ifrågasätter filmens lämplighet på anstalten. Personalen tilläts motivera varför

⁴⁹¹ Cunningham (1991) *The children of the poor. Representations of childhood since the seventeenth century*, passim.

⁴⁹² Årsberättelse (1903), s 18.

⁴⁹³ Johannisson (1998), s 70.

⁴⁹⁴ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1912-1913, i Årsberättelse (1914), s 36.

⁴⁹⁵ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 40ff.

⁴⁹⁶ Om samtidens syn på biografier, film och barn, se Sundkvist (1994), s. 159ff.

de valde att låta pojkarna titta på film. Filmen, som det ansågs vara ute i samhället, betraktades som en av orsakerna till pojkarnas dåliga beteende. Personalen hade därför censurerat de scener som inte ansågs vara bra för pojkarna. De mest ”rafflande” scenerna i enstaka filmer och ”rafflande” filmer hade strukits vid filmundervisningen.⁴⁹⁷ Filmvisning var inte helt okontroversiell även på andra sätt. Flera intagna hade blivit påkomna med att ha varit oärliga för att få pengar till inträdesbiljetterna vid biografen i Södertälje. Personalen argumenterade därför att det var grund nog för att helt ta bort ”biografbegäret”, men valde trots detta att använda sig av film.⁴⁹⁸ ”Biografflugan”, skulle inte enbart vara för nöje men i rätt sammanhang ansågs det också vara ”ett undervisnings- och uppfostringsmedel”.⁴⁹⁹ Diskussionerna om filmvisning indikerar att en ny pedagogisk diskurs börjar göra sig gällande på Hall men speglar också den samtida konflikten kring detta nya medie.⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 40f.

⁴⁹⁸ Ibid., s 41.

⁴⁹⁹ Ibid.

Flera forskare skriver om hur biografen förknippades med omoral i början av 1900-talet, se exempelvis Sundkvist (1994), s 159f, Ulf Boëthius (1989), *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909*, s 62ff. Se även Helle Strandgaard Jensen (2012), "Nobody panicked! The Fifties' debate on children's comics consumption", i Sparrman, Sandin & Sjöberg (red.), *Situating child consumption. Rethinking values and notions of children, childhood and consumption*, s 273ff.

⁵⁰⁰ Ibid.

"Ur ett teaterstycke 'Prins Felix' 1913". Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (SA).

Teater var också en fritidsverksamhet som kom under 1910-talet. I december år 1918 nämns för första gången att de intagna under helgerna har repeterat en pjäs som skulle uppföras på trettondagstiden.⁵⁰¹ Det var direktör Lund som var drivande i att uppföra skådespel. Det var framförallt historiska dramatiseringar som eleverna själva hade skrivit. Idealerna som också genomsyrade teaterpjäserna byggde på budskapen om "flit, ärlighet och rättrådighet".⁵⁰² En före detta intagen har i ett brev till anstalten förmedlat sin syn på teaterverksamheten: "Genom att vi själva skrivit våra små teaterpjäser, ha vi gifvetvis på ett lämpligt sätt kunnat göra vår s k. teater till icke endast en nöjesfaktor utan jämväl till en länk i vårt uppfostringsarbete"⁵⁰³ Teaterstroforna ansågs gå in i sinnet hos de intagna och var ett steg på vägen till förbättring.⁵⁰⁴

På söndagarna anordnade som framkommit tidigare personalen underhållningskvällar. Det kunde handla om musik, sång och föredrag som ofta handlade om kriget, vilket var de

⁵⁰¹ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 21/12-1918.

⁵⁰² Sandin & Sundkvist (2000), s 116.

⁵⁰³ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s 40.

⁵⁰⁴ Ibid.

intagnas favorittema. Underhållningen startade först efter att veckans betyg i uppförande och flitighet hade delgetts de intagna. Beskrivningen om att det var en trivsamt tillvaro på Hall förstärks genom beskrivningen om att pojkarna fick möjligheten att anordna fest när nyårsafton inföll. Pengarna som användes kom ifrån den kassa som de hade varit med och bidragit till. De fick möjlighet att ha fest på de tre olika avdelningarna ”hvarvid kaffe och godsaker naturligtvis ej saknades”.⁵⁰⁵

”Barnen som vistas och leker ute på gården, under uppsyn av personal”. Bildkälla: Fotografiska avbildningar, (Odaterad). Åkerbruksskolan Halls Arkiv (SA).

Det fanns en så kallad lekplan på Hall där de intagna kunde vistas på rasterna. Anstalten handlade in olika saker som de kunde sysselsätta sig med.⁵⁰⁶ År 1910 användes pengar till att köpa in grammofonskivor, skridskor, idrottsredskap och ammunition till skjutövningar.⁵⁰⁷

1909 började de intagna att ge ut en tidning. Det återges i årsberättelsen att det var ”Till nytta och nöje för eleverna har vid kolonien under detta år börjat utgifvas en liten månatlig

⁵⁰⁵ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 42.

⁵⁰⁶ Se exempelvis Årsberättelse (1910), s 19.

⁵⁰⁷ Ibid.

publikation benämnd 'Vår egen tidning kolonien Hall, med uppsatser och meddelanden skrifna af eleverna hvilka ock förse tidningen med illustrationer. Bidragen insamlas och hektograferas efter vederbörlig censurering af koloniens lärare'.⁵⁰⁸ Elevtidningen kan också förstås som att de intagna var med och idealiserade Hall genom den egna dokumentationen. Det var alltså inte enbart personalen som dokumenterade och bidrog till att disciplinera och objektifiera, utan också pojkarna själva.⁵⁰⁹ Personalen med familjerna på Hall och de intagna, firade årligen föreningens årsdag genom att göra en utflykt tillsammans. År 1880 åkte de med inhyrd ångbåt till fyrstationen Landsort.⁵¹⁰ Ett annat exempel var när de åkte till Högtorp vid Mälaren med ångbåt.⁵¹¹ År 1909 gick utflykten till Strängnäs. Målet med resan var att titta på den nyrenoverade domkyrkan och åka till ön Hamnskär där de tillsammans höll gudstjänst ute i naturen.⁵¹²

⁵⁰⁸ Årsberättelse (1909), s 19.

⁵⁰⁹ Michel Foucault (2008), *Diskursernas kamp*, s 263.

⁵¹⁰ Årsberättelse (1901), s 16.

⁵¹¹ Årsberättelse (1882), s 12.

⁵¹² Årsberättelse (1910), s 18.

”Pojkar som badar vid de intagnas badplats”. Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv. (RA).

Bilden av utflykterna, som en trevlig och positiv händelse, stämde inte alltid överens med information i minnesböckerna. Både stölder och rymningar omnämns och en intagen beskrivs ha stulit på den ångbåt som hade hyrts in.⁵¹³ Fritidsaktiviteterna var reglerade och de olika aktiviteterna genomfördes framförallt som framkommit tidigare på söndagarna. Samtidigt tillskrivs de intagna ett eget aktörskap som att exempelvis driva idrottsföreningens styrelse samt ge ut tidningar. Anstalten hade aktiviteter som var tidstypiska uttryck som exempelvis exercisen och idrottsaktiviteter. Men idrotten blir också en process i att öppna den totala institutionen som tidigare presenterades som att den präglades av religiositet och avskildhet. I den bemärkelsen och i ljuset av skolgångens betydelse, tenderade anstalten att associera sig med skolans framtidsinriktade fostransroll snarare än med den bestraffande fängvården som var förhärskande inledningsvis.

⁵¹³ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1918), folie 244.

De religiösa rutinerna på Hall

Att vända gossarnas intresse och vilja från det onda till det goda är ju vid Hall den främsta uppgiften.⁵¹⁴

De religiösa rutinerna genomsyrade vardagen på Hall. Det var rutiner som bön, gudstjänst och söndagens bekännelse. Konfirmationen fanns också med som ett moment. Det här avsnittet handlar om de religiösa rutinerna samt om hur de får konkurrens av söndagens fritidsaktiviteter.

I samband med anstaltens inrättande råder en osäkerhet för hur de religiösa rutinerna skulle utformas och efterföljas. Det framgår av protokollet att personalen ansåg att de intagna har för mycket ”tillfälle till lek” på söndagarna.⁵¹⁵ De ansåg då att de rycktes bort ifrån ett ”rätt heligförhållande” på söndagarna och att det var bättre att bereda dem mera stillhet som att läsa ”eller höra Guds ord och kristliga berättelser”.⁵¹⁶ För att stilla dem och få till den önskade rutinen på söndagarna föreslås att ”Stunder emellan predikan och middagen ansågs vara lämplig för val af stillhet eller lek för de gossarne. Den underhållande läsningen kan med mera fördel delas på 2 från hvarandra skilda timmar, såsom 3-4 och 5-6 e.m. Tiden mellan 4-5 e.m. torde lämpa sig mest för badning, när sommaren kommer”.⁵¹⁷

Gudstjänsterna förrättades varje söndag och de intagna var delaktiga i utförandet. När kyrkbyggnationen inte genomfördes visar årsberättelserna att det var en lång process att få till en gudstjänstlokal på området. Trots avsaknaden av en kyrka hölls gudstjänster redan från anstaltens inrättande. De intagna hade tillsammans med de anställda och deras familjer gudstjänst. Ett av de intagnas sovrum användes inledningsvis som gudstjänstlokal. Frågan omkring byggnationen av ett gudstjänstrum är återkommande under de första 30 åren av verksamhetstiden. Det påpekas i årsberättelsen att bristen av ett kapell är ”kännbar”.⁵¹⁸ År 1882 finns ett förslag på en inbjudan för att få hjälp med gåvor till att bygga ett kapell. I brevet beskriver personalen att ett kapell eller en kyrka är angeläget, där en orgel kan installeras och väcka stämning. Det framhålls också att ett kapell behövs för att de intagna ska känna sig som en del av församlingen.⁵¹⁹

⁵¹⁴ ”Till styrelsen för Föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina”, Bilaga från andre lärare Ragnar Fredriksson gällande undervisningen år 1921-1922, i Årsberättelse (1922), s 34.

⁵¹⁵ Konferensprotokoll 21/4-1877.

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ Ibid., 4/5-1877.

⁵¹⁸ Årsberättelse (1882), s 26.

⁵¹⁹ Årsberättelse (1882), s 26f samt ”Inbjudning till bidrag för kapellbyggnad vid åkerbrukskolonien Hall” i Årsberättelse (1882), 29ff.

År 1898 skrevs en särskild inbjudan till allmänheten där de hade möjlighet att teckna sig för att ge bidrag till kapellbygget. Inbjudan inleds med att det inte längre handlade om ett önskemål att få ett kapell, utan att det nu blivit ”ett verkligt behov”.⁵²⁰ Rummet som tidigare använts till gudstjänstlokal hade blivit för trångt vilket gjorde att dagrummet på en av avdelningarna användes för gudstjänsterna och morgonbönen. En ordentlig uppfostran ansågs vila på en religiös grund och särskilt vid en uppfostringsanstalt som Hall. Lokalen ansågs vara viktig för att få till en stämning som skiljde sig från den vardagliga sfären. I skrivelsen uttrycker personalen ett hopp om att de intagna ”med vörndnad träda inför sin Gud och där de förnyat sitt trosförbund med Honom, skall blifva dem kär och ett skyddande minne under kommande dagar”.⁵²¹ År 1899 hade det kommit in donationer från personer som ville understödja anstaltens arbete, vilket gjorde att ett beslut togs om att uppföra ett kapell på Hall.⁵²²

Kapellet invigdes år 1903 och till invigningen hade både föreningens medlemmar samt ekonomiska mecenater bjudits in för att delta.⁵²³ Vikten av att det skulle finnas ett kapell på området handlade om att synliggöra det religiösa värdet på anstalten. Kapellet, som låg mitt på området, blev en symbol för att de intagna också var sedda av Gud och därmed borde styra sitt beteende i rätt riktning. I konferensprotokollet år 1877 så skriver direktören och personalen att personalen förhållande till de intagna var att ”aldrig visa misstanke mot gosse, äfven om obemärkt och stadigt följer allt, som rör honom”.⁵²⁴ Det finns hänvisningar om att det fanns ett övervakningstorn på området men inte vidare hur tornet användes. Däremot så visar både föreningens strävan efter att inrätta ett kapell, dess placering och hänvisningar till en allseende Gud, att kapellet hade en funktion i att både observera och övervaka. Föreningens strävan efter att bygga en kyrka, kan med Foucaults definition betraktas som ett panopticon, där kapellet gjorde pojarna medvetna om att de var observerade och sedda av Gud.⁵²⁵

⁵²⁰ ”Inbjudning till tecknande af bidrag till kapellbyggnad vid åkerbrukskolonien Hall” i Årsberättelse (1898), s 32.

⁵²¹ Ibid., s 33.

⁵²² Årsberättelse (1899), s 25f.

⁵²³ Årsberättelse (1903), s 16.

⁵²⁴ Konferensprotokoll 17/2-1877.

⁵²⁵ Årsberättelse (1903), s 16ff, Foucault (2001), s 235.

Kapellet i nygotisk stil, byggt 1901-1902. Bildkälla: Fotografier, (Odaterad). Åkerbrukskolonin Halls Arkiv (RA)

Vad gällde rutinerna för gudstjänsten så uttrycks i årsberättelsen 1921 att det var varje intagens skyldighet att delta.⁵²⁶ Av tidigare årsberättelser kan vi förmoda att gudstjänsten var en självklarhet, och därför inte omnämndes. Men på 1920-talet var de religiösa rutinerna inte lika självklara som de hade varit i slutet av 1800-talet. På anstalten hade också idrottsaktiviteterna prioriterats. För att låta de religiösa rutinerna fortleva på Hall involverades de intagna än mer i sysslor omkring gudstjänstrutinerna:

En elev sköter ringningen, en annan biträder vid kapellets prydnad med blommor och grönt o.s.v. och alla deltaga i sången. Den sångbara delen av gudstjänsten intager ett stort rum. Melodierna övas i förväg, sången sker efter ordens innehåll än svagt, än starkt; takten rask och livlig. Det gör, att det ligger aktivitet över våra gudstjänster.⁵²⁷

⁵²⁶ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1920-1921, i Årsberättelse (1921), s 30.
⁵²⁷ Ibid., s 30f.

Styrelsen påpekade flertalet gånger att hemmen de intagna kom från var avkristnade i hög grad, och att en religiös fostran saknades för många av dem. Därför ansåg styrelsen, enligt årsberättelserna, att det var av yttersta vikt att införliva dem i religiösa rutiner. Trots avsaknaden av en religiös fostran uttrycker personalen att de trots allt verkade ha stöd av sina anförvanter som i brevväxlingar uppmuntrade dem att med Guds hjälp komma in på den rätta vägen i livet. Konfirmationen var ett obligatoriskt moment. De som inte hade konfirmerats när de skrevs in på Hall skulle göra det i samråd med kyrkan i Södertälje. Några av dem hade deltagit i konfirmationsundervisningen innan de skrevs in på Hall, men en majoritet hade inte gjort det. Konfirmationsundervisningen var vid sidan av kyrkans verksamhet, även kopplad till skolan i flera avseenden. Inledningsvis deltog eleverna i skolan fram till att de hade konfirmerats. Därefter hade de möjlighet att gå vidare i fortsättningsskola under förutsättning att de hade blivit godkända vid konfirmationstillfället. Under året hade de läst in bibellära och i samband med konfirmationsdagen fick de också ta nattvard.

Konfirmationsdagen inleddes med gemensam bön i kapellet där de intagna fick delta i läsning av bibeln och psalmsång. Konfirmationshögtiden var på eftermiddagen och några timmar senare deltog konfirmanderna i nattvardsgången. Enligt traditionen var det samkväm hos direktören efter själva högtiden dit konfirmanderna och deras anförvanter samt delar av personalen var inbjudna att delta.⁵²⁸

Samtidens sekulariseringsprocess gjorde sig även påmind på Hall i och med att nya regler infördes för konfirmation. Förutsättningen för att få gå vidare till fortsättningsskolan hade ju tidigare varit att pojkarna skulle bli godkända i samband med konfirmationen, men en förändring sker då pojkarna fick möjlighet att gå vidare oavsett konfirmationen vilket sannolikt också är ett resultat av 1918 års skolreform.⁵²⁹

Beskrivningar om de religiösa rutinerna tonas ned under 1910-talet i årsberättelserna. Det finns inga uttalanden som rör gudstjänstrutinerna eller frågor som att med religiositet som en teknik förändra pojkarna. Fokus i beskrivningarna om verksamheten verkar ändra fokus mot skolprojektet Hall samt fritidsaktiviteter. Hall, liksom andra institutioner för barn och ungdomar hade haft en tydlig religiös prägel som nu höll på att försvinna. Religionens roll i institutionerna var inte unik under Halls verksamhetsperiod. Även skolan genomsyrades av kristna troshandlingar som exempelvis psalmsång och kristendomslära.⁵³⁰

⁵²⁸ Se exempelvis Bilaga angående religionsundervisningen läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s 42ff.

⁵²⁹ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914), s 40.

⁵³⁰ Se exempelvis Olivestam & Lindholm (1991), *Kyrkor och alternativa rörelser: handbok i kyrkokunskap*, s 140ff.

Den religiösa diskursen är märkbar när anstalten etableras. De religiösa rutinerna som gudstjänsten, bönen och konfirmationen var centrala hållpunkter. Fokus var också som framkommit tidigare att få till stånd ett kapell på anstalten som kunde förmedla en bättre, religiös stämning för pojkarna. Men från och med 1910-talet så avtar den religiösa betoningen och stället så blir det fokus på fritidsaktiviteter såsom gymnastik- och skytteföreningen. Beskrivningarna i årsberättelserna ger uttryck för att idrotten numera var söndagens samtalsämne. Anstalten öppnas upp till förmån för idrottstävlingar och pojkarna gavs också möjligheten att delta i tävlingar utanför anstalten. Samtidigt så märks också betoningen av utbildningsdiskursen. Det ges beskrivningar om att det hade införts nya pedagogiska metoder som att exempelvis använda sig av film i undervisningen samt att eleverna under lektionstid hade lärt sig genom diskussionens form. År 1918 införs också den nya fortsättningsskolan där de intagna gavs möjligheter att vidareutbilda sig. Med skolans förändring, exempelvis fortsättningsskolans införande, så sker också en åldersförskjutning från 12-14 till 14-15 år. Arbetet beskrivs på liknande sätt under verksamhetsåren. Lantbruksidealet betonas och det finns ett ideal under alla år om att de intagna ska utbildas till jordbruksarbetare och hantverkare.

Bilden av verksamheten på Hall, mot bakgrund av beskrivningen i årsberättelserna, var en representativ, offentlig bild av verksamheten. Men både minnesböckerna och protokollen indikerar att det fanns revor i den bild som presenterades som exempelvis stölder under föreningens sommarutflykter. Förändring av bilden av verksamheten antyder också att disciplineringen av barnen förändrades och att formerna för det omvandlades. Om detta handlar nästa avsnitt.

Den fysiska disciplineringen

I flera källor indikeras att personer som inte själva var beroende av Hall såg brister. Inledningsvis ska revisorers kritik mot Hall analyseras, därefter beskrivningar från en tidigare anställd som nedtecknade sina erfarenheter i en dagbok, en före detta pastor som valde att kritisera anstalten genom insändare i en tidning samt en tidigare elevs erfarenheter. Jag ska också jämföra kritiken med den information som ges i protokollen och en misshandelsskandal som uppmärksammas i tidningen Arbetaren år 1924 och som ledde fram till förhör av anställd personal på anstalten.

År 1901 besökte riksdagens revisorer Hall. Det framgår att de, enligt årsberättelsen, ansåg att anstalten var ”under god ledning, vara väl egnad att främja sitt människovänliga ändamål”.⁵³¹

Revisorerna gav också emellertid uttryck för uppfattningen om att behandlingen av pojkar var för sträng och att anstalten snarare påminde om ett fängelse än om en uppfostringsanstalt. Revisorernas kritik grundade sig bland annat på att Hall hade en arrestlokal. De ansåg emellertid att det var viktigt att Hall inte efterliknade fängervårdsinrättningarna. Kritiken bestod också i att uppfostringsanstalten använde sig av celler som saknade både dagsljus och belysning:

Dessa lokaler, som bestode af åtta på vinden i elevbyggnaden, n:r 4 inredda celler, vore förlagda i två rader med hvarje cellrads dörrar vettande åt skilda håll och vore till alla delar uppförda såsom fristående rum på något afstånd från det sluttande taket, från hvars fönster de genom en mindre fönsterglugg i cellerna sekundärt erhöles dager. Här af vore en följd, att belysningen i dessa celler vore så ringa, att de der instängde icke någon tid på dagen, åtminstone under den mörkare årstiden, kunde utan artificiell belysning sysselsätta sig med läsning; och bristen på dagsljus i dessa celler måste enligt revisorernas mening förefalla så mycket betänkligare, som arresterne icke någon gång under arresttiden lemnades tillfälle att vistas i det fria.⁵³²

Styrelsen svarade på kritiken i årsberättelsen samma år. De lovade att åtgärda belysningen. I årsberättelsen framkommer också att pojkar framöver skulle få möjlighet ”att hemta frisk luft”.⁵³³ Styrelsens löfte gjorde att revisorerna inte ansåg sig behöva gå vidare i sin kritik. Styrelsen hänvisade också till landshövdingens besök under året. Han hade också inspekterat isoleringscellerna men kommit fram till en motsatt slutsats än revisorernas då han ansåg att: ”belysningen alltid befunnits tillräckligt god för att tillåta en person med normala ögon att se både att läsa och skriva”.⁵³⁴

Under samma år framkom kritik från en före detta anställd pastor, som av olika skäl blivit uppsagd från sin tjänst. Han kritiserade anstalten och dess metoder i en insändare i Svenska Dagbladet. Han ansåg att det saknades en ordentlig tillsyn över eleverna, bland annat att det saknades en nattvakt i pojkarnas sovsalar. Att det dessutom inte fanns någon husmoder ansågs också vara något mycket negativt.⁵³⁵ Personalen och styrelsens ordförande valde att försvara sina metoder i tidningen och även kritisera pastorn som inte var trovärdig enligt dem. Pastorns

⁵³¹ Årsberättelse (1901), s 29.

⁵³² Ibid., s 28f.

⁵³³ Ibid s 31.

⁵³⁴ Ibid.

⁵³⁵ Tidningsartiklar: Svenska Dagbladet, 14 april 1903.

inlägg visade på en hållning som uttrycks redan i riksdagens tidigare diskussioner om hem som ett alternativ till anstalter. Pastorn hävdade i artikeln att hemmet var att föredra framför anstaltslivet. En insändare hade skickats in under samma månad till Svenska Dagbladet där en folkskoledirektör uttryckte sina betänkligheter vad gällde Hall. Han ansåg att resultatet vad gällde att fostra de brottsliga ungdomarna skulle bli annorlunda om man bekostade varje enskilt hem med så mycket pengar som varje elev kostade på Hall. Han avslutar insändaren med att: ”på min medverkan kommer ingen mer till Hall.”⁵³⁶ I samband med insändaren skriver landshövdingen ett brev till styrelsen som beordrade dem att svara på den kritik som hade riktats mot dem:

Då uti en i tidningen ”Svenska Dagbladet” för den 29 i denna månad under rubrik ”Ligapojkarnas uppfostran” intagen artikel framställas anmärkningar rörande åtskilliga missförhållanden, som skulle vara rådande vid åkerbrukskolonien Hall, särskildt i fråga om elevernas behandling, får Konungens Befallningshafvare härmed anmoda Eder att hit inkomma med det yttrande i ämnet, hvartill de sålunda offentligen framställda anmärkningarna kunna föranleda.⁵³⁷

Kritiken orsakade diskussioner. Det finns även fler uppgifter som stärker bilden av att det fanns problem på Hall. Från samma period finns två icke publicerade anteckningsböcker från en tidigare anställd förmän.⁵³⁸ Böckerna finns arkiverade i Harry Freynes arkiv. Harry Freyne arbetade under kortare perioder på Hall. De två anteckningsböckerna noterade förhållandena på Hall, någon gång under åren 1899-1913 samt 1923. På vems uppmaning som de skrevs och i vilket syfte är oklart. Anteckningsböckerna ger uttryck för förmännens missnöje med metoderna på Hall. De är intressanta ur flera perspektiv. Böckerna kan relateras till de andra källorna som uttrycker kritik mot de metoder som användes på anstalten. Vad är det då för kritik som förmannen framför?

Förmannen inleder med att berätta om sin första dag på Hall. I samband med att direktören visade honom runt och han hälsade på en av de andra förmännen inträffade en incident med en av de intagna som arbetade med rengöring vid en tvättbalja. Han ber om att få gå på toaletten men anses av förmannen ta allt för lång tid på sig. Han blir därför tillsagd att ”lägga sig framstupa på en stol ” medan förmannen tog fram rottingen och tilldelade honom

⁵³⁶ Tidningsartiklar: Svenska Dagbladet 2/4 1903.

⁵³⁷ ”Till styrelsen för Föreningen till minne af Konung Oscar I och drottning Josefina” i Årsberättelse (1902), s 31.

⁵³⁸ Rektor Harry Freynes arkiv. Anteckningar Bok nr 1 och 2.

”kraftiga slag” på stjärten.⁵³⁹ Den nya förmannen ifrågasatte om sådan disciplinering var nödvändig. Han skriver att svaret från direktören var att om man lyckas fostra dem utan ”smörj då är du ingen vanlig människa”.⁵⁴⁰ Förmannen ger flera beskrivningar om hur de intagna var vana vid att behandlas med hårda metoder och att det därför var svårt att hantera dem utan hårda tag. Förmannen beskriver också hur flera av de intagna hade problem med att hålla urinen under nätterna. Vid sådana incidenter hade de av direktören ”blivit ådömda för denna förseelse att de skulle tvätta upp sina lakan” och ”sedan skulle de mig ställas upp på ett led mitt på gården och hålla sina lakan tills de hade blivit tårna”.⁵⁴¹ Förmannen ansåg att det var ett ”vansinnigt tilltag”.⁵⁴² Han valde därför att själv tvätta lakan, men fick kritik från direktören som ansåg att det de intagnas uppgift. Som lösning på problemet tillverkade förmannen en särskild träställning som lakanen kunde hänga och torka på. Trots detta så användes den inte utan ställdes undan. När förmannen besökte Hall år 1927 så stod den fortfarande kvar, undanställd på samma plats, oanvänd. Förmannen slutade sin tjänst efter en kort tid på Hall och avslutade sin dagbok med att skriva att det fanns mycket att önska om ”vården på Hall”.⁵⁴³ Diskussionen om nedkissade lakan är synlig i protokollen från sammanträden med lärare med flera, från åren innan den här förmannen uppmärksammade rutinen. Exempelvis så skriver de i protokollet år 1918 att överförmannen redogjorde för:

... antalet s.k. sängvätare bland eleverna. Då deras antal synes vara i stigande /.../ för Trevnaden å sovsalarna, skärskådades åtgärder, som företagits och kunde företagas för där nedbringa detta antal, och uppdrag direktören åt överförmannen att på prov låta insätta i ett par sängplatser en träställning, så anordnad, att sängplatsens innehavare låg med benen något högre än bålen.⁵⁴⁴

Diskussionen om sängvätning fortsätter under året. Överförmannen återkommer i frågan och meddelar att de nya metoderna inte fungerat. Direktören anser därför att de ska nöja sig med åtgärder som tidigare använts och istället för madrasser använda juteväv. Det beslutas också att ”Sängvätarnas madrasser och lakan, som bäres ut på dagarna till en särskild torkställning, under den kalla årstiden ska sättas upp tvärs över sängarna. Linoleummatta införskaffas för att lägga under deras sängar”.⁵⁴⁵ Protokollen indikerar att det fanns problem på anstalten för hur

⁵³⁹ Rektor Harry Freynes arkiv. Anteckningar Bok nr 1.

⁵⁴⁰ Ibid.

⁵⁴¹ Ibid., Bok nr 2.

⁵⁴² Ibid., Bok nr 1.

⁵⁴³ Ibid.

⁵⁴⁴ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 26/6 - 1918.

⁵⁴⁵ Ibid., 13/9 -1918.

man skulle komma till rätta med problemet med sängvätning. Enligt förmannen så var metoderna för att lösa problemet annorlunda mot den beskrivningen som ges i protokollen. Förmannen ger uttryck för att han bröt mot reglerna genom att försöka hjälpa pojkarna. Förmannen ansåg, enligt anteckningsböckerna, att personalen var för hård emot pojkarna och de använde sig av felaktiga metoder för att fostra pojkarna.⁵⁴⁶

År 1915 publicerades en f.d. elevs erfarenheter efter flera års vistelse på anstalten i den ungsocialistiska tidningen Brand under titeln "Minnen och intryck från åkerbrukskolonien Hall. En f.d. elevs skildringar av sina öden".⁵⁴⁷ Hans erfarenheter Hall var mycket negativa. Han beskriver en tillvaro som hade präglats av militärisk disciplin och hårda bestraffningar. Den militäriska disciplinen beskrivs exempelvis genom vardagsrutinerna där pojkarna "På en halv timma skulle /.../tvätta, klä sig och stå vid en säng" på morgnarna.⁵⁴⁸ Därefter så ropade förmannen "Avdelningar, framåt marsch".⁵⁴⁹ Eleven gav också bilden av en strikt disciplin där det var "strängt förbjudet att ens viska till varandra".⁵⁵⁰ Även matstunderna präglades av "ljudlös tystnad".⁵⁵¹ Något som är återkommande i berättelsen är bestraffningarna. I beskrivningen så är det inte de ordnade straffen som eleven berättar om utan snarare om förmännens spontana bestraffningar under arbetstiden. Han återger bland annat hur en elev blev bestraffad genom att en förman "pryglade honom över hela kroppen med en hasselkäpp för det han sagt några ord till sin sidokamrat i klädrummet".⁵⁵² Han beskriver vidare att det fanns en rädsla för att göra fel i arbetet vilket kunde leda till bestraffningar. Han uttrycker också att anstalten visade upp en tillrättalagd bild när styrelsen besökte Hall. Besöken innebar att "Knölpåken och spanska rören, emblemen på deras makt och rättvisa var lämnade hemma".⁵⁵³ Han berättar också om hur de intagna i vintertid fick arbetsuppgiften att hugga upp is i Hallsfjärden. Eleven beskriver att verktygen som skulle användas var frusna och fulla med is "men det var bara att hugga i".⁵⁵⁴ Arbetet gick ut på att de skulle skotta undan snön för att komma åt isen. Han beskriver dagarna som mycket kyliga och att "Marken var hårt frusen, varför de ej hann hugga undan för skottarna, alltså fick de stå och frysa".⁵⁵⁵ De hade "ingen

⁵⁴⁶ Rektor Harry Freynes arkiv. Anteckningar Bok nr 1 och 2.

⁵⁴⁷ "Minnen och intryck från åkerbrukskolonien Hall. En f.d. elevs skildringar av sina öden", i tidskriften Brand 27/11 1915.

⁵⁴⁸ Ibid.

⁵⁴⁹ Ibid.

⁵⁵⁰ Ibid.

⁵⁵¹ Ibid.

⁵⁵² Ibid.

⁵⁵³ Ibid.

⁵⁵⁴ Ibid.

⁵⁵⁴ Ibid.

⁵⁵⁵ Ibid.

varm tröja, varför den isande vinden bet igenom de förut kalla kläderna och gjorde oss styva”.⁵⁵⁶ När de väl hade grävt ned till islagret skulle den gamla isen forslas bort så att de kunde komma åt den nya isen. Händerna ”blev som isklumpar, ty de dåliga vantar som bestods gick snart sönder”.⁵⁵⁷

Pojkarnas arbetsuppgifter med att frakta och hugga is går att spåra i protokollen från verksamheten. År 1918 framkommer det i protokollen att det finns intagna som har stora problem med kylskador. Det återges i protokollen att: ”Under sist förflutna, stränga vinter hade en del av eleverna ådragit sig kylskador. Sjukvårdaren tillsades i anledning härav av direktören/.../behandla kylskadorna”.⁵⁵⁸ Samma år diskuteras frågan åter igen i protokollen där de antecknat att de har fått en ”Förnyad order om att behandla kylskador”.⁵⁵⁹ Även sommaren år 1919 så finns det pojkar som har problem med kylskador: ”Uppdrogs åt sjukvården/.../att under sommarens lopp ägna omsorgsfull vård åt de elever, som under vintern ådragit sig kylskador”.⁵⁶⁰ Den före detta intagnes berättelse får således stöd av uppgifterna i protokollen, då det verkar rimligt att arbete med is kunde leda till skador. Han skriver också att bestraffningarna i stor utsträckning var spontana, och att de därför inte var reglerade eller beslutade om. Detsamma gäller att förmännen använde de intagnas arbetskraft till sysslor som kom förmännens familjer och inte anstalten till godo. Direktör Lund ifrågasätter, enligt protokollen, förhållandet att förmännen nyttjat pojkar till handräckningsgöromål i förmännens hem.⁵⁶¹

De spontana bestraffningarna beskrivs i protokollet som att direktören har bestämt ”att inga ohyvsade tillmälen eller aga finge förekomma från personalens sida. Har elev gjort sig skyldig till förseelse, upptages den på den rapport, som varje arbetsledare har att avgiva för varje vecka”.⁵⁶² Året efter så verkar samma diskussion gällande personalens bestraffningar diskuteras. Direktören meddelade att han hade informerat de förmän som ”missbrukat sin ställning, att de utan att giva meddelande, de därom till direktören bestraffat pojkar. Om straff kunde anses nödvändigt att omedelbart utdela, borde detta snarast inberättas till direktören i och för godkännande”.⁵⁶³

⁵⁵⁶ ”Minnen och intryck från åkerbrukskolonien Hall. En f.d. elevs skildringar av sina öden”, i tidskriften Brand 27/11 1915..

⁵⁵⁷ Ibid.

⁵⁵⁸ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 26/6 -1918.

⁵⁵⁹ Ibid., 13/9 - 1918.

⁵⁶⁰ Ibid., 4/6 - 1919.

⁵⁶¹ Ibid., 13/9 - 1918.

⁵⁶² Ibid., 17/4 -1921.

⁵⁶³ Ibid., 17/7- 1922.

År 1924 uppdagas åter missförhållanden på Hall. Det kommer till kännedom bland medarbetarna på tidningen Arbetaren att förmännen på Hall brukar övervåld. Journalisterna ansåg att en säker källa informerat tidningen om att ”Halls överförman vid upprepade tillfällen utsatt pojkar på Hall för den råaste misshandel och även uppträtt berusad inför eleverna”.⁵⁶⁴ Han anklagas även för att ha pryglat de intagna och tvingat sig på flera av kvinnorna på anstalten.⁵⁶⁵ Det skrivs om en ”skräckregim” i artiklarna.⁵⁶⁶ Inledningsvis är det främst en av förmännen som kritiken riktas mot efter att en intagen hade valt att anmäla den hårdhanta behandlingen till direktören, men i de efterföljande artiklarna i Arbetaren, pekas tio förmän ut för att ha använt övervåld.

I en artikel beskrivs hur en pojke frågade efter att få ett par vantar när han arbetade med renhållningsarbete på gården. Förmannen ”sade blankt nej”.⁵⁶⁷ Trots förmannens nej valde pojken att tillfråga direktören om ett par vantar vid senare tillfälle. Direktören gav pojken en rekvisition som skulle överlämnas till förmannen vilket resulterade i att förmannen ”blir röd av ilska, då han får se att hans auktoritet ej respekteras av pojken och direktören. Du skall få vantar strax, ryter han och föser in pojken i ett redskapsskjul och slår honom så att pojken bokstavligt talat måste krypa ut ur skjulet, blodig och sönderslagen”.⁵⁶⁸

En förman beskrivs ironiskt av tidningen som att han använt samma ”humanitet” då han en natt fann att en intagen ”låt it sin avföring gå i sängen. Han slet gossen upp ur sängen, drog av lakanet och smetade exkrementerna i pojken ansikte”.⁵⁶⁹ Ytterligare en förman anklagades för att låtit en tio år gammal intagen stå bunden vid ett träd under en hel eftermiddag.⁵⁷⁰ En intagen som hade epilepsi, och som drabbades av svåra anfall brukade en förman ”bota” genom att kasta en hink ”iskallt vatten” på honom.⁵⁷¹ Av artikeln framgår att flera av de intagna som följd av den råa misshandeln av förmännen, legat på sjukhus i flera veckor och fått behandling av anstaltens sjuksköterska.⁵⁷²

Arbetaren fick kritik från andra tidningar. Exempelvis så ansåg journalisterna på DN att artiklarna innehöll ”rövarhistorier”.⁵⁷³ Men de anställda på Arbetaren försvarade sig med att

⁵⁶⁴ Arbetaren 31/1 1925.

⁵⁶⁵ Ibid.

⁵⁶⁶ Ibid.

⁵⁶⁷ Ibid.

⁵⁶⁸ Ibid.

⁵⁶⁹ Ibid.

⁵⁷⁰ Ibid.

⁵⁷¹ Ibid.

⁵⁷² Ibid.

⁵⁷³ Ibid., 30/1 1925.

de såg det som sin uppgift att ta reda på vad som händer på anstalten.⁵⁷⁴ De menade att det var ”angeläget att ta itu med förmansligan å Hall”.⁵⁷⁵ De ansåg att artiklarna gjort verkan då en av styrelsemedlemmarna fått i uppdrag att göra en sorts ”undersökning” vid anstalten.⁵⁷⁶ Direktören bekräftade att det förekommit ”olämplig aga”⁵⁷⁷ Arbetaren var inte nöjd med bekräftelsen om olämplig aga eftersom det i det uttrycket ”kan ju mycket väl inrymmas både den bevisbara misshandeln av eleven som fick sitt öga skadat, som örfilarna åt den dödssjuka pojken, tvångsätningen av snus och allt det övriga vi påtalad”.⁵⁷⁸

Tidningens syfte med artiklarna om Hall var att ”inför allmänheten blotta huru pojkarna, som sändes till Hall i syfte att bli uppfostrade, i verkligheten bli behandlade, samt för att ge anstaltsstyrelsen någon lite vägledning”.⁵⁷⁹ Utredningen skulle grunda sig på de uppgifter som hade blivit synliga via artiklarna i Arbetaren samt genom förhör med förmännen, en sjuksköterska samt en av pojkarna.⁵⁸⁰ Styrelsens utredning, ledde till att flera förmän fick avsked eller en sträng tillrättavisning. Tidningen var trots detta kritisk till utredningen. De ansåg att styrelsen höll förmännen om ryggen, och ”kämpar för att behålla de avskedade pojkplågarna”.⁵⁸¹ Exempelvis hade några av de avskedade förmännen fått bo kvar på Hall medan en annan hade fått arbete i närheten av Hall med att uppföra nya byggnader.⁵⁸² Tidningen vidhåller sin kritik och uppmanar kommunerna ”att kräva en ordentlig utrensning bland pojkplågarna och att denne föregås av opartisk och allsidig utredning”.⁵⁸³

Utredningen om den misstänkta misshandelsfallen dokumenterades av styrelsen i ett protokoll. Styrelsens ledamöter var närvarande samt landshövdingen som var där i egenskap av inspektor för föreningen. I protokollet uttrycker styrelsen att de hade beslutat att förhöra de personer som det hade riktats anklagelser emot gällande misshandel av pojkarna. ”Borgmästare Pettersson” hade fått styrelsens uppdrag i att ansvara för förhören.⁵⁸⁴ Bakgrunden var dels ”framhållna anmärkningar” på anstalten och dels på grund av artiklarna i tidningen Arbetaren.⁵⁸⁵ På styrelsemötet hade protokollen från intervjuerna diskuterats och

⁵⁷⁴ Arbetaren 30/1 1925.

⁵⁷⁵ Ibid.

⁵⁷⁶ Arbetaren 30/1 1925.

⁵⁷⁷ Ibid.

⁵⁷⁸ Ibid.

⁵⁷⁹ Ibid.

⁵⁸⁰ Ibid.

⁵⁸¹ Ibid., 18/4 1925.

⁵⁸² Ibid.

⁵⁸³ Ibid., 29/4 1925.

⁵⁸⁴ Styrelseprotokoll 3/2 – 1925.

⁵⁸⁵ Ibid.

ställts i relation till ”angivelseskriften” och tidningsartiklarna.⁵⁸⁶ Därefter hade styrelsen fattat beslut om att säga upp två av förmännen. Dessutom tilldelade en sträng varning mot en förman för ”obehärskat uppträdande”.⁵⁸⁷ En fjärde förman tilldelade också en varning för att ha agat en elev samt gett honom en örfil ”efter vilken sjukhjälp behövdes”.⁵⁸⁸

Vid styrelsemötet beslutades också att förmännen vid utdelandet av aga vid Hall med ”saktmod och urskiljning” skulle avgöra om det var godkänt enligt reglementet samt göra en anmälan till direktören gällande åtgärden och orsaken därtill.⁵⁸⁹

Det finns således flera olika källor med indicier på att det förekom misshandel av pojkar på anstalten. På 1920-talet bekräftas detta genom den utredning som styrelsen initierade och som resulterade i att förmän blev avskedade eller varnade. Men vetandets organisering påverkade också metoderna och disciplineringen på anstalten. Den fysiska disciplineringen var sanktionerad sedan tidigare. Fångvården hade påverkat organisationen på Hall men 1910- och 1920-talen var en skärningspunkt, där bildningsprojektet Hall samt den medicinska och psykologiska diskursen, alltmer påverkade synsätt för vilka fostransmetoder som var acceptabla. Synen på den fysiska disciplineringen som felaktig kan därmed ha påverkats av den nya kunskapsregimen som också samtidigt skapade förutsättningar för en fostran av pojkar genom mer och friare skolgång, idrott, teater, film med mera.

Sammanfattande diskussion

Goffman beskriver en total institution som en plats där människor under en längre period lever instängda tillsammans, avskurna från samhället. Hall hade inget staket men där fanns rutiner och byggnader som hör till en total institution. Pojkarna fick lämna ifrån sig sina ägodelar, de isolerades från samhället och från de andra pojkarna under en veckas tid för att på så vis kunna ställa om sig till det nya livet på anstalten. Det fanns också många paralleller till fängelser under anstaltens första verksamhetsår. Exempelvis så visar intervjuerna av de inskrivna pojkarna att frågorna som ställdes delvis var färgade av fångvårdens språk.

I årsberättelserna framställs den kristna trosläran som central i inledningsskedet på Hall. Personalen ville veta vad de kunde inom den kristna läran och om föräldrarna hade lärt pojkarna något om den kristna tron. Anstaltens rutiner framställs som att de genomsyrades av

⁵⁸⁶ Styrelseprotokoll 3/2 – 1925.

⁵⁸⁷ Ibid.

⁵⁸⁸ Ibid.

⁵⁸⁹ Ibid.

religiösa rutiner såsom gudstjänst, morgon- och kvällsbön samt konfirmation. Söndagarna var vigda till gudstjänst, men också för fritidsaktiviteter. Men i takt med den diskursiva förändringen i samhället av barn- och ungdomstiden där sekularisering och skolans förändrade roll var centrala, förändrades även verksamheten på Hall. Idrottsaktiviteterna börjar ta en större plats på söndagarna och gudstjänstlivet börjar benämnas som obligatoriskt. Anstalten väljer också att anordna idrottstävlingar till vilka andra tävlande än de egna intagna bjöds in. Rutinerna strukturerades inte längre runt de religiösa rutiner utan snarare efter skolan och fritidsaktiviteterna och anstalten beskrivs som öppnare mot samhället efter sekelskiftet 1900. Detsamma gäller de tydliga associationerna till fångvården. Projektet skola hade hamnat i förgrunden och arbetet med fortsättningsskolan och specialiseringar fortskred.

Inledningsvis betonades familjen som en organisatorisk enhet. Enligt protokollen så var målet att konstruera nya familjer. Tanken om familjen var hämtad från den franska uppfostringsanstalten Mettray.⁵⁹⁰ Exempelvis så delade personalen in de intagna i nya så kallade familjer. Personalen förväntades initiera och delta i lekar med de intagna. Det är framförallt Fredrik Fant (direktör 1882-1916) som driver tanken om familjen på Hall samtidigt som associationerna till fångvården och kristendomen var som starkast vid samma tid. Det sker en tydlig förändring när Fant avgår och David Lund tar vid. Då finns inte familjebegreppet kvar, varken i protokollen eller årsberättelserna. Pojkarna hade möjlighet att få kaffeinbjudningskort för att få en inblick i hur en familj kunde se ut, snarare än att själv bli del av en familj. Däremot så betonades vuxenblivande och fostran till arbete. Organiseringen på Hall grundade sig under de senare perioderna på skolan och bildningsdiskursen. Det är också under den perioden, när anstalten är som mest öppen, som kritiken och indikationer på att det förekommer misshandel av pojkarna uppmärksammas. Kritiken behöver förstås genom det vetande som präglade anstaltens inriktning. Fångvården och religionen hade tidigare påverkat organisationen på Hall men 1910- och 1920-talen var en skärningspunkt, där bildningsprojektet Hall samt den medicinska och psykologiska diskursen alltmer påverkade synsätt för vilka fostransmetoder som var acceptabla. Synen på metoder och bemötandet kan därmed ha påverkats av det diskurser som började framträda tydligare. Detta kan vara en förklaring till att personalens metoder kom att ifrågasättas.

Anstaltens disciplineringsystem förändrades således under verksamhetsåren. I nästa kapitel fördjupas analysen av det formella disciplineringsystemets bestraffningar och belöningar.

⁵⁹⁰ Jämför Bjurman (1995), s 153ff.

KAPITEL 5

Disciplinering, belöning och bestraffning

Inledning

För de som gjort otaliga rymningsförsök eller visat mera oböjligt sinnelag har beslutats att elever ska avskiljas kortare eller längre tid i en ”s.k. straffklass, med särskild för ändamålet inredd lokal, bestående af ett större, med jerngaller försedt rum, der de både arbetat och tillbringat fristunderna, medan de under nätterna hållits instängda i celler, försedda med jerngrindar. Denna klass hålles ständigt bevakad af särskild vaktkarl”.⁵⁹¹

Tidigare forskning visar hur disciplinering- och bestraffningssystem var inbyggda i strukturen på liknande anstalter som Hall. Det gäller exempelvis Bona och de norska anstalterna där disciplinering och bestraffning var viktiga byggstenar.⁵⁹² Det system som karakteriserar institutionerna enligt Goffman var ordningsregler, förmåner och belöningar. Dessa var klart uttalade och villkorade till att de intagna till fullo skulle följa regelsystemet och lyda personalen. Hade de däremot brutit mot någon regel följdes förseelsen av bestraffning. Goffman framhåller att den gemensamma nämnaren för totala institutioner är bestraffningssystem och att bestraffningar förändras över tid.⁵⁹³ Foucault beskriver som framkommit tidigare bestraffningssystemens utveckling från ett maktperspektiv. Straffen kan betraktas som ett instrument för att utöva makt i olika tider. Det moderna straffsystemet under 1800-talet berörde kroppen på ett annorlunda sätt mot det tidigare offentliga straffen som hade präglats av offentlig tortyr.⁵⁹⁴ Foucault betraktar disciplinering som ett ”system” där belöning och bestraffning är ett uttryck för en integrerad maktordning.⁵⁹⁵

Hall fanns under de år som medicinska och psykologiska förklaringsmodeller etablerades i samhället. Vi kan förmoda att den förändrade vetenskapliga organiseringen påverkade verksamheten både vad gäller metoderna för att disciplin – både att bestraffa och belöna. Det knyter an till frågan om vilka metoder som anstaltens ledning och personal valde att använda

⁵⁹¹ Årsberättelse (1881), s 12f.

⁵⁹² Se Frangeur mfl (2007) och Thuen (2002).

⁵⁹³ Goffman (2013), s 42ff.

⁵⁹⁴ Foucault (2001), s 18.

⁵⁹⁵ Ibid., s 210f.

sig av. Bestraffningssystemen speglar pojkarnas aktörskap och regelbrott. Frågan om pojkarnas aktörskap och vilket handlingsutrymme som pojkarna gavs på anstalten behöver därför utredas. Jag ska därför redogöra för pojkarnas relation till den ordning som skapades på anstalten och analysera på vilket sätt som bestraffnings- och belöningssystemet förändrades år 1876, 1897, 1918 samt 1939. Analysen grundar sig på föreningens årsberättelser, protokoll, revisionsberättelser och minnesböcker över eleverna.

Belöningar och bestraffningar på Hall – inledning

Som tidigare nämnts har en av institutionernas kännetecken varit dess bestraffnings- och belöningssystem. I det här avsnittet skall jag granska hur reglerna för belöningar och bestraffningar etablerades på anstalten.

Inledningsvis kan jag konstatera att belöningssystemet utvecklades allt eftersom att anstaltens rutiner formaliserades och tekniker utformades. När Hall startade fanns det en diskussion om vad som var skäl nog för att få en belöning. Det gavs förslag om att pojkarna ska belönas för exempelvis ”uppförande, uppmuntran för skola, uppmuntran för arbete”.⁵⁹⁶ En belöning kunde också vara betygsmärken som pojkarna kunde samla på. När pojkarna hade fått nio märken gavs en plats åt dem på hederstavlan.⁵⁹⁷ År 1881 formaliserades belöningssystemet:

I stället för det från början vid kolonien införda förfarande, att åt hvarje elev, som i skolan och arbetet under veckan iakttagit ett klanderfritt uppförande vid veckoafslutningen meddela belöning i form af mark-tecken, motsvarande något mindre penningvärde, hafva, i enlighet med reglementet och hvad vid nästlidet års mönstring blifvit tillkännagifvet, belöningar blifvit bestämda /.../ för gott uppförande och flit i arbetet. Det har beslutats att belöningar /.../ efter arbetsduglighet och flit till elever, som fyllt 17 år, utgå med minst 5 och högst 25 kronor för året.⁵⁹⁸

Beslutet skulle ge eleverna möjlighet att genom arbete och ansträngning få ett mindre penningbelopp ”till fri disposition vid afgang från kolonien efter att både uppmuntra till flit och motverka elevernas åtrå att i förtid få lemna anstalten”.⁵⁹⁹ Men pojkarnas flit kunde också

⁵⁹⁶ Konferensprotokoll 18/11- 1876.

⁵⁹⁷ Ibid.

⁵⁹⁸ Årsberättelse (1881), s 11f.

⁵⁹⁹ Ibid., s 12.

uppmuntras genom kollektiva belöningar som ”förströelser som utmarscher med instrumentalmusik, kapplöpningar med prisutdelning, målskjutning och utflykt på årsdagen till egendomen högtorp. Enskilda gåvor till detta”.⁶⁰⁰ De belöningar som kom pojkarna till del noterades i minnesböckerna på samma vis som anmärkningarna. Av minnesböckerna framkommer att belöningssystemet grundade sig på hur eleven hade uppfört sig i skolan och på arbetet men också hur tiden mellan aktiviteter spenderades. Pojkarna kunde, vid särskilda prestationer, få pengar i form av arbetsbelöning och skolbelöning. Ordningssmannaskapet var också en belöning och var vidare tänkt som en bekräftelse på kamratskap då ordningsmännen valdes av eleverna själva. Arbetsbelöningen finns med under samtliga fyra perioder som har undersökts och innefattade pengar av olika grad som eleverna fick del av beroende på om de bedömts som flitiga och skötsamma. De pojkar som följde reglerna och ansågs vara ärliga och pålitliga hade också möjligheten att få bilda en hedersklass samt vara ansvariga ledare för mindre arbetslag.⁶⁰¹

Specifika regler gällande förseelser och straff verkar ha inrättats i samband med några pojkars rymningsförsök år 1878. Personalen ville genom att avskräcka pojkarna som begick brott med hårdare straff avskilja dem från de andra samt kontrollera dem med hjälp av hårdare bevakning.⁶⁰²

Styrelsens Reglemente från år 1879 införde särskilda anvisningar för vilka straff som skulle tillämpas på Hall. Personalen kunde använda fyra olika typer av bestraffningar beroende på vad orsaken var till att pojkarna skulle straffas:⁶⁰³

- Förlust till större eller mindre del af förut vunna företeelser eller utmärkelser.
- Inskränkning af de friheter eller förmåner, som i allmänhet äro eleverna medgifna.
- Lämplig kroppslig aga.
- Mer eller mindre fullständigt afskiljande, dock ej öfver fjorton dagar hvarje gång, från öfriga elever så väl under arbetstid, måltider och öfrig fritid, som ock under natten: dock bör härvid tillses, att sådan behandling ej medför men för gossens helse.

Reglementet innebar att pojkarnas belöningar kunde dras tillbaka vid överträdelser mot reglerna på Hall. Eleverna kunde också få förmåner indragna vilket illustrerar Foucaults resonemang om belöning och straff. Överträdelserna kunde också innebära aga, men också ett

⁶⁰⁰ Årsberättelse (1881), s 12.

⁶⁰¹ Se exempelvis Årsberättelse (1881), s 13.

⁶⁰² ”Reglemente för Åkerbrukskolonien Hall”, i Årsberättelse (1879), s 14ff.

⁶⁰³ Följande uppställning är hämtad ifrån ”Reglemente för Åkerbrukskolonien Hall” i Årsberättelse (1879), s 14ff.

avskiljande från de andra pojkarna. Av reglementet framgår att pojkarna som högst kunde avskiljas under två veckors tid, med en restriktion om att straffet inte fick påverka pojkarnas hälsa.

Straffen som användes på Hall skulle verka i uppfostrande syfte på samma sätt som belöningen. Att cellen användes och fanns med som en av straffätgårderna väcker frågan omkring syftet med verksamheten. Cellfängelset var utmärkande för fångvårdens reformering och omorganisering. Cellvistelsen skulle väcka samvetet genom självreflektion, ånger och omvändelse hos fångarna.⁶⁰⁴ Trots att Hall skulle vara en uppfostringsanstalt och inte ett fängelse så valde föreningen att inrätta celler på Hall vilket ger indikationer till både den moraliska och religiösa diskursen. Det fanns inte celler från början men det framgår av 1889 års årsberättelse att ett cellfängelse hade inrättats och ”hafva under året 8 rymliga, ljusa och jemväl i öfrigt fullt ändamålsenliga arrestrum jemte ett vaktrum anordnats å vinden i den nya elevbyggnaden n:o 4 invid en till en af skolläroarne upplåten bostadslägenhet”.⁶⁰⁵

Karaktären på kontrollen och disciplinen utvecklades under åren. I nästa avsnitt ska jag uppmärksamma hur bestraffningarna förändrades men också på vilket bestraffningarna förändrades i relation till de begångna händelserna.

Förseelser år 1876

I de förtryckta minnesböckerna noterade personalen information angående pojkarnas ”Kunskaper och Själsutveckling” i samband med inskrivningen. Personalen skrev också ned svar på de förtryckta frågorna om ”Förståndsutveckling o begåfning” samt Signalement. Under kolumnen signalement, fanns förtryckta etiketteringar som skulle ringas in. Exempelvis kunde personalen kategorisera pojkarna efter ögonfärg, ”Ansigtsform” där ”ordinär” eller ”runt” kunde ringas in samt ”Kroppbyggnad”, ”Fel eller lyten”. År 1876 användes minnesböckerna till att notera respektive pojkes förseelser, straff samt anmärkningar. Anmärkningarna fungerade som varningar och handlade om påtalade normbrott som ”Pratsam under måltid”, ”Pratsam efter givakt”, ”Långsam uppstigning och påklädning” och ”Prat i ledet” mm.⁶⁰⁶

⁶⁰⁴ Nilsson (1999), s 312, Sandin (2009), s 64ff.

⁶⁰⁵ Årsberättelse (1889), s 13.

⁶⁰⁶ Se Minnesbok över eleverna (1876), folie 1-50.

Nedanstående tabell visar att anmärkningarna var individuella men också att det fanns en tydlig kollektiv disciplinering som genomsyrade vardagen. Exempelvis diskuterades pojkarnas oordning i sovsalen, bönsalen och att det pratades i leden. Det verkar ha funnits ett ideal om att det skulle vara stillhet mellan aktiviteterna på anstalten. För att komma tillrätta med ordningen på anstalten föreslogs exempelvis att pojkarna ”ej må få leka för öfrigt på mellanstunderna mellan avslutad aftonbönestund och uppmarschen till sofrummet”.⁶⁰⁷ År 1879 framkommer det även att förmännen anser att pojkarna pratar för mycket vid rasterna. En förman varnade också en elev för ”gråaktighet vid arbete”.⁶⁰⁸ Samma år upplevs också pratet som ett så pass stort problem att personalen skriver i protokollet att det finns önskemål om att ”att alla gossarne skulle förlora belöningsmärke för uppförande på grund af prat under marscherne ut och in i salarne och därmed samhörande småstunder”.⁶⁰⁹

I protokollen ges också önskemål om att ”gossarne komma tysta in i matsalen, samt att inga träskor eller rockar ställas af gossarne på otillåtna platser”.⁶¹⁰ Det förväntades också att ”hålla på god takt för gossarne under marschen på gården”.⁶¹¹ Liknande önskemål kommer fram i protokollet en månad senare, där det betonas att pojkarna skulle gå i takt.⁶¹² Det framgår också att personalen ansåg att ”Alla böro känna lystringsorder, att allt må kännas såsom något bestämdt. Föreslår signaler och ovillkorlig tystnad dessemellan”.⁶¹³ Det fanns också en diskussion huruvida pojkarna ska vara tysta vid uppställningen till led och vid handtvagningen i dagligstugan. Personalen ansåg att ”Blott otillbörligt eller alltför högljuddt språk ansågs böra då skarpt förhindras”.⁶¹⁴ Däremot skulle pojkarna efter ordet ”giv akt” alltid vara ”fullkomlig tystnad och god hållning fodras”.⁶¹⁵

Det ges också exempel på att tiden var en viktig hållpunkt. Tiden behövde följas för att ordningen på anstalten skulle fungera: ”Afmarschen från arbetsstället föreslogs ska beräknas icke efter bestämd afgangstid, utan bestämd ankomsttid, då hvarje förman får beräkna sitt afstånd från gården. Detta ansågs dock för närvarande möta alltför stora svårigheter, och lämpligare ansågs, att afmarschen sker efter bestämd afgangstid, angifven genom särskild klocka för kolonien”.⁶¹⁶ Att hålla tiden var viktigt för både pojkarna och personalen. En

⁶⁰⁷ Konferensprotokoll 4/5-1877.

⁶⁰⁸ Ibid., odaterat-1879.

⁶⁰⁹ Ibid., 18/8 - 1877 .

⁶¹⁰ Ibid., 21/7 - 1877.

⁶¹¹ Ibid., 12/5-1877.

⁶¹² Ibid., 16/6-1877.

⁶¹³ Ibid., 16/12-1876.

⁶¹⁴ Ibid., 3/2-1877.

⁶¹⁵ Ibid.

⁶¹⁶ Ibid.

förman uppmanades att ”noggrant iakttaga, att ladugårdsgossarne i god tid inställdes till gudstjensten”.⁶¹⁷ Beskrivningen av pojkarna stämmer väl överens med Foucaults beskrivning om pojkarna på Mettray. Pojkarna skulle dresseras till kropp och själ och stod under ständig övervakning och observation. Rutinerna var i grunden en ”modellering” av pojkarnas kroppar för att utbilda kroppen starka och undergivna jordbruksarbetare.⁶¹⁸

Det fick inte förekomma prat om det inte var kopplat till handlingar som att dela ut mat eller att bädda sängen. Att passa tiden var viktigt, att infinna sig på rätt plats vid rätt tid och vara närvarande i skolan och på arbetet var verksamhetens grunder. Men pojkarna bröt mot normerna; de hade dålig hållning, var tröga vid uppstigningen, var ovilliga till arbete och pratade vid fel tillfällen.⁶¹⁹ Anmärkningarna indikerar att pojkarnas yttre, kroppen, var i fokus för disciplineringen under vistelsen på Hall år 1876 men ska också betraktas som ett sätt att komma åt själen. På vilket sätt bröt pojkarna mot normerna och vad var det för överträdelser som bestraffades? Tabellen nedan är en sammanställning av de 50 första pojkarna som kom till Hall år 1876.

⁶¹⁷ Konferensprotokoll, 12/5-1877.

⁶¹⁸ Foucault (2001), s 343.

⁶¹⁹ Se Årsberättelser (1876), folie 1-50.

Tabell 8 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1876.

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1876. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Som framgår av tabellen så bestraffades överträdelser som att begå stöld, göra inbrott, slagsmål med kamrat och nyttjandet av tobak. Andra överträdelser handlade exempelvis om att vara oärlig, vara egensinnig och olydig. Rymningsförsöken var många på Hall och gav det hårdaste straffet. Trots det rymde många av pojkarna ett flertal gånger. Rymningarna var ett uttryck för att pojkarna inte var nöjda med livet på Hall och att de därför agerade i egen sak. Exempelvis så rymde en av pojkarna åtta gånger under tiden som han vistades på Hall.⁶²⁰ De vanligaste förseelserna var enligt tabellen att pojkarna hade stulit eller hade kunskap om stölderna samt att pojkarna hade visat trots mot rutinerna.

De bestraffningar som användes var stryk, kroppssaga, cell, förlust av betyg/utmärkelser/fristund, söndagscell, mistning av sängkläder och straffklass. Av

⁶²⁰ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 13.

sammanställningen framgår att cellstraffet och kroppsaga var de vanligaste förekommande straffen. År 1876 års förseelser med bestraffningar ger tydliga associationer till fängvården. Styrelsen var noga med att hävda att Hall var en uppfostringsanstalt och inte ett fängelse och att metoderna handlade om att vårda och inte straffa. Trots detta användes fängelsestermer i form av cell och kroppsaga, samt uttryck som att stå givakt och uppställning. Pojkarna kunde straffas till cellfängelse i kombination med exempelvis förlust av betyg, straffklass, förlust av rättigheter eller kroppsaga om de hade försökt att rymma, hade stulit eller hade vetskap om stöld. Några av pojkarna straffades också med cell om de exempelvis hade varit olydiga mot någon förman. De vanligaste orsakerna till att pojkarna straffades med aga var att pojkarna hade varit olydiga eller att de hade stulit. Att pojkarna bestraffades med förlust av förmåner kunde bero på att pojkarna hade stulit eller att de hade svikit ett förtroende. Nästa del handlar om de pojkar som skrevs in år 1897.

Förseelser år 1897

År 1897 användes samma mall i minnesböckerna som år 1876. På samma sätt som under den första perioden skulle personalen skriva ned pojkarnas signalement, kunskaper, själsutveckling samt förståndsutveckling och begåvning. År 1897 nedtecknades också förseelserna och medföljande straff i minnesböckerna.

Det framgår att pojkarnas uppförande varit ”ganska godt” men att de ”otillgängliga” och ”förhårdade” elever var svårare att fostra eftersom de ”icke äro mottagliga” som de andra pojkarna.⁶²¹ Tabellen nedan visar på överträdelser och medföljande straff för 1897 års pojkar.

⁶²¹ Årsberättelse (1898), s 15.

Tabell 9 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1897.

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1897. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

År 1897 är det färre uppgifter om pojkar som bestraffades. Förseelserna påminner om år 1876 där förseelserna och straffen karakteriserades av fysiska bestraffningar. Benämningarna på straffen hade förändrats. Cellen kom under året 1897 att etiketteras med arrest.

Rymningsförsöken var färre än under 1876. Hall hade nu fungerat som anstalt under drygt 20 års tid. Snatteri och stöd var liksom tidigare de vanligaste förseelserna. Vid grövre överträdelser användes straff i form av fysiska straff som aga, men också arrest. Pojkarna kunde straffas till arrest i kombination med kroppsaga eller att de skildes från ordningsmannaskap om de hade försökt att rymma eller hade snattat. De vanligaste orsakerna till att pojkarna straffades med aga var att pojkarna hade försökt att göra inbrott eller stulit. Pojkarna bestraffades också med straffklass, ibland i kombination med kroppsaga, om de hade haft olovligt besök eller hade begått inbrott.

Förseelser år 1918

Personalen beskriver pojkarna som kom till Hall år 1918 genom andra frågeställningar mot tidigare perioder. Minnesböckernas förtryckta frågor hade förändrats år 1918. Styrelsen och personalen ville veta andra saker om de pojkar som kom till Hall. Nu efterfrågades information som rörde en "Kroppslig besiktning".⁶²² Pojkarna skulle beskrivas med mått, längd, Vital Index, mått på bröstvidden, bedömningar omkring pojkarnas kroppsbyggnad samt fel eller lyten. Kroppen beskrevs genom förtryckta etiketteringar såsom ordinär, kraftig eller klen. Särskilt de förtryckta minnesböckerna gällande barnets vikt, längd och kroppsliga kännetecken indikerar en förändring. På samma vis som för den första periodens pojkar noterades anmärkningar utan medföljande straff i minnesböckerna.⁶²³

Anmärkningarna utan medföljande straff visar att pojkarna på Hall gjorde saker som hörde vuxenvärlden som att pojkarna hade rökt, snusat och spelat kort. Men det handlade också om kategoriseringar som "Tillgrepp av mat", "Tiggt av främmande förbipasserande" och "Otillåtna skoaffärer".⁶²⁴

År 1917 diskuterades det i protokollen att avdelningsföreståndarna behövde dra "försorg om att hälsnings- och marschövningen hålles med eleverna, att noggrann besiktning av deras kläderspersedlar ägde rum, och att elevernas kroppsvård såsom tvättning och hårklippning noga övervakas".⁶²⁵ Frågan om hur disciplinen skulle organiseras är återkommande i protokollen. En diskussion rörde hur pojkarna skulle hälsa på varandra när de möttes under dagen. Enligt förslaget skulle det "stadgas, att de må vara mera frivilliga, men om trupp skall helse, kommenderar föraren: "gif akt", såsom kommande för helsning".⁶²⁶ De förseelser och medföljande straff som noterades för pojkarna som skrevs in år 1918 har sammanställts i nedanstående tabell.

⁶²² Se exempelvis Minnesböcker över eleverna 1918.

⁶²³ Ibid.

⁶²⁴ Ibid.

⁶²⁵ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl., 29/5-1917.

⁶²⁶ Konferensprotokoll 12/5-1877.

Tabell 10 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1918.

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1918. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Den främsta förändringen var att pojkarnas handlingsutrymme verkar ha ökat. Här nämns inget om den tydliga kontroll som fanns år 1876 i form av sen uppstigning och prat under måltiden. Den fysiska disciplinen är inte längre synlig på samma sätt som den var för pojkarna som vistades på Hall under 1800-talet. Det finns ytterligare en viktig skillnad. Det har skett en förskjutning från att prata om grupper av pojkar till att istället prata om pojkar som individer. Det ges exempel på en pojke som hade anlagt en eld samt två pojkar som hade huggit sönder sina kläder. Uttrycken indikerar att pojkarnas förseelser handlade om pojkarnas inre, själsliga svagheter snarare än yttre, moraliska felaktigheter. Rymningsförsöken och tillgreppen hade också minskat. Det var endast en elev som bestraffades för ett rymningsförsök år 1918. Däremot omnämns olovligt avvikande för två elever. Detta indikerar en begreppslig förändring som jag ska återkomma till. Osedlighet benämndes för första gången som en förseelse som bestraffades. Det diskuteras också i protokollen om att personalen misstänker att det finns pojkar som begår sexuella handlingar på Hall och att de

misstänker tre pojkar för osedlighet.⁶²⁷ Efter den första diskussionen om sexuella avvikelser år 1917 blir frågan om sexuella avvikelser en stående punkt i protokollen. Till exempelvis skrivs det att ”inga fall av osedlighet sedan förra sammanträdet har yppats bland eleverna, men att de i sista protokollet omnämna /.../fortfarande borde övervakas i särskild grad” och ”Fortfarande inga nya fall av osedlighet”.⁶²⁸ År 1918 framkommer att elev nr. 444 vid ”flera tillfällen gjort sig skyldig till osedlighet (onani)”.⁶²⁹ Samma exempel ges i december samma år då personalen misstänker en nyankommen elev för onani.⁶³⁰ Att sexuella avvikelser uppmärksammades visar att det har skett en förskjutning i vad det var som uppmärksammades. Maria Sundkvist har i sin avhandling visat hur onanin uppfattades som var ett uttryck för vanart och avvikelse under samma tidsperiod och att förseelsen var skäl nog för omhändertagande.⁶³¹

Pojkarna som skrevs in år 1918 straffades med arrest, ibland i kombination med aga, om de hade försökt att rymma, varit uppstudsiga mot förman, stulit eller undanhållit pengar. Några pojkar dömdes till arrest i kombination med aga på grund av de försökt rymma eller begått skadegörelse. Pojkarna dömdes också till straffklass i kombination med exempelvis förlust av förtroendeuppdrag på grund av osedlighet eller om de hade nyttjat eller sålt tobak.

Förseelser år 1939

Den största förändringen vad gäller beskrivningarna var för pojkar som skrevs in år 1939. Den tidigare kroppsliga besiktningen år 1918 hade ersatts av en beskrivning om pojkarnas inre. Etiketteringarna skulle nu kategoriseras efter ”Kropp och själ”, ”Hälsa”, ”Uppfattningsförmåga” ”Lynne” och ”Egenskaper”. De förtryckta signalementslistorna visar att ett helt nytt språkbruk användes för de femtio sista pojkarna som var inskrivna på Hall. Fokus låg på att beskriva pojkarnas psyke och själ. För att förstå vilka 1939 års pojkar var och vilka pojkar det var som beskrevs gällande förseelser och straff ska minnesböckerna och noteringarna omkring pojkarna redovisas. Uppfostringsanstalten Hall var år 1939 i en nedläggningsfas. Men anstalten hade också förändrat sedan år 1924. Under den sista perioden tog anstalten emot både elever som var sinnesslöa, svårt vanartade och elever som var i

⁶²⁷ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 2/2 – 1917.

⁶²⁸ Ibid., 29/5 – 1917 samt 26/9, 1917.

⁶²⁹ Ibid., 27/3 – 1918.

⁶³⁰ Ibid., 21/12 – 1918.

⁶³¹ Sundkvist (1994), s 145ff.

åldrarna 15-18 år. Frågorna i minnesböckerna visar att det hade skett en förskjutning i vad anstalten behövde veta om de intagna pojkarna. Den intellektuella förmågan beskrevs med procentsatser och hänvisningar till intelligenstester. Ett exempel är Arnold som beskrivs att till kropp och själ ha ”psykiska besvär av delvis hysterisk art” samt vara undermålig psykiskt sett.⁶³² Kroppen anses vara god men däremot är det sämre med uppfattningsförmågan som enligt intelligenstesterna visade att han var två år efter sin ålder. Till lynnet ansågs han vara ”foglig, något lite skygg, mindre tillgänglig”.⁶³³ Hans bedömdes ha svårt att sitta stilla. Han gör grimaser, vrider på huvudet och har ryckningar i kroppen och hans gång är ”släpande och lufsig”.⁶³⁴ Sven ansågs vara normal till kropp, själ och uppfattningsförmåga, men var till lynnet av ”hård natur” och hade egenskaper av ”vagabondnatur” och ”hatar ordnat arbete”.⁶³⁵ Tecken på den psykiska obalansen som beskrivs i materialet indikerar att pojkarna var häftiga till humöret, obalanserade och lättretade.⁶³⁶ Flertalet pojkar fick epitetet psykopat i beskrivningarna.⁶³⁷ Att pojkarna hade starka sexuella begär är också dominerande i etiketteringarna över pojkarna: ”hypersexuell”, ”sexualpatologisk könsdrift”, ”sexuellt, något abnorm” är exempel på beskrivningar.⁶³⁸ Ett flertal pojkar beskrivs även ha drag åt det homosexuella hållet.⁶³⁹

En helt ny begreppsapparat användes för att beskriva pojkarna på Hall år 1939: ”psykisk infantilism”, ”intensiva affektutbrott”, ”psykopat”, ”affektlabil”, ”imbecill”, ”sängvätare” mm.⁶⁴⁰ Andra indikationer på att pojkarna etiketterades efter psykisk ohälsa och missanpassning i samhället är kategoriseringar såsom att de var opålitliga, slappa, lata och arbetsskygga.⁶⁴¹ Det indikerar att det hade skett en medikalisering och psykologisering. Kategoriseringarna som tidigare använts för att beskriva att en person var slapp och inte vill arbeta beskrevs nu i medicinska termer. Ett exempel är Tage som till hälsan beskrevs ha en hjärtåkomma och ansågs vara hjälpklassmässig. Till lynnet var han slarvig och vårdslös, stridig och hänsynslös. Han hade redan i två-års åldern raserianfall.⁶⁴² Rune däremot ansågs

⁶³² Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2405.

⁶³³ Ibid., folie 2405.

⁶³⁴ Ibid., folie 2405.

⁶³⁵ Ibid., folie 2387.

⁶³⁶ Ibid., folie 2405, 2370, 2376.

⁶³⁷ Ibid., folie 2386, 2393.

⁶³⁸ Ibid., folie 2396, 2378, 2410.

⁶³⁹ Ibid., folie 2373, 2386.

⁶⁴⁰ Ibid., folie 2377, 2392, 2393, 2397, 2407, 2313, 2412.

⁶⁴¹ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2383, Minnesböcker över eleverna (1940), folie 2409, 2417.

⁶⁴² Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2379.

till lynnet ha dragning till det homosexuella hållet och ”är såväl moralisk som intellektuellt undermålig”.⁶⁴³

Hur såg anmärkningarna och bestraffningarna ut år 1939? Bestraffningssystemet hade förändrats år 1939. Pojkarna kunde nu nyttja ett belöningssystem där de kunde uppnå poäng. För viss insamlad poäng fick pojkarna lov att lämna Hall under några timmar till några dagar. Poängen samlades in genom att pojkarna skötte sig och följde anstaltens regler. Permission var en ny företeelse. Tidigare var pojkarnas disciplin och fysik i fokus men pojkarna som skrevs in år 1939 beskrivs utifrån en ny begreppsapparat.

Tabell 11 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1939

Källa: Minnesböcker över eleverna år 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

⁶⁴³ Minnesböcker över eleverna (1939), folie 2373.

Som framgår av tabellen så förändrades bestraffningssystemet. Bestraffningarna år 1939 var exempelvis fritidsisolering, gå till sängs efter maten och en tid framåt samt isolering och sängläge en söndag. Ifrån att tidigare ha bestraffat kroppen så handlade det nu om att påverka pojkar. Det fanns få fall av stölder. Förseelserna handlade om att pojkar inte godtog eller följde de uppsatta reglerna eller att de motsatte sig personalens regler och rutiner. Överträdelserna är inte heller kollektiva utan det är endast den enskilde pojkens överträdelser som står i fokus. Beskrivningarna av förseelserna visar också att associationerna till fängsvården är nedtonade under den sista perioden. Det vanligaste straffet för pojkar som skrevs in år 1939 var fritidsisolering vilket användes om pojkar hade varit uppstudsiga, bråkat eller misshandlat någon. Straffet användes också om någon pojke hade avvikit från Hall men även i de fall som pojkar anklagades för stölder eller hade varit elak mot ny kamrat. Isolering användes också i de fall som pojkar hade avvikit från anstalten eller misshandlat/varit uppstudsiga. Några pojkar dömdes till sängläge en söndag på grund av att utövat skadegörelse, avvikit eller varit elaka mot ny kamrat. Pojkar kunde också bestraffas med fritidsisolering en söndag på grund av svordomar och olydnad.

Sammanfattande diskussion

Belönings- och bestraffningssystemet på Hall påverkades av fängsvårdens metoder, både begreppsligt och innehållsmässigt. Uttryck som cell var tydliga metoder som användes inom fängsvården. År 1876 visar undersökningen att beteenden som att hålla tiden och att arbeta under tystnad var i fokus. Disciplineringen på Hall handlade om att fostra pojkar till undergivna arbetare, som att kunna hålla takten i leden och infinna sig i rätt tid. Pojkar skulle arbeta under tystnad och fick prata endast i undantagsfall. Foucault visar på mönster från Mettray där pojkar skulle disciplineras och modelleras, och stod under ständig övervakning på anstalten.⁶⁴⁴ Belöningen och bestraffningarna hörde samman. Trots utmärkelser och premier vid gott uppförande så fanns ständigt kontrollen närvarande. Belönings- och bestraffningssystemet var avhängiga varandra. Över perioden minskar antalet bestraffningar som antecknas. Detta kan inte i sig tas som intäkt för en mildare uppfostringsregim eftersom alla bestraffningar kanske inte registrerades eller antecknades i material som inte finns kvar. Samtidigt kunde vi i det tidigare kapitlet notera ett genombrott för en mera genomtänkt pedagogisk diskurs och verksamhet som antyder att minskningen var

⁶⁴⁴ Foucault (2001), s 341 ff.

ett uttryck för en reell minskning av sådana uppfostringsmetoder. Dessutom förändrades bestraffningarnas karaktär över tid.

Den fysiska disciplineringen och fostran till arbetstagande medborgare var överordnad den själsliga disciplineringen under slutet av 1800-talet. Men den ständiga övervakningen gjorde också att disciplineringen tog sig nya uttryck och det skedde en förskjutning gällande bestraffningar på Hall. År 1918 visar resultaten dels att anstalten ville veta andra saker om pojkarna vid inskrivningen och dels att fokus var på andra typer av förseelser mot tidigare. Exempelvis så blev osedlighet en ny förseelse som uppmärksammandes. År 1939 visar på den tydligaste förändringen gällande förseelser och bestraffningar. Då kategoriserades pojkarna istället med sjukdomsbegrepp och straffen var snarare associerade till en medicinsk diskurs som genomsyrade både behandlingsmetoder och förseelser. Både bestraffningarna och förseelserna indikerar också att pojkarna inte var på väg ut som arbetstagare utan snarare att sjukdomsetiketteringarna verkade stigmatiserande. Anstalten tog emot pojkar med andra behov mot tidigare, men det är också tydligt att det hade skett en medikalisering i sättet att beskriva pojkarna. Den diskursiva förskjutningen till en medicinsk och psykologisk diskurs som både Johannisson och Qvarsell har visat, är synlig även i verksamheten på Hall. Men bestraffningarna handlade, precis som under de tidigare åren, om att pojkarnas rättigheter upphävdes. Disciplineringen som tidigare var koncentrerad på pojkarnas tid och fysik, kom att förskjutas till att handla om pojkarnas samveten. Pojkarnas handlingsutrymme förändrades från att pojkarna hade saknat handlingsutrymme sett till tid och kropp, så får pojkarna fysiskt sett ett större handlingsutrymme. Disciplineringen över pojkarna handlade däremot om pojkarnas samvete och pojkarnas vilja i att disciplineras till att göra rätt. Nästa kapitel handlar om vad pojkarna skulle disciplineras till.

KAPITEL 6

Förbättringsprojektets föränderliga resultat

Inledning

Uppfostringsanstalten Hall skapades med syfte att verka för pojkars förbättring och omvändelse. Tanken var att pojkarna skulle utbildas till att få ett arbete i samband med utskrivningen från Hall. Det stod inskrivet i stadgarna att pojkarna skulle avgå från anstalten efter konfirmationen under förutsättning att de vunnit stadga i uppförande och arbetsskicklighet, samt kunde försörja sig själva.⁶⁴⁵

Rutinerna i form av skola och arbete var fasta moment under anstaltens verksamhetsår. Samtidigt som rutinerna var relativt konstanta på anstalten så förändrades det omgivande samhället. I David Lunds anda skulle Hall vara en miljö som påminde om ett samhälle där pojkarnas främsta syfte var att skolas till arbetstagande medborgare

Samtidigt har tidigare kapitel visat att Hall hade starka associationer till fängelseväsendet i form av både arbetsmetoder och disciplinering. Det aktualiserar frågor om vad pojkarnas beteende och uppförande skulle kännetecknas av när de blev utskrivna. De var inte dömda till tidsbegränsade straff utan till uppfostran, om än underordnade metoder som hade lånats från fängelseväsendet. Fängelsets tidsbegränsade straff gjorde värderingen av resultatet av fängelsevistelserna underordnat tiden. De intagna blev utskrivna efter en tid oavsett nivån av förbättring. I skolan var avgången relaterad både till tid, ålder och uppnådda kursmål. På uppfostringsanstalten skulle resultatet av uppfostran värderas. Vad var det som gjorde att pojkarna betraktades som färdiga när de skrevs ut? Hur värderades deras framtid av personalen? Hur gick utskrivningsprocessen till? Hur värderades barnens utskrivning av de olika myndigheter som hade sett till att barnen hamnat på anstalten? Fungerade den som fängelse, skola eller uppfostringsanstalt?

För att få en inblick i pojkarnas liv efter vistelsen på Hall ska jag redogöra för de yrken som pojkarna fick efter utskrivningen och hur det förändras över tid. Utskrivningsprocessen ska analyseras inledningsvis. Därefter ska utskrivningarna under åren 1876, 1897, 1918 samt

⁶⁴⁵ Årsberättelse (1879), s 18.

1939 analyseras. De pojkar som förekom i polisregistren efter utskrivningen ska också ingå i analysen. Min analys grundar sig på föreningens minnesböcker, årsberättelser och protokoll.

Utskrivningsprocessen

Vistelsen på Hall innebar att pojkarna dels fick skolutbildning, men också bildning i praktiska ämnen som skulle bana väg för en yrkesidentitet. Under vistelsetiden på Hall provade pojkarna på mellan 1-4 sysslor.⁶⁴⁶ Skolan innehöll grundläggande ämneskunskaper, men det sker en utveckling av skolan under 1900-talet. År 1918 inrättades fortsättnings- och yrkesskolan vilket innebar att pojkarna fick lära sig teoretiska och praktiska kunskaper i jordbrukslära, trädgårdsskötsel, skogsvård, snickeri, smide, måleri, skrädderi, skomakeri samt i arbetskunskap- och undervisning i hälsolära och medborgarskap.⁶⁴⁷

När pojkarna betraktades som färdiga skulle de skrivas ut från Hall. Medelvärde för längden för pojkarnas vistelse på Hall enligt de fyra kohorterna var: 1876: 5,9 år, 1897: 4,8 år, 1918: 3,7 år samt 1939: 10 månader. Uppgifterna för år 1939 är inte jämförbara med tidigare år eftersom anstalten stängde året efter, dvs. 1940. Utskrivningsprocessen baserades på pojkarnas beteende, handlingar och livsstil på anstalten men vi kan notera att barnen stannade kortare tid totalt, vilket kanske svarar mot att de var äldre vid inskrivningen. Utskrivningsprocessen var noga noterad i minnesböckerna för respektive pojke. När en pojke antogs vara redo för utskrivning, värderades dennes utveckling på anstalten. Föreståndaren hade till uppgift att anmäla till styrelsen, som var den instans som beslutade om en pojkes utskrivning. Styrelsen utgick ifrån om pojken ”vunnit stadga och arbetsskicklighet; och bör, så vidt ske kan, eleven genom föreståndarens försorg beredas fast arbetsanställning hos pålitlig husbonde.”⁶⁴⁸ Därefter fattade styrelsen ett beslut huruvida pojken skulle skrivas ut eller stanna ytterligare en tid på anstalten. Exempelvis noterades att ”På förekommen anledning meddelade direktören den föreskriften, att ingen vare sig lärare eller arbetsledare finge giva eleverna några förespeglningar om anskaffad plats och utskrivning från kolonien.”⁶⁴⁹

Det framgår också att det var anstaltsens uppgift att förse pojkarna med kläder vid utskrivningen. Anstalten hade också ansvar för att stödja pojkarna den närmaste tiden på den ort som de skulle komma till. Det kunde exempelvis vara pojkens husbonde eller annan

⁶⁴⁶ Se minnesböcker över eleverna, 1876, 1897, 1918 samt 1939.

⁶⁴⁷ Se exempelvis Bilaga angående skolundervisningen och uppföstringsarbetet läsåret 1913-1914, i Årsberättelse (1914).

⁶⁴⁸ Årsberättelse (1879), s 19.

⁶⁴⁹ Se exempelvis Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 13/9-1919.

person som stämde av uppgifterna och gav information om hur pojken hade det. Om pojken hade benägenhet och ”återfaller i vanart” skulle han återföras till kolonien.⁶⁵⁰ Huruvida uppföljningen verkligen genomfördes framgår inte av materialet.

Men diskussionen om pojkarna skulle skrivas ut eller ej var också en fråga som föräldrarna var engagerade i. I flera fall ges exempel på föräldrar som skrev brev till anstalten för att stämna av hur länge deras pojke skulle stanna kvar. Det fanns dock en tydlig maktaspekt gällande hur personalen förhöll sig till föräldrarna. Ett exempel på detta är hur ”Arbetaren Anders Persson” år 1916 skrev till Hall för sin intagne sons skull.⁶⁵¹ Fadern skrev, enligt protokollet, att sonen ”snarast därifrån utskrivs till anställning såsom jordbruksdräng” i hemtrakterna.⁶⁵² Men enligt personalen har sonen vistats för kort tid på Hall för att kunna skrivas ut vilket gjorde att han ”förordas /.../ icke till utskrivning innevarande år”.⁶⁵³ Detsamma gällde beslutet om att ”icke tillstyrka en av maskinisten B Lundberg i Sandviken gjord framställning, att hans vid kolonien intagne som eleven N:r 236 Anders Lundberg omedelbart måtto utskrivs till arbetsanställning såsom maskinistbiträde i Sandviken. Anders ansågs icke ännu ha vunnit erfoderlig stadga”.⁶⁵⁴

I december 1918 kommer en förfrågan från en mor som undrar om hennes son får resa hem på sin pappas begravning. Direktören och personalen valde att godkänna hemresan med tanke på att pojken hade uppfört sig väl på anstalten.⁶⁵⁵ En annan förälder hade också skickat brev till Hall där modern ville att sonen skulle skrivas ut från Hall. De bestämmer att ”denna hemställan icke av någon av de närvarande på grund av hans korta vistelse vid kolonien”.⁶⁵⁶ Det fanns ytterligare en förälder som ”anhållit om att få sonen till sitt hem så fort som möjligt, kvarstannade vid kolonien åtminstone till hösten”.⁶⁵⁷

Det är inte endast skrivelser från föräldrarna som kommer in rörande önskemål om pojkarnas utskrivningar. År 1919 återges en förfrågan från barnavårdsnämnden i en kommun som hade skickat en pojke till Hall. De undrade om pojken uppnått sådan duglighet att han kunde skrivas ut ”vilket av samtliga på konferensen besvarades nekande”.⁶⁵⁸ På samma möte fanns det önskemål från barnavårdsnämnden i Arvika om att två pojkar som de skickat till

⁶⁵⁰ Ärsberättelse (1879), s 18.

⁶⁵¹ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 25/4-1916.

⁶⁵² Ibid.

⁶⁵³ Ibid., 25/4-1916. Det finns flera exempel på föräldrar som skriver till kolonien för att få hem sina barn, se exempelvis protokoll 12/12-1916.

⁶⁵⁴ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 21/10-1915.

⁶⁵⁵ Ibid., 21/12-1918.

⁶⁵⁶ Ibid., 8/1-1919.

⁶⁵⁷ Ibid., 4/6-1919.

⁶⁵⁸ Ibid., 8/1-1919.

Hall skulle bli hemskickade. Men även i deras fall blev det ett nekande svar till att pojkarna skulle skrivas ut.⁶⁵⁹ I både föräldrarnas samt kommunernas förfrågningar blir det tydligt att det var föreningen som ägde myndigheten över pojkarna. Även på barnavårdsnämndens förfrågan, som hade valt att sända pojkarna till Hall, så var det föreningen som tog beslutet för när pojkarna var färdiga för att skrivas ut. Styrelsen ansåg att pojkarna behövde mera tid på anstalten för att bli mogna.

När pojkarna var färdiga för utskrivning hade anstalten en modell för hur utslussningen skulle gå till. Det framgår av materialet att föreningen hade ett nätverk av arbetsgivare som var villiga att ta emot pojkarna under en period. Föreståndaren i samråd med personalen och föreningen, ordnade enligt årsberättelsen pojkarnas första arbetsplats. Det gjorde att pojkarna kunde kontrolleras även efter utskrivningen från Hall. Noteringarna om pojkarnas utskrivning kan tolkas som att anstaltslivet fortsatte att påverka pojkarnas liv. Även om pojkarna inte vistades på anstalten så fanns kontrollen över pojkarna via föreningens nätverk närvarande. Tidigare forskning visar att andra anstalter hanterade utskrivningarna på samma sätt.⁶⁶⁰

Fler av pojkarna blev omnämnda i polisregistren efter utskrivningen på Hall. Pojkarna som blev anmälda till polisen efter utskrivningen samt fick ett fängelsestraff efter utskrivningen Hall har sammanställts i nedanstående diagram.

⁶⁵⁹ Protokoll från sammanträden med lärare m.fl, 8/1-1919.

⁶⁶⁰ Se exempelvis Sundkvist (2007), s 113ff.

Diagram 6 Antal elever som blivit polisanmälda efter utskrivningen från Hall samt intagna på fängelse

Källa: Minnesböcker över eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Av diagrammet framgår att sammantaget 50 pojkar blev anmälda till polisen efter utskrivningen. Sju av pojkarna i mitt urval av de 200 pojkarna som hade fostrats på Hall tillbringade en tid i fängelse efter anstaltsvistelsen.

Majoriteten av pojkarna som polisanmäldes tillhörde den grupp av pojkar som blev inskrivna på Hall år 1897. Att anmälningarna är som flest för 1897 års kohorter skulle kunna ha sin förklaring i att problemet med brottsliga ungdomar hade börjat uppmärksammas. I slutet av 1800-talet så hade exempelvis ligapojkskommittén börjat arbeta med frågan om hur man skulle hantera de problematiska ungdomarna. Exempelvis så påbörjade barnavårdsnämnden sitt arbete efter sekelskiftet 1900 och frågan om de brottsliga pojkarna hade blivit fråga för staten när 1897 års pojkar uppmärksammades.

Sammanfattningsvis är det tydligt att Halls tjänstemän hade makten och myndigheten över pojkarna på Hall. Det var styrelsen som tog beslut för när en pojke kunde betraktas som färdig och klar för att skrivas ut. Trots att både föräldrarna och kommunerna skickade förfrågningar om när pojkarna kunde komma hem, så markerade styrelsen att deras beslut

stod över både föräldrarnas och kommunernas. Det var styrelsens och anstaltens personal som ansvarade för examinationsprocessen och som genom dokumentation och kodifiering hade makten och kunde avgöra när den enskilda pojken var självgående och färdig.⁶⁶¹ Utskrivningen av pojkar var också en formell process där anstalten hade ett nätverk av kontakter för pojkar efter utskrivningen. Det ger också bilden av att anstalten kunde fortsätta att följa pojkar de närmaste åren efter utskrivningen från Hall.

Det här avsnittet handlar om personalens dokumentation av pojkar liv efter utskrivningen från Hall. Här ska frågor om yrken samt noteringar om livet efter vistelsen på Hall granskas. Pojkar sysselsättning ska presenteras i kronologisk ordning, dvs. 1876, 1897, 1918 samt 1939.

Utskrivningen av pojkar intagna år 1876, 1897, 1918 samt 1939

Under följande avsnitt ska pojkar yrken och sysselsättning efter utskrivningen från Hall granskas. Nedanstående tabell är en sammanställning över de yrken som pojkar arbetade med efter utskrivningen på Hall år 1876, 1897, 1918 samt 1939.

⁶⁶¹ Foucault (2001), s 219ff.

Tabell 12 Utskrivning av pojkarna år 1876, 1897, 1918 samt 1939.

Arbete/ Sysse/sättning	År 1876	År 1897	År 1918	År 1939
Industri/ Hantverk i städer	17	16	11	
Jordbruk	19	27	30	
Emigrerat	3	1		
Rymning	1			
Inom fattigvårdens försorg	1			
Tjänst inom militären/flottan		4	3	
Vidare utbildning			2	
Skyddshem/ Yrkeshem/ Uppfostrings- anstalt/ Skolhem				43
Sjukhus				5
Fängelse				1
Ingen uppgift	9	2	4	1
SUMMA	50	50	50	50

Källa: Minnesböcker över eleverna 1876, 1897, 1918 samt 1939. Åkerbrukskolonien Halls arkiv, (SA).

Den första delen av analysen bygger på de 50 första pojkarna som skrevs in på Hall år 1876. Enligt tidigare statistik vistades pojkarna i genomsnitt 5,9 år på Hall. Det är den längsta vistelsetiden på Hall för pojkarna. Detta ska betraktas utifrån att genomsnittsåldern också var den lägsta under perioden; 12,4 år.

Majoriteten av pojkarna som skrevs in år 1876 fick således arbete inom områden som de hade utbildats för på Hall.⁶⁶² Yrken som dräng och jordbruksdräng indikerar att majoriteten av pojkarna blev utskrivna till orter som var placerade på landsbygden. Men en stor andel av pojkarna fick också arbete inom industrin eller hantverk. Styrelsen ansåg däremot att städerna

⁶⁶² Se kapitel 4, delen ”Arbete”

var en större fara för pojkarna att vistas i. Städerna ansågs också skapa sämre möjligheter för pojkarna.⁶⁶³

Det finns information i minnesböckerna om var majoriteten av pojkarna fick arbete och vad som hände dem längre fram i livet. Informationen är hämtad från pojkarnas besök på Hall, brev som pojkarna skickades till anstalten samt uppgifter från pojkarnas arbetsgivare.⁶⁶⁴

Vad var det då för information som kommer anstalten till del efter utskrivningen, vid sidan av etiketteringar om pojkarnas arbetsplatser? Minnesböckerna ger beskrivningar av pojkar som det gick väl för efter utskrivningen från Hall. I Carl fall hämtade hans mamma hem honom ifrån anstalten. Han fick därefter bo som inackorderad hos modern. Pojkens mor hade ordnat ett arbete på en bruksegendom i samband med hemkomsten. Tre år efter utskrivningen från Hall blev han elev vid Gävle stads trädgårdsförening. Personalens bild av Carl ger en föreställning om att de första åren efter utskrivningen var lyckosamma. Däremot framkommer en annan bild efter att Carl hade varit utskriven i 10 år. Då finns ett antal noteringar om att han hade hamnat i polisens register.⁶⁶⁵

En annan pojke som fick hjälp med arbete via föräldrahemmet var Johannes. Johannes fick anställning via sin styvfar som arbetade som timmerman. Han finns omnämnd i polisregistret några år senare.⁶⁶⁶ Det var i ett flertal pojkars fall familjerna som hjälpte till vid utskrivningen. De hjälpte deras söner med att ordna arbete och bostad.⁶⁶⁷

Det finns dock noteringar om att styrelsen följde upp pojkarnas föräldrahem, i de fall då det rädde tveksamheter huruvida hemmet var gott nog. Ett exempel är Per, som hade kommit hem efter en tillfällig tjänst på ett fartyg. Via en pastor i Göteborg hade informationen kommit personalen till del om att situationen i föräldrahemmet inte var bra för honom. Av noteringarna framgår att Per kort därefter fick en tillfällig drängtjänst i Fredrikshavn. Men han besökte Hall efter att tjänsten i Fredrikshavn var avslutad och fick hjälp av direktören att få en anställning som byggnadsarbetare utanför Stockholm.⁶⁶⁸

Några av pojkarna ansågs inte ha färdiga kunskaper i särskilda arbeten trots att de hade vistats på Hall under flera år. Johan, som inte ansågs kunnig nog för att ta ett arbete, fick

⁶⁶³ Se exempelvis Årsberättelse (1876), s 3ff.

⁶⁶⁴ Minnesböcker över eleverna (1876), folie, 1-50.

⁶⁶⁵ Ibid., folie 1.

⁶⁶⁶ Ibid., folie 6.

⁶⁶⁷ Se exempelvis Minnesböcker över eleverna, (1876), folie 9.

⁶⁶⁸ Minnesböcker över eleverna (1876), 21.

stanna kvar på Hall och arbeta med timmerarbete. Johan avled vintern år 1882 då han drunknade under en skridskotur i Hallsfjärden.⁶⁶⁹

När Axel skrivs ut får han arbete hos kyrkoherden. Där blev han påkommen med att dricka alkohol på arbetstid. Det beskrivs i minnesböckerna att han hade varit berusad under ett besök i Södertälje, vilket gjorde att han blev tillbakaskickad till Hall för att ett halvår senare skrivas ut till arbete som dräng på en lantgård i Stockholm. Enligt noteringarna gick det väl för honom de första åren. Den sista informationen om honom var att han hade en drängplats hos en fiskare där han enligt uppgift var arbetsduglig, men att han hade problem med alkoholen. Han finns omnämnd i polisregistret samma år.⁶⁷⁰ Claes blev också påkommen med att vara berusad vilket gjorde att han avskedades från sitt arbete. Han dömdes senare till fängelse för lösdriveri. Ända fram till 1929 finns återkommande polisanmälningar noterade om honom.⁶⁷¹

Viktor fick en annorlunda väg i livet efter utskrivningen. Inledningsvis fick han arbete hos en smidesmästare i Stockholm. Stockholm var också hans hemort. Det rapporterades in till Hall att han inledningsvis visade ”flit o godt uppförande”.⁶⁷² Efter att en tid ha varit arbetslös blev Viktor påkommen med att snatta och blev därmed straffad och inlåst på Långholmen ett antal månader. Efter fängelsestraffet valde han att emigrera till Amerika och det sista som nämns om honom var att han hade fått tjänst som lokomotivförare i Mexico.⁶⁷³

Tre av pojkarna emigrerade efter utskrivningen från Hall. En pojke åkte till Chicago.⁶⁷⁴ August fick tjänst på en ångare. Han hamnade slutligen i Australien där han skrev brev och höll kontakt med personalen på Hall ända fram till 1930-talet. Han uttryckte i breven att han var nöjd med sin vistelse på Hall och att han tack vare uppfostran på Hall hade fått ett bra liv. Men han skriver också att det saknades ”moderlig kärlek” och ”känsloliv”.⁶⁷⁵

Många av pojkarna lämnade sina arbetsplatser inom ett till två år. Det första arbetet skulle kunna betraktas som en tillfällig praktik innan pojkarna var redo för att ta arbete på riktiga arbetsplatser. Ett exempel är Johan som fick tjänst som eldare på en ångbåt som reste mellan Stockholm och Haparanda. Han lämnade sin tjänst inom kort eftersom han kände motvilja inför arbetet. Han mönstrade istället på ett handelsfartyg.⁶⁷⁶

⁶⁶⁹ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 22.

⁶⁷⁰ Ibid., folie 5.

⁶⁷¹ Ibid., folie 30.

⁶⁷² Ibid., folie 13.

⁶⁷³ Ibid.

⁶⁷⁴ Ibid., folie 15.

⁶⁷⁵ Persondossier (1876), nr 16.

⁶⁷⁶ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 17.

En av pojkarna var Ernst som blev anställd som snickare hos en löjtnant på Värmdö. Löjtnanten rapporterade in till anstalten att han hade visat ”godt uppförande och duglighet”.⁶⁷⁷ Ernst började därefter som hovslagare på ett företag i Stockholm. Där fick han möjligheten att genomgå en hofslagarkurs som gav honom medalj och ett gesällbrev. Det står också noterat i minnesböckerna att han gifte sig i december 1884. Det finns inga polisrapporteringar om Viktor efter utskrivningen.⁶⁷⁸

Johan fick arbete som ladugårdsskötare vid Ultuna. Ett år senare fick han arbete som ladugårdsskötare på ett mejeri i Finland där han avancerade till mejeriföreståndare.⁶⁷⁹ Jonas är ett annat exempel på en pojke som fick tjänst som trädgårdsdräng i Stockholm efter utskrivningen. Kort därefter blev han hemflyttad till Sala efter att ha drabbats av kräftsjukdom i ena armen. Där fortsatte han som trädgårdsarbetare med olika anställningar och år 1886 fick han tjänst som statkarl. Samma år gifte han också sig med Augusta från Södertälje.⁶⁸⁰ Både Johan, Jonas och Viktor pekas ut som goda exempel på hur livet kunde bli efter vistelsen på Hall. De hade fått möjlighet till både utbildning samt fått ett bra arbete efter tiden på Hall.

Det finns också beskrivningar av pojkar som det inte gick väl för den första perioden efter utskrivningen. Edvin rymde från anstalten i samband med utskrivningen från Hall. Han hade spenderat sju år på Hall. Efter rymningen dömdes han till fängelse för stöld. Straffet blev ett år straffarbete och två års fängelse. Efter att ha kommit ut från fängelset fick han arbete via sin far i Ystad. Men enligt minnesboken blev Edvins liv bättre. År 1886 besökte han Hall och berättade vid det tillfället att han tillhörde Frälsningsarmén och att han hade gift sig.⁶⁸¹

År 1876 års pojkar visar att utskrivningar för några av dem, enligt personalens beskrivningar, var lyckosam. Några av pojkarna fick arbete, utbildning och familj. För andra pojkar framkommer brister som exempelvis att de fanns omnämnda i polisregistret, men också att de hade problem med alkohol.

Pojkarna som skrevs in år 1897 vistades i genomsnitt 4,8 år på Hall.⁶⁸² Som framgår av tabellen skrevs cirka hälften av pojkarna ut till arbeten på landsbygden. Majoriteten av dem fick tjänst som drängar. Några av pojkarna fick arbeten i städerna och arbetade exempelvis som fabriksarbetare och skomakarelärlingar. Två av pojkarna hamnade också inom militären. Styrelsen skriver gällande möjligheten till arbete att det är ”glädjande och för

⁶⁷⁷ Minnesböcker över eleverna (1876), folie 7.

⁶⁷⁸ Ibid.

⁶⁷⁹ Ibid., folie 28.

⁶⁸⁰ Ibid., folie 47.

⁶⁸¹ Ibid., folie 50.

⁶⁸² Se Tabell 1 i kapitel 4.

uppföstringsarbetet vid Hall hedrande förhållande. Det har nemligen visat sig allt lättare att å landsbygden i vidt skilda delar af riket kunna för äldre, vid jordbruks- och ladugårdsskötsel vane elever finna anställning i årstjänst med jemförelsevis hög lön”.⁶⁸³

Enligt personalens anteckningar hade flera av pojarna kontakt med sina hem efter utskrivningen. I Alfreds fall skrevs han ut till arbete som ladugårdsdräng i Älvsborgs län år 1900. Ett år senare fick han arbete i Östanå men sökte sig inom kort till Stockholm, på moderns initiativ, för att söka arbete.⁶⁸⁴ Alfred blev omnämnd i polisregistren ett flertal gånger fram till år 1910.⁶⁸⁵ Flera av pojarna fick arbeten i sina hemstäder vilket indikerar att många sökte sig tillbaka till sina familjer. Efter flera års frånvaro i hemmet, då ansvaret och myndigheten över det enskilda barnet hade vilat på anstalten, blev utskrivningen en möjlighet för föräldrarna att återknyta kontakten med det egna barnet.

På samma sätt som pojarna som skrevs in år 1876, lämnade pojarna den tjänst som de blivit tilldelade via anstalten inom kort efter utskrivningen. Oskar fick tjänst som skomakarelärling på Skultuna bruk efter fyra års vistelse på Hall. Redan två månader senare avvek han från sin anställning. Fram till år 1924 omnämns han i polisregistren.⁶⁸⁶ Vi kan anta att de tilldelade arbetsplatserna var en förlängning av anstaltsvistelsen då arbetsgivaren hade till uppgift att rapportera in hur pojarna skötte sig.

Bland de pojkar som skrevs in år 1897 fanns det en pojke som emigrerade. Gustaf blev inledningsvis utskriven till tjänst som skomakare och stationskarl i Örebro. Örebro var också hans hemstad. Av beskrivningen framgår att fadern också arbetade som stationskarl. Fadern var alltså involverad i att ordna arbete till honom efter utskrivningen. Gustaf fick senare tjänst som eldare på ett ångfartyg som reste från Göteborg till Frankrike. Detta ledde vidare till arbete på utländska ångare. Det sist nämnda om honom var att han år 1907 emigrerade till Australien.⁶⁸⁷

Det finns exempel på pojkar som uppsökte anstalten när livet efter utskrivningen inte fungerade. Harald fick tjänst som ladugårdsdräng i Gävleborg, men hade inom två år flyttat tillbaka till hans hemstad Göteborg. Av beskrivningen framgår det att han var fattig och utan arbete när han 1905 återvände till Hall. Via anstalten fick han nya kläder och hjälp med att ordna en ny tjänst som ladugårdsdräng i Kalmar. Fram till 1934 finns det tre noteringar om

⁶⁸³ Årsberättelse (1897), s 14.

⁶⁸⁴ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 10.

⁶⁸⁵ Ibid.

⁶⁸⁶ Ibid., folie 15.

⁶⁸⁷ Ibid., folie 22.

honom i polisregistret. Det intressanta med Harald är att han kontaktade personalen ännu en gång för att få hjälp med både arbete och kläder.⁶⁸⁸

Vilhelm skrevs ut år 1901 på försök till arbete. Han fick arbete som jordbruksdräng hos en lantbrukare. Av beskrivningen framgår att anställningen inte fungerade. Vilhelm skickades därför tillbaka till Hall. Först fyra månader senare skrevs han till en tjänst som snickare i Kopparberg.⁶⁸⁹

Livet efter utskrivningen fungerade väl, enligt minnesböckerna, för flera av pojkarna. Ernst fick arbete som trädgårdsdräng i Stockholm, vilket också var hans hemort. Av beskrivningarna framgår att han år 1909 fick arbete som vaktmästare i riksdagens andra kammare. Det finns en lång beskrivning om Ernst efter utskrivningen från Hall:

...afflyttade med goda vitsord Febr. 1903 från Sorunda till anställning vid Aktiebolaget V.Löwener's maskinaffär i Stockholm. Efter avslutad värnpliktöfningar /.../anställd hos 1906 såsom magasinbokhållare hos maskinfirma.⁶⁹⁰

Några pojkar tog arbete inom det militära området efter anstaltsvistelsen, samt kortare anställning via anstalten. Ett exempel är Albert som inledningsvis fick arbete som smedslärling i Södermanland. Efter tre år fick Albert tjänst som hovslagare i norrlands artilleri.⁶⁹¹ Några av pojkarna skrevs aldrig ut till tjänst i samhället. Johan skrevs över till fattigvården år 1900 för att han hade drabbats av TBC och kräfta. Fyra år senare finns han omnämnd i polisregistret.⁶⁹²

Hälften av pojkarna som hade skrivits in år 1897 fick arbete inom jordbruket. Flera familjer ordnade arbete till sina pojkar efter utskrivningen, på samma sätt som en del familjer gjorde för pojkar år 1876. Vi lämnar utskrivningarna för pojkarna år 1897 för att undersöka vad som hände med pojkarna som skrevs ut år 1918.

Pojkarna som skrevs in år 1918 vistades i genomsnitt 3,7 år på Hall. Liksom tidigare perioder skrevs drygt hälften av pojkarna ut till yrken inom jordbruket. Trots pågående industrialiseringsperiod i samhället, vilket skulle ha kunnat påverka utskrivningarna på Hall, syns inte det i pojkarna fall, snarare tvärtom. I årsberättelserna skriver styrelsen att: "Ingen svårighet har förlegat att bereda lämplig tjänsteinställning åt afflyttande äldre elever

⁶⁸⁸ Minnesböcker över eleverna (1897), folie 33.

⁶⁸⁹ Ibid., folie 11.

⁶⁹⁰ Ibid., folie 57.

⁶⁹¹ Ibid., folie 28.

⁶⁹² Ibid., folie 646.

synnerligast på landet å en del skilda orter, där elever från kolonien varit förut anställda; från dessa orter har efterfrågan efter drängar från Hall under flera år varit större än tillgången på för utskrifning mogna elever”.⁶⁹³ ”Livlig efterfrågan har rått på elever utbildade i jordbruksarbete och ladugård, å det deremot varit förenat med vissa svårigheter att bereda arbetsanställning åt elever, som blivit utbildade på anstaltens verkstäder.”⁶⁹⁴

En förändring som framgår av tabellen är att två av pojkarna gick vidare till högre utbildning efter utskrivningen från Hall. Det finns inga sådana noteringar från tidigare perioder. En av eleverna som fick möjligheten till vidareutbildning var Olov. Han fick en plats på en folkhögskola i Stockholm vid utskrivningen. Av beskrivningen framgår att Olov blev påkommen med att vara oärlig. Det gjorde att han avskildes från skolan. Nästa notering om honom är att han fick arbete inom jordbruket i Stockholms län.⁶⁹⁵

En av eleverna, Erik, blev aldrig utskriven till arbete från Hall. Han skrevs över till barnavårdsnämnden i Svärdsjö med hänvisning till att han var plattfot och hade svårt att delta i arbetet.⁶⁹⁶ Liksom tidigare utskrivningsperioder återvände pojkarna till sina hemorter efter utskrivningen. Ett exempelvis är Efraim från Orsa som fick arbete i sin hemsocken.⁶⁹⁷ Artur fick också anställning via släktens försorg då han blev anställd som jordbruksdräng hos en morbror i Värmland.⁶⁹⁸ Sven fick exempelvis en tjänst som dräng i Grödinge, Stockholm. Han lämnade den tjänsten inom en månad för en plats på cementfabriken i Landskrona, där också hans familj bodde.⁶⁹⁹ Av beskrivningarna framgår att personalen på Hall hade kontakter med myndigheterna på pojkarnas hemorter efter utskrivningen, snarare än att slussa dem till arbeten i anstaltens närområde. I Gustavs fall valde personalen att ta kontakt med barnavårdsnämnden i Katrineholm för att få arbete till Gustav. Barnavårdsnämnden ordnade då ett arbete som ladugårdsdräng i Vingåker.⁷⁰⁰ Här går att urskilja en viktig skillnad från tidigare perioder. Barnavårdsnämndens införande 1902, verkar ha blivit en förlängd arm till anstaltens verksamhet när det gäller att hitta lämpliga arbetsplatser åt de pojkar som skulle skrivas ut. Tidigare hade familjerna varit inkopplade, men i samband barnavårdsnämndens införande blir hjälpen från deras håll alltmer tydlig.

⁶⁹³ Årsberättelse (1910), s 15.

⁶⁹⁴ Årsberättelse (1927), s 16.

⁶⁹⁵ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 244.

⁶⁹⁶ Ibid., folie 265.

⁶⁹⁷ Ibid., folie 266.

⁶⁹⁸ Ibid., folie 267.

⁶⁹⁹ Ibid., folie 288.

⁷⁰⁰ Ibid., folie 270.

Det fanns också elever som inte skrevs ut till arbete. Ett exempel är Efraim som hade vistats drygt ett år på Hall innan han valde att rymma från anstalten. Det står noterat att han hade genomfört ”olovliga avvikelser” under september 1919 och att han därmed skrevs ut officiellt 1920. Han befann sig då på ”okänd ort”.⁷⁰¹

En annan pojke fick arbete hos en lantbrukare i Södermanland men hade efter två månader lämnat sin plats och tagit sig till okänd ort. Personalen tog reda på var han befann sig och skrev i minnesboken att han var ”Återförd”.⁷⁰² Detta visar återigen på att det fanns en tydlig kontroll över pojkarna även efter utskrivningen trots att de officiellt var avförda från Hall.

Utskrivningarna år 1939 visar på en förskjutning vad gäller anstaltens inriktning samt vilken typ av pojkar som skulle fostras på Hall. Samtidigt som anstalten tog emot pojkar år 1939 så pågick också en nedläggningsprocess på anstalten. Hall stängde 1940 vilket innebar att några av pojkarna var en mycket kort period på anstalten. Anstalten vände sig också mot ett annat klientel av barn och ungdomar den sista perioden innan nedläggningen. Utskrivningen år 1939 och år 1940 måste betraktas mot bakgrund av att Hall upphörde som uppfostringsanstalt och övergick till att bli ett fängelse. Många av de sista pojkarna som skrevs in under 1939 och 1940 var myndiga vid tiden för utskrivningen. Den sista periodens utskrivningar behöver därför betraktas mot bakgrund av den förändring som anstaltsväsendet genomgick under 1920- och 1930-talet. Hall var numera ett av flera skyddshem, och Hall hade en avdelning för intagna sinnesslöa pojkar samt ungdomar i åldern 15-18 år. Av statistiken framgår att majoriteten av alla inskrivna pojkar flyttades vidare till andra anstalter. Pojkarna betraktades annorlunda mot tidigare perioder. Det var inte enbart pojkar som var på väg ut i arbetslivet. Förutom de pojkar som skrevs över till andra skyddshem och uppfostringsanstalter skrevs fem pojkar in på sjukhus efter nedläggningen.

Vad var det då för anstalter som pojkarna slussades vidare till? En pojke slussades vidare till Ljungaskogs skolhem. Skolhemmet var en verkstadsskola som skulle utbilda pojkarna till att få yrkesbehörighet. Sundbo yrkeshem var också en yrkesskola. Ytterligare 12 elever slussades vidare till Salbohed, en annan statlig uppfostringsanstalt. Av tabellen framgår också att 27 elever skrevs in på Lövhemmet. Hemmet startade 1940 och hade till uppgift att ta emot själsligt abnorma manliga elever. Lövhemmet byggdes upp med principen om att avdelningarna där pojkarna bodde på skulle vara små. Det fanns ett ideal om ca 8-10 pojkar

⁷⁰¹ Minnesböcker över eleverna (1918), folie 270.

⁷⁰² Ibid., folie 279.

per avdelning.⁷⁰³ Det finns indikation om att några pojkar skulle fostras till arbete på yrkesskolor, men majoriteten av pojkarna påvisar helt andra egenskaper enligt beskrivningarna. Utskrivningen kom att betyda olika för olika elevgrupper. Etiketteringarna och inskrivningen på sjukhus och skyddshem för själsligt abnorma förstärker bilden av att flertal pojkar aldrig kom ut i arbete.

Sammanfattande diskussion

Det här kapitlet har handlat om utskrivningen av pojkarna på Hall. Frågor om vad det var som gjorde att pojkarna betraktades som färdiga när de skrevs ut har granskats samt hur pojkarnas framtid värderades av personalen. Styrelsen avgjorde som sista instans när pojkarna värderades som färdiga på anstalten och mogna för att ta ett arbete. Intagningen var inte tidsbestämd utan värderades efter beteende och mognad. Trots både föräldrarnas och kommunernas förfrågningar och önskemål om att få hem pojkarna så var det föreningen som hade makten om barnen och ungdomarna. I det här fallet så var det föreningens ansvar och inte statens, att värdera och besluta om utskrivning. Det var de som dokumenterade pojkarna och som kunde avgöra när och på vilket sätt som pojkarna hade förbättrats.⁷⁰⁴ Det säger oss något om uppfostringsanstaltens särdrag. Hall var i den bemärkelsen inte ett fängelse där tiden var överordnad pojkarnas förbättring. Det visar snarare på att pojkarnas mognad och beteende värderades för att kunna ett beslut om pojkarnas eventuella utskrivning. En av nyckelfrågorna för att värdera pojkarnas beteende var huruvida de klarade av att ta ett arbete eller ej. Anstalten hade kontroll över pojkarna även efter utskrivningen. När pojkarna inte klarade av arbetet eller om det inte fungerade att flytta hem, så finns det exempel på pojkar som kom tillbaka till Hall för ytterligare en period.

Utskrivningarna visar på att verksamheten förändras på Hall. Från och med 1902 års lag så är barnavårdsnämnden en part i samband med utskrivningen från Hall. Minnesböckerna indikerar att det var via barnavårdsnämnden som pojkarna i flera fall ges möjlighet till arbete inom pojkarnas hemkommuner. Även skolans organisation förändrades år 1918 i samband med fortsättningsskolans införande. Under exempelvis år 1918 ges flera pojkar möjlighet att läsa vidare utbildningar efter vistelsen på Hall.

⁷⁰³ Från tukthus till behandlingshem. Ett mörkt eller ljus kapitel i Socialsverige? (1992), s 63.

⁷⁰⁴ Foucault (2001), s 219f.

Under år 1876, 1897 samt 1918 så visar granskningen att pojkarna skrevs ut till arbeten både inom bl a yrkesområden som jordbruk, hantverk, industri samt inom det militära området. Däremot så sker det en förändring år 1939. Dels hade Hall tagit emot pojkar med andra behov mot tidigare och dels hade pojkarna också kategoriserats med medicinska och psykologiska etiketteringar snarare än moraliska och juridiska. I samband med att anstalten läggs ned skrevs pojkarna över till andra institutioner för att fostras eller vårdas. Utskrivningarna av pojkarna visar att Hall förändrades genom både klientel och kategoriseringar. Att 1930-talets pojkar beskrivs annorlunda leder vidare till frågan om den egentliga orsaken till att Hall stängdes. Nästa kapitel handlar om Halls nedläggning.

KAPITEL 7

Utökat ansvar, ifrågasättande och nedläggning.

Inledning

Föreningen till Minne af kung Oscar I och drottning Josephina inrättade Hall under en samhällelig brytningstid. Statsmakten hade gjort det möjligt att döma brottsliga barn och ungdomar till uppfostran på anstalt samtidigt som man inte avsatt medel för att inrätta anstalter. Riksdagen valde att prioritera omhändertagande i fosterhem, men tillät i praktiken både inrättandet av anstalten och att lokala myndigheter placerade barnen på Hall. Samtidigt planerade föreningen för att staten skulle ta över verksamheten. Den ursprungliga budgeten byggde på föreställningen om att riksdagen skulle ta över efter en tid, som visats i tidigare kapitel. Föreningen skrev upprepade gånger till riksdagen innan understöd slutligen beviljades. Riksdagen var delvis kritisk mot föreningens beslut om att köpa ett markområde som inte stod i proportion till anstaltens behov.

Under 1920-talet var frågan om statens övertagande av anstalten fortfarande aktuell. Föreningen återkom både till frågan om de ekonomiska villkoren och det långsiktiga ansvaret för anstalten och inledde också en diskussion med den kommitté som utredde fattigvården 1921 om ett statligt övertagande. År 1926 fick föreningen ett utvidgat uppdrag av riksdagen att ta emot barn med svårare vanart, barn med psykiska problem samt pojkar i ålder 15-18 år. Detta utvidgade ansvar fick också konsekvenser för verksamhetens utformning. Verksamheten på Hall utsattes som en del andra anstalter för en bred kritisk granskning under 1930-talet.⁷⁰⁵ De kritiska rösterna stod i stark kontrast till hur Halls verksamhet framställdes 30 år tidigare. Då hade anstalten av Allers veckotidning framställts som en räddning för de vanartade barnen och en geografisk plats som var ”så vacker så”.⁷⁰⁶

Under 1930-talet pågick således en debatt om skyddshemmens utformning och uppgifter. Debatten om skyddshemmen visar att nya fostransideal började slå igenom. Anne-Li Lindgren har visat att föreställningarna om barnets bästa förändrades och påverkade synen om

⁷⁰⁵ Anne-Li Lindgren (2001), ”Stat och kommuner. Kollektiva och enskilda. 1930-talets skyddshemsdebatt och folkhemspolitiken”, Scandia häfte 2, passim.

⁷⁰⁶ Allers familj-journal 1912 nr 38 16-22 sept.

skyddshemmets uppgifter. Anstalterna var inte anpassade för barn och ungdomar och därför var fosterhem att föredra.⁷⁰⁷ Det var med andra ord samma synpunkter som föranledde riksdagsdebatten på 1800-talet.

Kritiken mot anstalters lämplighet att ta emot barn och ungdomar gick således hand i hand med tveksamheten inför att låta filantropiska organisationer stå som ansvariga för anstalterna. Samtidigt fattade riksdagen beslut om att utvidga Halls uppdrag. Relationen mellan staten och den filantropiska föreningen förblev konfliktfylld och ambivalent. Det här kapitlet handlar om den process som ledde fram till att Hall stängdes år 1940. Inledningsvis ska styrelsens diskussioner huruvida ett statligt övertagande var aktuellt analyseras. Därefter ska statens redovisning och beslut omkring Hall granskas. Den massmediala kritiken mot Hall diskuteras som den speglats i den klippbok av tidningsmedia som samlats av tjänstemän vid Hall. Jag använder mig av föreningens protokoll, årsberättelser, tidningsartiklar samt statens offentliga utredningar.

Föreningens ambition med Hall var redan från början att anstalten skulle bli statlig. Staten valde dock att inte ta över Hall som framgår av tidigare kapitel, trots föreningens påtryckningar vid ett flertal tillfällen. Riksdagen framhöll i sin kritik mot Hall att anstalten påminde för mycket om ett fängelse, samt att föreningen hade köpt in för stor mark för anstaltens syfte. Köpet ansågs inte stå i proportion till verksamhetens behov.

På 1920- talet inleder föreningen förhandlingar med fattigvårdslagstiftningskommittén om en eventuell försäljning av Hall. Som ett steg i förhandlingarna besökte kommittén Hall år 1921 för att få en uppfattning om lokalerna och området. Besöket resulterade i att förhandlingar inleddes mellan styrelsen och kommittén. I samband med de första förhandlingarna gav styrelsen ett bud på Hall till priset av 800 000 kronor. Föreningen föreslog att kommittén skulle köpa Hall samma år, men att föreningen skulle förvalta anstalten fram till år 1924 och som senast till den 1 januari 1926. Föreningen föreslog också att staten skulle lösa in inventarier och förråd. Dessa hade blivit värderade till ca 200 000 kr. Men förhandlingarna med fattigvårdslagstiftningskommittén rann ut i sanden. Styrelsen hade däremot en fortsatt förhoppning om att förhandlingarna skulle fortsätta och de uttryckte i årsberättelsen att ”Ehuru frågan nu blivit undanskjuten, är det ju möjligt, att nya förhandlingar kunna komma till stånd”.⁷⁰⁸ Men förslaget om fattigvårdslagstiftningskommitténs eventuella

⁷⁰⁷ Lindgren (2001), passim.

⁷⁰⁸ Årsberättelse (1921), s 27.

övertagande av Hall diskuterades inte på kommande riksdagsmöten heller, vilket gjorde att förhandlingarna och den eventuella försäljningen avstannade.⁷⁰⁹

Riksdagen valde istället att understödja föreningen ekonomiskt. Redan år 1922 hade föreningen fått statliga medel och möjligheten att låna pengar som kunde täcka upp föreningens skulder. Det beviljade anslaget och lånebeloppet gjorde att föreningen kunde frigöra sig från skulder på 350 000 kronor. År 1925 kom åter föreningen med ett förslag till riksdagen om att de skulle köpa Hall.⁷¹⁰ Riksdagen uppgav att det fanns ”starka skäl” till att staten skulle överta verksamheten, men istället så beslutades om statens ”effektiva hjälp”.⁷¹¹

Men riksdagen gav också föreningen ett nytt ansvarsområde i samband med den nya barnavårdslagstiftningen år 1924. För föreningens del så innebar det en överenskommelse mellan ”Kungl. Maj:t och kronan samt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina åtog sig föreningen att å Hall för skyddsuppfostran mottaga dels till det antal, som befintliga byggnader medgäve, svårare vanartade gossar under 15 år samt kroppsligt sjuka eller psykiskt undermåliga gossar”.⁷¹² I samband med att anstalten skulle ta emot nya elevgrupper gjordes en omorganisering på anstaltsområdet. Bland annat skapades den så kallade Hågakolonien som låg 2 km från det övriga området. Där skulle pojkar i åldern 15-18 år inkvarteras.⁷¹³

Föreningens nya uppdrag gjorde också att den statliga kontrollen över verksamheten ökade. I samband med nya organisatoriska förändringarna fick anstalten besök av riksdagens revisorer. Revisorerna ansåg att anstaltens köksavdelning och ladugårdsbyggnader inte uppfyllde kriterierna för en god verksamhet. Föreningen å andra sidan argumenterade för att de inte hade medel till att modernisera byggnaderna. Revisorerna uppmanade därför styrelsen att söka ytterligare statsbidrag för att kunna renovera anstalten. Den ekonomiska frågan var återkommande i styrelsens diskussioner. Styrelsen ansåg att de statliga bidragen inte var tillräckliga för att driva Hall. De hade därför tvingats att både sälja av skog och säga upp personal för att få in pengar till anstalten. Det framgår i årsberättelsen att ”Styrelsen uttalar sitt livliga beklagande av att hava måst vidtaga så extra ordinära åtgärder gentemot personalen vid Hall”.⁷¹⁴

⁷⁰⁹ Årsberättelse (1921), s 26f.

⁷¹⁰ Kungl. Maj:ts Proposition nr 140, ”angående ändrade villkor för lån till skyddshemmet åkerbrukskolonien Hall”, 25 februari 1929, s 8f.

⁷¹¹ Ibid., s 11.

⁷¹² SOU 1935:35, ”Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyds-hemmen m.m.”.

⁷¹³ Årsberättelse (1927), s 7.

⁷¹⁴ Årsberättelse (1927), s 9.

Hall var under 1920-talet en av flera anstalter i Sverige. Det innebar att Hall bedömdes och diskuterades i ett större sammanhang. Anstalter för barn och ungdomar hade inrättats på många olika platser i Sverige. I samband med den nya barnavårdslagstiftningen år 1924 gjordes också en omorganisering av barnavården i Sverige. Som en konsekvens av den nya lagstiftningen så blev Hall ett skyddshem 1926.⁷¹⁵ Det ledde fram till ett ökat statsunderstöd till byggnader och driftskostnader.⁷¹⁶ Omorganisationen ledde fram till en ny utredning år 1935 om hur skyddshemmen skulle organiseras i Sverige.⁷¹⁷ I utredningen år 1935 riktades en hel del kritik mot föreningens arbete på Hall. De sakkunniga hade kommit fram till att anstalten inte hade lyckats med sitt uppdrag. Enligt utredningen hade anstalten ”synes hava saknat möjlig- het att ensamt tillfredsställande fylla denna uppgift och därför icke kunnat förvärva det erforderliga förtroendet.”⁷¹⁸ De ansåg också att statens förhoppningar ”icke gått i uppfyllelse”.⁷¹⁹ Det fanns flera orsaker till den riktade kritiken. En av anledningarna ansågs bero på att pojkarna, som krävde särskild vård, bodde för nära varandra. Pojkarna var tvungna att mötas när de rörde sig på området. En annan orsak var att ”antalet psykiskt abnorma elever blivit större än man tänkt sig, så att sådana elever även måst placeras i de för friska elever avsedda hemmen och därigenom organisationen sprängts”.⁷²⁰ De ansåg också att ”tillströmningen av sådana elever varit så stor, att en del av dem måst placeras i de för normala avsedda avdelningarna. Att detta måste inverka menligt på hela verksamheten vid Hall är uppenbart”.⁷²¹

Utredningen slutsats var därför att det inte var lämpligt att använda Hall. Eftersom det fanns flera liknande anstalter som Hall, både nyinrättade och sådana som hade varit i funktion en längre tid, så beslutades att de pojkar som fanns på Hall skulle förflyttas till andra anstalter. Sammanfattningsvis riktade staten en misstroendeförklaring mot föreningen och verksamheten på Hall. Bland annat så uttrycks att ”tillämpade arbetsmetoder ställts under debatt”.⁷²² De ansåg att föreningen hade misslyckats med uppdraget att ta emot nya elevgrupper. Samtidigt kunde föreningen inte driva arbetet vidare på grund av den ekonomiska situationen. Vid 1936 års riksdag beslutades därför att föreningen inte skulle

⁷¹⁵ Förteckning ”Föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josefinas arkiv”, Riksarkivet.

⁷¹⁶ Ibid.

⁷¹⁷ SOU 1935:35, ”Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skyds-hemmen m.m.”.

⁷¹⁸ Ibid.

⁷¹⁹ Ibid.

⁷²⁰ Ibid.

⁷²¹ Ibid.

⁷²² Kungl. Maj:ts proposition nr 62, ”angående understöd åt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för verksamheten vid åkerbrukskolonien Hall”, 31 januari 1936, s 8.

bedriva uppfostringsverksamhet.⁷²³ De anser att ”staten tidigare vid upprepade tillfällen ingripit stödjande. Situationen är nu, såsom av den lämnade redogörelsen framgår, den, att verksamheten vid anstalten icke kan upprätthållas, därest icke ytterligare ekonomiskt stöd erhålles”.⁷²⁴ Föreningen var under den senare perioden beroende av både statliga bidrag men också av statliga lån. Det formella beslutet om nedläggningen omnämns i propositionen år 1938. Riksdagen beslutar då om att ”egendomen Hall skall enligt de mellan statsverket och Hallföreningen gällande överenskommelser förvärvas för statsverkets räkning samt att å egendomen skall i huvudsaklig överensstämmelse med av fängvårdsstyrelsen i skrivelse den 12 febr. 1939 framlagt förslag uppföras en säkerhetsanstalt för förvarade och internerade”.⁷²⁵ Efter det formella beslutet om nedläggningen av uppfostringsanstalten fick föreningen ett tillfälligt driftbidrag fram till år 1940 då anstalten och anstaltsområdet övergick i statlig ägo. Uppfostringsanstalten för sinnesslöa gossar på Salbohed samt det nyuppförda skyddshemmet för själsligt abnorma elever på Lövsta fick det huvudsakliga ansvaret att ta över de f d eleverna på Hall.⁷²⁶ Men som tidigare kapitel har visat så fanns det flera platser som pojarna hänvisades till som exempelvis yrkesskolor och sjukhus. Om föreningens fortsatta verksamhet finns få noteringar. Efter år 1940 så finns det uppgifter om att föreningen genom avkastning från tidigare donerade fonder, gav understöd till elever som skrivits ut från skyddshemmen, och att det troligtvis var föreningens huvuduppgift efter Halls nedläggning.⁷²⁷ De sista anteckningarna om föreningen är från 1959, och därefter upphör informationen.⁷²⁸

Samtidigt bör det understrykas att Hall inte var den enda anstalten som fram till 1940 drevs av en filantropisk förening. Råby, som också hade inrättats via ett filantropiskt initiativ blev statlig först år 1950. En annan uppfostringsanstalt var Norrgård som hade inrättats via den filantropiska föreningen ”Fröbergsska stiftelsen” år 1841. Norrgård blev också statlig år 1937.⁷²⁹ Exempelen visar att flertalet anstalter som hade inrättats via filantropiska initiativ övergick i statlig ägo efter 1930-talet. Folåsa inrättades av landstinget som huvudman år 1840

⁷²³ Förteckning ”Föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josefinas arkiv”, Riksarkivet.

⁷²⁴ Kungl. Maj:ts proposition nr 62, ”angående understöd åt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för verksamheten vid åkerbrukskolonien Hall”, 31 januari 1936, s 17.

⁷²⁵ Kungl. Maj:ts proposition nr 11, ”angående understöd åt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för verksamheten vid åkerbrukskolonien Hall”, 1938, passim.

⁷²⁶ Kungl. Maj:ts proposition nr 212, ”angående ytterligare bidrag till föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för upprätthållande av verksamheten vid skyddshemmet åkerbrukskolonien Hall”, 1940, s 2.

⁷²⁷ Förteckning ”Föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josefinas arkiv”, Riksarkivet.

⁷²⁸ Ibid.

⁷²⁹ Se exempelvis Andrea Johansson (Uppsats Historia 2) (2013) ”Gudmundsgårdens skolhem i Kalmar för gossar. Uppfostran genom straff?”.

men övergick i statlig ägo år 1936.⁷³⁰ Detsamma gällde anstalten Margretelund som inrättades år 1887 men blev statlig år 1948.⁷³¹ Mettray i Frankrike hade inrättats som ett filantropiskt initiativ år 1840 och stängde år 1937. Orsaken var den skarpa kritiken som riktades mot anstaltens hårda disciplin.

Den massmediala kritiken

Som tidigare nämnts riktade riksdagen kritik mot verksamheten på Hall. Men det fanns också en pågående debatt i media som kritiserade anstaltsväsendet, den s k skyddshemsdebatten.⁷³² Där riktades kritik mot anstaltens metoder och bestraffningssystem. Mellan åren 1931-1939 pågick en intensiv massmedial diskussion om Hall. Media kritiserade anstalten för dess organisation, men framförallt värderades personalens arbete med de intagna pojkarna, vilket kan betraktas som att vetandets organisering hade förändrats. Ifrån den tidigare juridiska diskursen så påverkades synen på Hall av den pedagogiska, medicinska och psykologiska diskursen.

Det finns flera exempel på hur media ifrågasatte anstaltens funktion. Ett exempel på detta är anstaltens organisation som uppmärksammades av ledarskribenten i Aftonbladet. Där ställdes frågan om vad som egentligen skedde innanför väggarna på Hall:

...den kan icke fördölja, att här förekommit på Hall något som man dock trodde vara uteslutet på en sådan anstalt. Det går icke att bagatellisera det inträffade som en enstaka tilldragelse. Det har tidigare förekommit svåra disciplinbrott på Hall, och när det nu åter kommer berättelser om fylleri, rymningar osv., har man alla skäl att betrakta saken med allvar. Det är på tiden, att det blir en grundlig undersökning av disciplinförhållandena på Hall. Det lär icke vara första gången elever på Hall blivit påkomna med att ha handskats med sprit.⁷³³

Genom ögonvittnen hade det kommit till kännedom för media att flertalet pojkar hade blivit berusade, misshandlat lärare och att tre av dem hade rymt från anstalten. Pojkarna hade inom några dagar återförts till Hall efter att ha påträffats på tivoli, men rymningen gjorde att anstalten började ifrågasätta översynen över pojkarna.⁷³⁴ Pastorn som arbetade på Hall ville

⁷³⁰ Från tukthus till behandlingshem. Ett mörkt eller ljus kapitel i Socialsverige? (1992), s 23.

⁷³¹ Ibid., s 23, 63.

⁷³² Lindgren (2001), passim.

⁷³³ Tidningsartiklar: Aftonbladet 20/7 1931.

⁷³⁴ Ibid.

delvis dementera att lärare på anstalten hade blivit misshandlade och att tumultet inte hade varit så stort, men författaren av artikeln hade en annan uppfattning. I lokalpressen beskrevs händelsen genom rubriker som ”Återigen tumult på Hall”, ”Kalabalik på Hall” och ”Ett våldsamt fylleriuppträde på Hall”.⁷³⁵ Efter en rad artiklar om rymningen dyker det upp artiklar om den oklara disciplinen och anstaltens egentliga roll.⁷³⁶

Den dominerande synen i tidningsdebatten var att Hall inte fyllde någon som helst funktion för det svenska samhället. Att pojkarna överhuvudtaget rymde var enligt pressen ett tecken på att Hall fungerade dåligt. I Danmark skedde ett mord på en liknande anstalt vilket gav upphov till ytterligare diskussioner omkring Hall. Ett flertal röster förespråkade mjukare uppfostringsmetoder och att Sveriges anstalter behövde reformeras och förnyas. Samtidigt hade media framfört kritik mot personalen som ansågs ha humaniserat metoderna på Hall. De hade exempelvis infört fria söndagar samt att vakterna hade upphört på anstalten.⁷³⁷

Kritiken handlade också om sammansättningen av de intagna pojkarna. Sexuellt avvikande pojkar som levde tillsammans med pojkar som hade begått stölder. I en insändare påpekades att det var fel i systemet. De ”sämsta elementen” ansågs bli tongivande när man på Hall har sammanfört pojkar med olika avvikelser.⁷³⁸ En advokat skrev att Hall hade blivit en ”förbrytareskola”.⁷³⁹ Ett flertal skribenter skrev att det var synd om pojkarna på Hall och att det inte fanns någon som stöttade dem. De ansåg att pojkarna, efter vistelsen på Hall, var stämplade för evigt.⁷⁴⁰ Tidningsartiklarna fokuserade på att förklara orsakerna till pojkarnas tidigare handlingar vilket framförallt handlade om barnens tråkiga uppväxt.⁷⁴¹ I tidningssamlingen finns artiklar som beskrev att det förekom vanvård på Hall, och att pojkarna exempelvis pryglades.

En tidning valde att göra intervjuer med anställda och f d anställda för att få en bättre insyn i anstaltens verksamhet. Journalisterna valde efter intervjuerna att kritisera de anställda i pressen. Direktören å andra sidan försvarade de pedagogiska metoderna på Hall i en efterföljande intervju vilket fick motsatt effekt för både personalen och direktören. Journalisterna åsikter om att anstalten använde sig av omoderna och opedagogiska modeller snarare förstärktes än avtog efter intervjuerna. I samband med kritiken valdes styrelsen att

⁷³⁵ Tidningsartiklar: Helsingborgs Dagblad 31/7 1931, Göteborgsposten 21/7 1931, Nerikes Allehanda 21/7 1931.

⁷³⁶ Ibid., Stockholms länsstidning 24/7 1931.

⁷³⁷ Se exempelvis Tidningsartiklar: Social-Demokraten 21/7 1931, Arbetarbladet 27/7 1931.

⁷³⁸ Tidningsartiklar: Arbetarbladet 27/7 1931.

⁷³⁹ Se exempelvis Tidningsartiklar: Social-Demokraten 21/7 1931, Arbetarbladet 27/7 1931.

⁷⁴⁰ Ibid.

⁷⁴¹ Ibid., Svenska Dagbladet 21/7 1931.

skicka en studiekommitté till Hall. Syftet var att inspektera hur verksamheten fungerade samt granska hur personalen arbetade. Styrelsen valde också att meddela Stockholms Tidningen om inspektionen.⁷⁴² Representanter i styrelsen uttalade sig i tidningen att om det visade sig att kritiken var befogad och om ”personalen ej fogar sig, företas nya avskedanden”.⁷⁴³ Medias kritik mot anstalten var hätsk men ifrågasättandet mot verksamheten kom också från de inre kretsarna i föreningen, dvs. från styrelsen.

Bland de journalister som riktade kritik mot det svenska anstaltsväsendet så var Elsy Kleen den som utmärkte sig i debatten. Kleens kritik ger en riktning för hur diskussionerna omkring anstalterna såg ut. År 1934 gjorde Kleen en inspektionsresa bland Sveriges uppfostringsanstalter. Kleen ansåg att pojkarna behandlades illa på anstalterna. Kleen skrev i artikeln ”Hur taga vi vara på vår broder?” om hennes besök på skyddshemmen och hur en skyddshemspojke biktade sig för henne.⁷⁴⁴ Pojken kom från dåliga hemförhållanden och Kleen ansåg att han kom till lika dåliga förhållanden på anstalten. Med ”en föräldralös barndom” och uppfostran på Hall hamnade han ”i storförbrytarnas led”.⁷⁴⁵ Styrelserna på Sveriges skyddshem kritiserades starkt av Elsy Kleen: ”Sådan föreståndare- sådant skyddshem”.⁷⁴⁶ Kleen krävde att skyddshemmens ledare skulle utbildas vilket indikerar att den pedagogiska diskursen påverkade synsättet på anstalterna. Hon ansåg att det saknades känslomässighet och närhet till pojkarna och att systemen på anstalterna behövde en uppräckning. Kleen ansåg att skyddshemmen hade kastat ”nycklarna till en själ som gått i baklås”.⁷⁴⁷

Anne-Li Lindgren beskriver i en artikel om hur Kleens kritik mot anstalterna framfördes i ett antal tidskrifter i Sverige. Kritiken handlade om hur barn och ungdomar utsattes för grov aga och svåra isoleringsstraff. Kleen ansåg att sovsalarna var både avskalade, opersonliga och omänskliga. Anstalterna som skulle vara sociala, var dess motsats, mekaniska och sterila. Kleen ansåg att anstalternas syfte om att ”återbörda dessa barn och ungdomar till samhället i form av sociala medborgare”, inte gick att uppfylla i anstaltsmiljöer.⁷⁴⁸ Kleen ansåg att vanart och busighet inte var svårare än att det gick att bota. I ett bra hem kunde vanarten fostras bort. Kleens slutsats var att pojkarnas vistelse på anstalterna var en klassfråga.

⁷⁴² Tidningsartiklar: Svenska Dagbladet 21/7 1931.

⁷⁴³ Ibid., Stockholms Tidningen 18/8 1931.

⁷⁴⁴ Ibid., 8/11 1934.

⁷⁴⁵ Ibid.

⁷⁴⁶ Ibid., 12/11 1934.

⁷⁴⁷ Ibid., 10/11 1934.

⁷⁴⁸ Lindgren (2001), s 67.

Barnvårdsnämnderna hade alltför lättvindigt placerat barn på anstalterna. Hon kritiserade också barnvårdsnämnderna för att inte ha gjort ordentliga kontroller på anstalterna.⁷⁴⁹

Kleens avslöjanden bidrog till debatten om skyddshemmens funktion. Kleen förkastade idén om anstalter för barn och ungdomar.⁷⁵⁰ Som tidigare nämnts pågick en statlig utredning parallellt med den mediala debatten. Socialdemokraterna ansåg att anstalterna inte ledde fram till målet om att hjälpa ungdomarna. Förtroendet hade minskat för samhällets insats i ungdomsfrågan. Gustav Möller, socialministern, ansåg att skyddshemsverksamheten behövde förstatligas. Staten behövde också minska antalet barn på anstalterna och istället prioritera fosterhemmen.⁷⁵¹ I Göteborgs-posten år 1934 framgår att Kleen samt regeringens utredare förespråkade att samhällets barnavård skulle drivas i statlig regi, med statliga medel, professionella metoder och effektiv kontroll.⁷⁵²

I den mediala diskussionen om ”de sämsta elementen” på Hall, framträder personalen med åsikter som förespråkade ett inrättande av ett ungdomsfängelse.⁷⁵³ I en artikel ges exempel på pojkar som föredrog att återvända till häktet snarare än att komma tillbaka till Hall efter rymningsförsök.⁷⁵⁴ Sövsjö tidning skriver år 1939 att man äntligen funnit en lösning på ungdomsbrottsligheten. Det fanns nu ett beslut om att gallra bland ungdomarna och sända de grövsta till ungdomsfängelse.⁷⁵⁵

Sammanfattande diskussion

Det här kapitlet har handlat om processen och beslutet omkring Halls nedläggning. Föreningen inrättades med ambitionen om att anstalten skulle bli statlig inom några år. Under 1920-talet inleddes förhandlingar med fattigvårdslagstiftningskommittén som ett led i att sälja anstalten. Men försäljningen strandade och någon försäljning genomfördes aldrig. Argumentet för att sälja var dels av ekonomisk karaktär på grund av föreningens ekonomiska underskott. Anstalten fick istället ett nytt uppdrag i samband med den utökade barnvårdslagstiftningen år 1924. Den fick ett delegerat ansvar från staten att ta emot andra elevgrupper mot tidigare. När en statlig utredning tillsattes för att bland annat utvärdera

⁷⁴⁹ Lindgren (2001), passim.

⁷⁵⁰ Ibid.

⁷⁵¹ Ibid.

⁷⁵² Tidningsartiklar: Göteborgs Posten 22/12 1934.

⁷⁵³ Se exempelvis Tidningsartiklar: Trelleborgs Allehanda 24/7 1931.

⁷⁵⁴ Tidningsartiklar: Sörmlandsbygden 25/7 1935.

⁷⁵⁵ Ibid., Söfsjö Nyheter 30/8 1939.

verksamheten på Hall riktades skarp kritik från utredarnas sida. Enligt utredarna hade föreningen misslyckats med sitt uppdrag att ta emot andra elevgrupper. En annan förklaring till Halls nedläggning var den pågående skyddshemsdebatten och den mediala kritiken som riktades mot verksamheten. En av de punkter som kritiserades var att personalen inte tog hand om de barn som kom ifrån svåra sociala förhållanden. Fosterhem förespråkades som den bästa lösningen för omhändertaganden. Med nedläggningen behöver också betraktas mot bakgrund av vetandets organisering. Det sker en viss förskjutning från det juridiska och moraliskt/religiösa till en pedagogisk, psykologisk och medicinskt diskurs under slutet av Halls verksamhetsperiod. Nedläggningen kan därför tolkas som att det fanns ett behov av annan expertis i ledningen av anstaltsarbetet i Sverige. Föreningens vetande som främst hade varit associerad till fångvården och det juridiska området var inte längre aktuell. År 1938 tas ett formellt beslut om att uppfostringsanstalten Hall ska läggas ned. Staten skulle istället ta över både markområdet samt byggnaderna.

Uppfostringsanstalten Hall – fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem?

År 1876 inrättades uppfostringsanstalten Hall utanför Södertälje. Anstalten var en av de första anstalterna i Sverige som tog emot pojkar i åldrarna 10-15 år och som hade dömts i domstol till att insättas på uppfostringsanstalt. Uppfostringsanstalter var under 1800-talet ett europeiskt fenomen och flera länder hade under mitten av 1800-talet inrättat uppfostringsanstalter. Hall var inte den första anstalten i Sverige. Exempelvis så hade anstalter som Gålö och Råby inrättats via filantropiska initiativ sedan tidigare. Men anstaltens tydliga inriktning mot att ta emot brottsliga pojkar efter domstolsbeslut, som en konsekvens av den nya strafflagstiftningen år 1864, var nytt.

Den filantropiska föreningen Till minne av kung Oscar I och drottning Josephina inrättade Hall. Bakgrunden till föreningens initiativ var den pågående debatten huruvida Sverige behövde en uppfostringsanstalt eller ej. Föreningen ansåg att det var statens uppgift att inrätta en anstalt för brottsliga barn och ungdomar, eller de som låg i riskzonen för att bli brottsliga. Riksdagen hade diskuterat frågan om uppfostringsanstalter i Sverige sedan Kung Oscar I inledde debatten på 1840-talet. Det var också en del av den fängvårdsdebatt som fördes där nyckelord som individualisering och reformering var ledord. Här efterfrågades också särskilda anstalter för brottsliga barn och ungdomar. Den richertska kommissionen som hade i uppdrag att utreda frågan om den nya organisationen av fängvården i Sverige, tillfrågade landets landshövdingar huruvida det fanns ett behov av uppfostringsanstalter. Utredningens slutsats var att hemmen var ett bättre alternativ för att vårda brottsliga barn och ungdomar. De ansåg att uppfostringsanstalterna i Europa inte hade visat tillräckligt goda resultat. Trots utredningen fattades det beslut om en ny lagstiftning i Sverige som gjorde det möjligt att döma barn och ungdomar under 15 år till uppfostringsanstalt. Det är i det här skedet som Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephina valde att inrätta Hall.

Hall var en plats för såväl straff, arbete och utbildning samt en plats för avskiljning från samhället där vistelsen skulle förbereda pojkar/de unga männen för ett liv utanför institutionen.

Avhandlingens övergripande syfte har varit att ta reda på var och hur Hall placeras i kraftfältet mellan staten och civilsamhället samt mellan fängsvård och skola. Vad var egentligen en uppfostringsanstalt och hur förändras dess innebörder och identitet?

Deans diskussion av mekanismer för styrning har legat till grund för hur jag granskar synliggörandet av pojkar som problematiska och som föremål för fostran på Hall. Synliggörandet grundar sig också på hur pojkar uppfattades under vistelsen på Hall och hur det förändras över tid. Anstalten har också granskats utifrån förgivettaganden, d v s vad det var som betraktades som sanningar och som påverkade både beskrivningarna av pojkar och deras familjer samt valet av metoder för fostran på anstalten. Här är det framförallt den religiösa, juridiska, medicinska, psykologiska samt pedagogiska diskursen som har kunnat urskiljas. Verksamheten och vardagens organisation har granskats genom att studera valet av rutiner. Här har också Mary Douglas teorier om rutiner varit till hjälp för att studera på vilket sätt som rutinerna avsåg att omforma de intagna pojkar. Erving Goffman och Michel Foucault har också använts för att både studera institutionens förändring över tid men också på vilket sätt som disciplineringen tog sig uttryck i anstaltens rutiner och organisation. Pojkar har också granskats utifrån vad det var för subjekt som anstalten förväntades producera.⁷⁵⁶ Jag kommer att sammanfatta avhandlingen genom att redogöra för hur pojkar synliggjordes som föremål för fostran på Hall, den vetenskapliga organiseringen som påverkade både beskrivningarna av pojkar samt anstaltens utformning, verksamheten och vardagens organisation och slutligen vad det var för subjekt som anstalten förväntades producera.

Det går att urskilja tre bakgrundsfaktorer i samband med inrättandet av Hall. En av bakgrundsfaktorerna till debatten om uppfostringsanstalterna var fängsvården. Fängsvården utmärktes av fångar som var sysslösa och som bodde tillsammans. Liberalerna förespråkade att människan kunde förbättras och att fängsvården därför borde se annorlunda ut. Därför inleddes en reformering av fängsvården. Individens förbättring förespråkades vilket ledde fram till synsättet att fångarna bäst vårdades i celler. Cellerna skulle med religionens hjälp, nå fångarnas samvete och leda fram till de intagnas omvändelse. Religionen var en teknik för att förändra och förbättra.

⁷⁵⁶ Dean (2006), s 21ff.

Skolans inrättande och barndomens förändring hängde också samman med uppfostringsanstaltarnas inrättande. Skolan hade blivit en arena för att urskilja de normala barnen och avgränsa dem från de som betecknades som avvikande. Fokus hamnade på de barn som hade eller var på väg att lämna skolan i de s k övergångsåren och som uppmärksammats som vanartiga och riskerade bli brottsliga.

Uppfostringsanstaltarnas etablerande behöver också förstås mot bakgrund av de filantropiska rörelserna under 1800-talet. Det civila samhällets organisation var betydelsefull för framväxten av både barn- och ungdomsvård. Många föreningar inrättades och finansierades av sina medlemmar men det fanns redan från början ett nära ekonomiskt samarbete med myndigheter. Samarbetet mellan det civila samhället och staten ökade allt mer under slutet av 1800-talet. Föreningen som inrättade Hall ansåg egentligen att det inte var deras uppgift att inrätta en uppfostringsanstalt utan att ansvaret vilade på staten. När Hall inrättades så etablerades den således i kraftfältet mellan olika diskurser.

Majoriteten av medlemmarna, men också styrelsemedlemmarna hade inledningsvis sina främsta erfarenheter från fängvården, det juridiska området, lantbruket samt militären. Medlemmarnas samlade erfarenheter och kunskaper präglade anstaltens riktning. När Hall inrättades var det inte klart för hur anstalten skulle utformas.

När Hall inrättas var föreningens främsta förebild en total institution, dvs den franska anstalten Mettray, som representerade en militärisk disciplin. Det ger tydliga indikationer på att föreningen valde metoder som främst var associerade till fängvården. Med den yttre disciplineringen var också ett tecken på att syftet var att nå pojkarnas inre och att med olika tekniker disciplinera och förbättra pojkarna. Metoderna och disciplineringen ansågs göra så pass stor verkan att anstaltsområdet inte behövde staket, vilket även blir fallet på Hall.

Pojkarna som kom till Hall var dömda i domstol men pojkar skickades också dit av kommunala organ. Majoriteten av pojkarnas föräldrar kom från arbetarklassen. När pojkarna skrevs in på Hall var deras föräldrar omskrivna och kända av olika sociala instanser i samhället. Orsaken till pojkarnas intagning på Hall handlade om dem och om pojkarnas förseelser. Både Felix Driver och Jonas Larsson Kraus visar på liknande resultat i sina studier om anstaltsväsendet.⁷⁵⁷ Pojkarna på Hall hade också beskrivits och synliggjorts av föreningens styrelse som främst utgjordes av överklassens och medelklassens män.

⁷⁵⁷ Driver (1990), s 274ff, Larsson Kraus (2009), 54f.

Värderingen av dem gjordes därmed av en annan social klass, precis som barnen i både Anne Løkkes och Maria Sundkvist studier.⁷⁵⁸

Majoriteten av de inskrivna pojkarna hade en eller båda föräldrarna i livet. Det handlade alltså inte om föräldralösa barn och ungdomar. Det är också tydligt att det handlade om en klassfråga. Föräldrarna arbetade inom industrin eller med hantverksyrken. Det var få föräldrar som arbetade inom jordbruket.

Den sociala frågan, och beskrivningarna omkring arbetarklassens barn genomsyrades av både moraliska föreställningar samt förseelser som att pojkarna faktiskt hade begått vad som betecknades som stöld. Beskrivningarna av pojkarna kan förstås mot bakgrund av att familjerna redan var uppmärksammade av de sociala myndigheterna och att de enstaka förseelserna snarare var en konsekvens av familjens sociala förutsättningar och livsstil.

Gränsen mellan brottslighet och den sociala frågan var diffus. Flera myndigheter samverkade omkring barnens inskrivning på Hall. Under 1800-talet var fattigvårdsstyrelsen den part som främst anmälde pojkarna och efter 1902 års lag var det i stället barnavårdsnämnden. 1902 års barnavårdslag förtydligade gränserna mellan vanartiga och kriminella barn och ungdomar. Med den nya lagen blev det möjligt att avgränsa brottsliga från vanartiga barn, men gränsdragningen var fortfarande oklar.

När Hall inrättades hade föreningen en religiös utgångspunkt för organisationen. Föreningen uttryckte att anstaltens ambition var att omvända pojkarna till det goda. Religiositeten tar sig också andra uttryck i anstaltens rutiner. Exempelvis förespråkade föreningen att ett kapell skulle byggas på anstaltsområdet samt att de religiösa rutinerna som morgonbön och gudstjänsten skulle vara en del av pojkarnas vardag.

En reformering av fångvården pågick samtidigt som Hall inrättades, som Nilsson har visat i tidigare studier.⁷⁵⁹ Fångvården genomgick en tydlig förändring från en kollektiv struktur till en individuell inriktning där den enskilde fången skulle förbättras. Tekniken för att förändra fångarna var cellfängelset och kristendomen. Vi kan därför anta att Hall färgades av den religiösa metoden för att förbättra pojkarna den första verksamhetsperioden på Hall mot bakgrund av styrelse- samt föreningsmedlemmarnas erfarenheter. Religiositeten som vetenskaplig organisering var tydlig under 1800-talet.⁷⁶⁰ Både Jonas Larsson Kraus och Renée Frangeur påvisar liknande resultat i sina studier om anstaltsväsendet.

⁷⁵⁸ Løkke (1990), s 133, Sundkvist (1994), s 101.

⁷⁵⁹ Nilsson (1999), 305ff.

⁷⁶⁰ Larsson Kraus (2009), s 160ff, Frangeur (red.)(2002), s 218.

De religiösa rutinerna var en av byggstenarna i både etablerandet av anstalten och dess rutiner. Religiositetens betydelse ska betraktas som en parallell process med den allmänna fängsvårdens reformering där individens förändring också syftade till individens religiösa omvändelse. I samband med sekulariseringen tenderade de religiösa inslagen att tonas ned. Istället framträder fritidsaktiviteter, främst gymnastiken som ett inslag som konkurrerar ut de religiösa aktiviteterna på söndagarna, men också som en symbol för utbildningsprojektet Hall.

Personalen förväntades också delta i pojkarnas aktiviteter den första verksamhetsperioden. De skulle också finnas med som föredömen för pojkarna vilket indikerar att det fanns ett tydligt bildningsperspektiv. Direktörerna präglade också verksamheten. Fredrik Fant poängterade exempelvis att anstalten skulle drivas med familjelika utgångspunkter. Han ansåg att personalen skulle leka och engagera sig i de intagna pojkarna för att de skulle få förebilder på anstalten.

Men vardagens organisation visar också att det fanns en ambivalens kring vilka pojkar som skulle fostras. Ett exempel är i samband med att tjugo elever som kommer till Hall blir intervjuade. De främsta frågorna handlade om pojkarnas erfarenheter av den kristna tron samt tidigare fängelsevistelser vilket förtydligar bilden av att anstalten hade associationer till fängsvården samt fängsvårdens reformering och religionens roll. Här fokuserades på individens förändring och förbättring. Inskrivningsformuläret innehöll också frågor om föräldrarna och indikerade att det var föräldrarna som hade orsakat barnens belägenhet.

Inskrivningsprocessen förtydligade också bilden av Hall som en total institution. Pojkarna fick lämna ifrån sig alla personliga ägodelar för att bli en del i kollektivet.

Vardagen präglades av skola, arbete och fritidsaktiviteter. Dominerande arbetsuppgifter var jordbruket och skogen, men också hantverksuppgifter. Skolan följde folkskolans läroplan. Även sett till skola och de pedagogiska hjälpmedlen märks en förändring över tid. Pedagogiken tar exempelvis en ”diskussionens form” under 1900-talet.⁷⁶¹ Allt eftersom specialiserades också utbildningarna och pojkarna kunde utbilda sig vidare i fortsättningsskolan.

Fritiden var också en del av bildningsprojektet. Gymnastiken blev under senare år den främsta aktiviteten på söndagarna. Under 1900-talet anordnade bland annat personalen och eleverna tävlingar och engagerade sig i riksförbundet. Pojkarna hade exempelvis en egen förening på anstalten. Föreningen betraktades som ett pedagogiskt projekt där pojkarna skulle lära sig att ta ansvar, vilket indikerar att Hall snarare var en skola än en fängsvårdsanstalt. Gymnastiken öppnade också upp den tidigare totala institutionen för övriga samhället i

⁷⁶¹ Bilaga angående skolundervisningen och uppfostringsarbetet läsåret 1914-1915, i Årsberättelse (1915), s 35.

samband med tävlingarna men också för pojkarnas deltagande i tävlingar utanför anstalten. Ett av tävlingsmomentens innehåll var att pojkarna i samband med vinst kunde få möjligheten att dricka kaffe hos de anställdas familjer. Tanken var att pojkarna skulle få en känsla för hur en riktig familj såg ut.

Under 1900-talet minskar antalet styrelse- samt föreningsmedlemmar som har erfarenheter av fångvården. Istället kommer det in medlemmar med pedagogisk bakgrund samt medicinska erfarenheter. Det sker också en förändring gällande beskrivningarna av pojkarna och deras föräldrar. Från beskrivningar som präglats av moraliska och yttre avvikelser så börjar beskrivningarna att genomsyras av medicinska, inre och psykologiska etiketteringar. Det sker därmed en diskursiv förändring under Halls verksamhetsperiod, från en religiös organisering till en pedagogisk, medicinsk organisering.

Bestraffningar och belöningar var en del av vardagen på Hall. Valet av metoder för att straffa och belöna ger också indikationer på vilket sammanhang som föreningen vill associera sig med. Det fanns inledningsvis diskussioner huruvida rutinerna för belöningar och bestraffningar skulle organiseras. Pojkarnas uppförande i både arbete och skolan var grunden för hur pojkarna skulle bedömas. År 1879 kom det första reglementet där straffen formaliserades och nedtecknades. Bestraffningarna kunde innebära förlust eller inskränkning av förmåner, kroppslig aga eller avskiljning. I reglementet poängterades att straffet skulle vara i uppfostrande syfte.

Under den första tiden på Hall uppmärksammades framförallt disciplinering i form av ordning och tid. Verksamheten genomsyrades av en ambition att reglera pojkarnas liv i detalj. Pojkarna uppmärksammades främst genom deras yttre, som exempelvis att hållningen var dålig eller att de pratade i ledet. Under 1900-talet förändras fokus på vad man vill veta om pojkarna och vilka förseelser som uppmärksammades som problematiska. Fokus förflyttades från pojkarnas handlingar till deras karaktär. Det sker ytterligare en förskjutning under den sista verksamhetsperioden, då straffen snarare gav associationer till sjukvården och skolan, än till fångvården. Fokus lades på pojkarnas psyke och själ istället för på brott.

Hall hade också specifika särdrag som skiljde sig från både fångvården och skolan. Trots att den diskursiva förändringen påverkade beskrivningarna av pojkarna, var ändå kroppslig disciplinering i fokus även under 1900-talet. När Hall inrättades gjorde anstaltens förste direktör en resa till Mettray för att ta inspiration till organisationen på Hall. Han kritiserade då Mettray för att använda sig av metoder som hade för mycket fokus på den yttre disciplineringen. Kylbergs kritik gick hand i hand med förändringen av fångvården och att det var den inre karaktären som skulle förbättras. Men anstalten valde trots detta en annan väg.

Styrelsen ville anamma både den inre disciplineringen men också den yttre, kroppsliga disciplineringen. Observationen av det yttre möjliggjorde nya sätt att disciplinera och forma det inre.

Spänningen mellan Hall som ett fängelse eller ett bildningsprojekt aktualiserar frågor kring hur pojkar betedde värderades i samband med utskrivningen. De var inte dömda till tidsbegränsade straff utan till uppfostran. När pojkar skulle skrivas ut värderades pojkarnas beteenden, handlingar och livsstil på anstalten. När personalen ansåg att pojkar uppnått en lämplig mognad på dessa områden anmäldes detta till styrelsen. De ville att pojkar skulle ha vunnit moralisk stadga och arbetsskicklighet innan de skrevs ut från Hall.

I samtliga fall där föräldrarna och barnavårdsnämnden frågade om det var möjligt med utskrivning så gav styrelsen ett nekande svar. Föreningens nekande säger något om ansvarsfrågan för de barn som hade dömts till Hall. Halls styrelse och personal hade den totala makten över de enskilda pojkarnas öde. Det var styrelsen och personalen som kunde avgöra när pojkar kunde anses ha uppnått målet, som disciplinerade och självstyrande individer.⁷⁶² Men frågan behöver också betraktas genom relationen mellan det civila samhället och det offentliga. Föreningens önskan om ett statligt övertagande och statens engagemang i arbetet med Hall, innebar att föreningen hade makten över det enskilda barnet. Trots barnavårdsnämndens uppdrag, som hade valt att sätta barnet på Hall, var det ändå styrelsen som hade sista ordet.

Den ambivalenta och problematiska relationen mellan föreningen och staten blir synlig redan i samband med verksamhetens etablerande. Inledningsvis hade föreningen en god ekonomi för att driva anstalten på egen hand, utan statligt understöd. Men de första byggnationerna skapade emellertid ett underskott i föreningens ekonomi. De valde därför att söka bidrag från fängsvårdens besparingskassa, men nekades inledningsvis statligt understöd. Riksdagen diskuterade i samband med föreningens förfrågan både anstalten och föreningens verksamhet men ansåg sig inte behöva en anstalt som Hall. Trots riksdagens nekande gjorde föreningen en ny ansökan som beviljades år 1879. Med det statliga understödet följde också en statlig insyn som bl a årliga redogörelser för anstaltens verksamhet samt riksdagsrepresentanter i föreningens styrelse. Föreningen ansåg vid flera tillfällen att de inte hade råd att driva anstalten vidare vilket tvingade styrelsen till att söka ytterligare bidrag. Trots detta byggde man nya hus på området och utvidgade verksamheten.

⁷⁶² Foucault (2001), s 219f.

Föreningens relation till staten förändras i samband med 1902 års lag. Hall blir i samband med lagen ett av flera skyddshem. Under hela verksamhetsperioden återkommer diskussionen huruvida staten kan tänka sig att ta över anstalten eller ej. Riksdagen ansåg dels att Hall påminde för mycket om ett fängelse och dels att föreningen hade köpt in för stort markområde för verksamheten.

År 1921 inleds förhandlingar med fattigvårdslagstiftningskommittéen om ett eventuellt övertagande, men förhandlingarna går i stå. År 1924 får Hall istället ett statligt uppdrag i samband med den nya barnavårdslagstiftningen om att ta emot nya elevgrupper. År 1935 utreds den nya organisationen av barnavården på nytt. Utredningen riktade då kritik mot anstalten. De ansåg att föreningen inte hade infriat statens förhoppningar. Organisationen av den nya verksamheten på anstaltsområdet var felaktig och byggnaderna var inte anpassade för barn med särskilda behov. Eftersom föreningen hade misslyckats med sitt uppdrag så beslutades att staten inte längre ville använda sig av uppfostringsanstalten Hall. Samtidigt som den statliga utredningen pågick publicerades också kritik i media mot anstalts verksamhet. Kritikens kärna var att Hall inte längre fyllde någon funktion för barn och ungdomar.

Föreningen inrättades med ambitionen om att anstalten skulle bli statlig inom några år. Tidigare forskning har gett flera exempel på hur filantropiska rörelser övergick i statlig ägo under samma tidsperiod. Fler exempel visar att det rådde konsensus och att det inte förekom konflikter i samband med att staten tog över filantropiska rörelser. Sandra Jolly och Staffan Förhammar ger också exempel på filantropiska föreningar som avsåg sig statlig inblandning och ekonomiskt understöd för att bevara sin självständighet.⁷⁶³ Men i Halls fall, fanns det under hela verksamhetsperioden en strävan efter att bli statliga. Samtidigt lyckas man inte att bredda sin sociala bas för föreningen på samma sätt som t ex Gena Weiner visar i sin studie om hur mjölkdroppeföreningen övergick till ett statligt ansvar.⁷⁶⁴

Sammanfattningsvis är det tydligt att det råder en ambivalens för vad uppfostringsanstalten egentligen var under hela verksamhetsperioden samt vilka subjekt som anstalten skulle producera. Uppfostringsanstalten Hall inrättades i kraftfältet mellan skolan och fängvården, det civila samhället och staten. Det råder därför en osäkerhet vad gäller vilket klientel som anstalten skulle ta emot och vad som var anstalts uppgift. Det fanns dessutom otydligheter för hur barnen och ungdomarna skulle behandlas och vad anstalten förväntades åstadkomma med de intagna.

⁷⁶³ Jolly (2001), passim, Förhammar (2000), s 129ff.

⁷⁶⁴ Weiner (1995), s 120f, 300ff.

Flera analyser har visat att anstalten hade tydliga associationer till fångvården både gällande språkbruk, metoder och bestraffningar. Fångvårdens reformering som pågick under samma tidsperiod som Hall inrättades gav med största sannolikhet idéer för anstaltens organisation och utformning. Det är just de fängselika associationerna som leder till att anstalten blir kritiserad. I samband med den nya lagstiftningen år 1902 och år 1924 så inrättades flera nya skyddshem. Hall blev en av flera anstalter och staten förespråkade pedagogiska inrättningar. Diskussionen av Hall behöver betraktas mot bakgrund av de diskursiva förhandlingar som pågick under Halls verksamhetsperiod. När Hall inrättades var det framförallt den juridiska, moraliskt/religiösa diskursen som gjorde sig märkbar. Men det sker en förskjutning för hur anstalten betraktades under den senare perioden. När staten tillsätter en utredning för att diskutera skyddshemmen år 1935 får föreningen kritik för att de inte klarade av sitt uppdrag. Arkitekturen och rutinerna hade fortfarande tydliga drag från fångvården. Det leder till att det tas beslut om att Hall ska lägga ned sin verksamhet samt att byggnaderna ska övergå i statlig ägo men med en annan verksamhetsinriktning: fångvård.

Summary

The Hall Reformatory – Prison, School, Reformatory or Shelter?

Hall Reformatory outside of Södertälje was established in 1876. The reformatory was one of the first institutions in Sweden that admitted boys 10-15 years of age who had been sentenced in a court of law to incarceration in a training school.

Reformatories were a 19th century European phenomenon, and several countries established such institutions in the middle of that century. Hall was not the first such institution in Sweden. Examples of institutions that were earlier established through philanthropic initiative included Gålö and Råby. However, Hall's specific orientation, admitting criminal boys sentenced by the courts, was new, a consequence of the new penal code of 1864.

It was the philanthropic organization *Föreningen till minne af konung Oscar och drottning Josephina* [Association in memory of King Oscar and Queen Josephina] that founded Hall. The background to the association's initiative is found in the on-going debates about whether or not Sweden needed a reform school. The association considered it the duty of the state to establish an institution for delinquent children and youths who were in danger of becoming criminals. The parliament had been discussing the question of reformatories in Sweden since King Oscar I had initiated a debate in the 1840s. It was also a part of the continuing discussion concerning the correctional system in which terms such as individualization and reform were key words. In that debate demands were made for special institutions for delinquent children and youths. The Richert Commission, which had been assigned the task of studying the question of the organization of the new prison system in Sweden, asked the provincial governors whether or not there was a need for reform schools. The investigation drew the conclusion that the home was a better alternative for children and youths. The commission was of the opinion that the reformatories throughout Europe did not show sufficiently good results. In spite of the conclusions of the investigative committee, a new law was passed in Sweden which made it possible to sentence children and youths under the age of 15 to incarceration in a reform school. It was at that point that *Föreningen till minne av konung Oscar och drottning Josephina* founded Hall. This institution was a place

for punishment, work and education, as well as a place separated from society where their stay would prepare the boys/young men for life outside.

The overall aim of the dissertation is to investigate where and how Hall should be placed in the field of tension between the state and civil society and between criminal care and the school. What was a reformatory, and how did its identity and its implications for society change? Dean's theoretical discussions about steering mechanisms have been used to analyze the ways in which the boys were made visible at Hall as problems and as objects to be fostered. This visibility was also based on how the boys were perceived as problematical during their stay at Hall and how these pictures changed over time. The institution was also studied from the view of what was taken for granted. What was to be regarded as the truth, and what influenced the descriptions of the boys and their families and the choice of methods for fostering at the institution? Here it is above all the religious, legal, medical, psychological and educational discourses that can be differentiated. The running of the institution and its daily life have also been investigated by studying their choice of routines. Mary Douglas' theories on daily routines have been of help when studying in what ways these routines were considered to have reshaped the boys. The theories of Erving Goffman and Michel Foucault have also been used to study not only the institution's changes over the years, but also the ways in which discipline was expressed in the institution's routines and organization. The boys were also analyzed on the basis of what subjects the institution was expected to produce.⁷⁶⁵ The results of the dissertation will be presented by accounting for how the boys were made visible through the fostering at Hall. The scientific organization, which influenced both the descriptions of the boys and the institution's form, its activities and the day-to-day structure are presented. Finally, there is a discussion of the kind of subject the organization was expected to produce.

It is possible to distinguish three background factors in connection with the establishment of Hall. One of the factors related to the debate on reformatory schools was care within the correctional system which was characterized by prisoners who had no occupations and who lived communally. The Liberals advocated the improvement of humankind and had different views of correctional care. Thus a reform of the correctional system was initiated. Improvement of the individual was called for, which led to the view that prisoners could best be cared for in cells. With the help of religion the cells would lead the prisoner to his

⁷⁶⁵ Dean (1996), p. 21ff.

conscience and result in the conversion of the convict. Religion was used to change and improve the prisoners.

The founding of schools and changes in childhood were also associated with the establishment of the reformatories. The school had become an arena for distinguishing normal children and setting boundaries to separate them from those regarded as deviant. The focus was on children who were in the so-called transition age and who had been regarded as both deviant and criminal.

The establishment of the reform schools also needs explanation in light of the philanthropic movement in the 19th century. The organization of civil society was significant for the growth of care of both children and youths. Many associations were started by persons who themselves supported the activities, but in the beginning there was even close collaboration with the authorities. Cooperation between the civil society and the state increased even more during the end of the 19th century. Together they assumed responsibility for questions where the state was still not considered generally responsible. The association that founded Hall was of the opinion that it was not their task to establish such an institution, but rather that the responsibility should be assumed by the state. The founding of Hall thus took place in a field of tension between two different discourses.

The association had strong economic support in the beginning. The majority of its members, as well as the first members of the Board of Trustees had their experience from the correctional system, agriculture, the area of law, and the military. The collective experience and knowledge of the members left their mark on the orientation of the institution, but also on the methods by which Hall was organized. When Hall was established it was not clear what form it should take. Both questions of responsibility and the design of an institution such as Hall were ill-defined.

Initially the association's foremost model was a total institution, the French institution Mettray, where military discipline was applied. This clearly indicates that the association chose methods that were above all associated with the correctional system. The external discipline adopted was also a sign that the purpose was to reach the boys' interior and through the use of different techniques to discipline and improve them. The methods and the discipline were thought to be so effective that the area occupied by the institution did not need any fence, which also was the case at Hall.

Some boys who were sent to Hall were sentenced by the court, but there were also boys that had been dispatched by the local authorities. The parents of the majority of the boys came from the working class. When the boys were admitted to Hall their parents were also

described and the authorities that dealt with social questions were informed. The reasons for placing the boys at Hall were associated with the parents as well as with the faults of the boys. Both Felix Driver and Jonas Larsson Kraus demonstrate similar results in their studies of institutions.⁷⁶⁶ The boys at Hall were also described and made visible by the board of the association, which was composed, above all, of upper class and middleclass men. The evaluation of the boys was thus conducted by another social class, just as was the case with the children in the studies of both Anne Løkke and Maria Sundkvist.⁷⁶⁷ On the other hand, Hall differs from the institutions in Løkke's and Sundkvist's work.

The majority of the boys who were admitted had one or both parents who were alive. It was not a question of orphaned children and youths. It is also clear that it was a class question. The parents worked in industry or were artisans. There were few parents who had agricultural occupations.

Throughout the years it operated theft was the most common reason for admission of boys to Hall. The descriptions, however, dealt primarily with social problems, for example, absent parents and homes that were regarded as poor. There were also clear changes in the descriptions of both the children and their parents in the period studied. While initially the boys and the parents were depicted mostly in terms of morality, the reports began later to deal with psychological and sexual elements. The foremost reasons for this shift were the changes in the scientific explanatory models. Early on religious and moral explanations formed the base, while the later models were dominated by the medical field.

"The social question" and the descriptions of working class children were permeated by both notions of morality and the fact that the boys had actually committed thefts. But the boys should be understood against the background that their families had already caught the attention of the social authorities and that the individual offences were regarded rather as a consequence of the conditions within the family and their lifestyle.

The line between criminality and "the social question" is one that is difficult to draw. Several authorities cooperated when children were admitted to Hall. During the 19th century The Poor Relief Board was the body that most often reported the boys, but after legal changes in 1902 it was the Child Welfare Board that assumed this responsibility. The Child Welfare Law passed in 1902 attempted to clarify the difference between deviant and criminal children and youths. The new law tried to separate the criminal from the deviant, but it was still a difficult and diffuse borderline. For example, the moralistic descriptions of the parents

⁷⁶⁶ Driver (1990), p 274ff, Larsson Kraus (2009) p 54f.

⁷⁶⁷ Løkke (1990), p 133ff, Sundkvist (1994), p 101.

dwindled during the 1900s. In the case of Hall, parents were not visible after the child was admitted to the institution, except in the cases where they wished to have a boy released. One reason may have been that the institutions did not provide any opportunities for the parents to be present in the lives of the boys.

When Hall was established the association had religious and scientific points of departure for the organization. The association also expressed the idea that the ambition of the institution was to convert the boys for the better, but religiosity found other expressions in the institution's routines. For example, the association advocated the building of a chapel on the grounds and suggested that religious routines such as morning prayers and religious services should be an integral part of the boys' day. The earlier chapters have also shown that both the members of the Board of Trustees and of the association had most of their experience in the correctional system, the military, the legal professions and agriculture. It was their experiences that shaped the institution. As Nilsson has shown in earlier studies, at the same time that Hall was established there was a reform of the correctional system.⁷⁶⁸ Internment went through a clear transformation from a collective structure to an individual orientation in which the particular individual prisoner should be improved. The means by which the prisoners were reformed was through the introduction of prison cells and Christianity. The assumption can therefore be made that Hall was influenced by religious methods for improving the boys during the earliest years of its operation due to the background of the association members and its trustees. Both Jonas Larsson Kraus and Harald Thuen show similar results in their studies of institutions, where religiosity clearly formed the basis for scientific organization in the 19th century.⁷⁶⁹

The religious elements were part of the building blocks in both the establishment of the institution and its routines. The significance of religiosity should also be regarded as part of a process parallel to the general reform of the criminal justice system within which change within the individual also had as its goal the religious conversion of the individual. In conjunction with the advent of secularization and reform, the religious elements tended to be toned down. Instead recreational activities competed with the religious activities on Sundays, but athletics also became a symbol for Hall as an educational project. The personnel were expected to take part in the boys' activities early on. They were also to serve as role models for the boys, something which shows that there was clearly an educational perspective.

⁷⁶⁸ Nilsson (1999), p 305ff.

⁷⁶⁹ Larsson Kraus (2009), p 160ff, Frangeur (2002), p 218ff.

The directors also influenced the institution. Fredrik Fant, for example, emphasized that it should be run using the family as the point of departure. He felt that personnel should interact with and take an interest in the boys there, so that they could find role models in the institution.

The daily organization, however, also demonstrated an ambivalence concerning which boys should be fostered. One example can be seen in the interviews conducted with 16 boys when they came to Hall. The major questions dealt with the boys' experiences of Christian belief and of earlier stays in prison; this clarifies the picture that the institution was associated with correctional care and that religion had a reforming role in the correctional system. Here the focus was on individual change and improvement. The form that was filled out on admission also contained questions about the parents and indicated that it was the parents who were the cause of the child's situation. The matriculation process also clarified the picture of Hall as a total institution. The boys were compelled to hand over all personal possessions in order to be part of the collective.

Daily life was characterized by school, work and recreation. The dominant work tasks were agricultural, on the land or in the woods, but there were also tasks for artisans. The school followed the teaching plan of the elementary school. In the school and in the learning materials a change over time could also be noted. Pedagogy took the form of a discussion during the 1900s.⁷⁷⁰ Education was also gradually specialized, and the boys were able to continue their formal education in practical subjects.

Their leisure time was also part of the education project. During later years gymnastics became the primary recreation on Sundays. During the 1900s the personnel and students arranged competitions and became involved in the national association. For example, the boys had their own association in the institution. The association was considered an educational project where the boys had to learn to take responsibility, which indicates that Hall was more like a school than a correctional institution. Gymnastics also opened up the previously total institution for society in conjunction with competitions, as did the boys' participation in competitions outside the institution. One part of the competition included a prize which consisted of the opportunity for the winning boys to drink coffee with the employees' families. The idea was that the winners would get a feeling for what a real family looked like.

At the same time in the 1900s the number of association and board members with experience from correctional care declined. Instead there was an increase in the members with

⁷⁷⁰ ["Appendix concerning school instruction and the work of fostering during the school year 1914-1915," in *The Annual Report* (1915), p 35.

backgrounds in education and medicine. In connection with both the entrance of secularism and the completion of the process of reform, the religious elements began to be toned down. Instead, recreation activities come to the fore, especially gymnastics which competed with the religious activities on Sunday, but also as a symbol for the school project Hall. A shift occurred as well in the descriptions of the boys and their parents. Although they had earlier been characterized by moral and external deviance, the descriptions began to be permeated by medical, internal and psychological labels. There thus occurred a shift in the discourse during the period of Hall's operation, from that of a religious organization to a pedagogical, medical organization. The discursive changes influenced both the composition of the Board of Trustees and the orientation of the members, but also the way in which the boys and their families were described when the boys were admitted to Hall.

Punishments and rewards were part of everyday life at Hall. The choices of methods used for punishments and rewards were also indications of the context within which the association wanted to be considered. Initially there were discussions concerning the routines for the organization of punishment and rewards. The conduct of the boys both at school and at work was the foundation for their evaluation. In 1879 the first rules were written down which formalized the punishments. Punishment could mean the restriction or loss of privileges, physical punishment or isolation. The rules pointed out that the aim of punishment was to foster the boy.

Early on discipline was primarily administered in terms of order and of time. The activities were permeated by the ambition to regulate the boys' lives in detail. The boys were observed externally, for example, to see if their posture was poor or whether they chattered while in line. During the 20th century the focus shifted concerning what one wanted to know about the boys and what offences that were considered problematical. The focal point became the boys' actions that reflected character traits. During the final period of operation there was yet another shift: punishments provided signs referring to sick care and the school rather than to the correctional system. Instead of arrests and criminal actions the focus was on the boys' psyche and soul.

Hall thus had specific characteristics that separated it from both the correctional system and ordinary education. In spite of the fact that the discursive changes influenced the descriptions of the boys, physical discipline was still in the limelight in the 1900s. When Hall was established the first director of the institution travelled to Mettray in order to seek inspiration for the organization of Hall. He criticized Mettray for using methods that focussed too much on the external discipline. Kylberg's criticism went hand in hand with the changes

in the correctional system: it was the internal character that should be improved. But the institution chose another path. The Board of Trustees wanted to adopt not only the internal discipline, but also the external discipline, corporal punishment. Hall used methods that were concerned both with the internal and external, which is in line with what Foucault showed in his study of Mettray. The observation of the exterior made possible a new way of disciplining and shaping the internal. While the physical observation was total, the new forms of discipline were influenced by the medical, psychological and pedagogical discourses.

To regard Hall as a prison or as an educational project created tension that brought to the fore questions concerning how the boys' conduct was evaluated in conjunction with release. They were not sentenced to time-restricted punishments, but rather to nurturing and fostering. When the boys were released, their behavior, actions and lifestyle at the institution were evaluated. When the personnel thought that the boys had reached a suitable level of maturity in these areas, the board was informed. The board wanted the boys to have mastered moral stability and occupational skills before they were released from Hall.

There are examples of parents who wrote letters to the institution in order to get their children released. This was also true of the Child Welfare Board which had reported the child for admission. In all of the cases in which the parents and the Child Welfare Board inquired as to whether it was possible to have child released, the Board of Trustees refused. The denial of the association says something about the question of responsibility for the children who had been sentenced to Hall. Hall's Board of Trustees and personnel had complete power over the fate of the individual boy. It was by means of the on-going documentation and categorization of the boys that measurements could be made externally concerning when and in what ways the boys had improved. The documentation also made it possible for the boys to be measured in relation to one another. It was the board and the personnel who could determine when the boys had reached their goal, that is, had become disciplined and independent individuals.⁷⁷¹ But the question must also be observed in terms of relationship between civil society and the public sphere. The association's wish for the state's involvement in an eventual takeover of Hall meant that the association exerted power over the individual child. In spite of the tasks assigned to the Child Welfare Board that had chosen to place the child at Hall, it was still Hall's board that had the last word.

The ambivalent and problematical relationship between the state and the association were visible from the beginning. Initially the association had a firm economy. It was able to run the

⁷⁷¹ Foucault (2001), p. 219f.

institution without support from the state. But the first construction projects created a deficit in the association's budget. They therefore decided to apply for support from the correctional system's savings association, but they were initially refused state support. In conjunction with the request the parliament discussed both the institution and the activities of the association, but it was decided that an additional institution like Hall was not needed.

In spite of the initially negative reaction to their application, in 1879 a new application was granted. State support also meant state control in the form of annual reports and the presence of parliamentary representatives on the association's Board of Trustees. On several occasions the association felt that they did not have the means to continue operation of the institution and were forced to seek additional support. In spite of this, new buildings were constructed and the institution's activities expanded.

The relationship of the association to the state was changed in connection with the law passed in 1902. With this law Hall became one of several shelters, but during the entire period of operation there was a discussion as to whether or not the state could take over. The parliament felt that Hall was too reminiscent of a prison and that the association had purchased too much land. In 1921 negotiations concerning a possible takeover were initiated with the committee assigned the task of reviewing the poor law, but the negotiations came to a halt. Instead, in 1924 in connection with the new legal code concerning child welfare, Hall was assigned the task of accepting new groups of pupils.

In 1935 the reorganization of child welfare was again being contemplated. This new investigative report directed criticism at the institution. The association had not lived up to the expectations of the state. The organization of new activities on the grounds of the institution was not in order, and the buildings were not adapted to the needs of children. Because the association had failed in their assignment, it was decided that the state would no longer use the Hall Reformatory.

At the same time that the government investigation was being conducted, criticism of Hall was also published in the media. The heart of the criticism was that Hall no longer functioned for both children and youths.

The association had been initiated with the ambition that the institution would be taken over by the state within a few years. Previous research provides several examples of philanthropic organizations whose activities were taken over by the state within the same period of time. Several examples show that there was consensus and that there were not conflicts in conjunction with takeovers by the state. One example is Gena Weiner's study of

Mjölkdroppen [The milk drop].⁷⁷² In the case of Hall, however, during the entire period of its operation the association was striving to have the institution taken over by the state.

In summary, it is clear that throughout the period studied there was an ambivalence concerning what a reformatory really was and what subjects the institution should produce. Hall Reformatory was established in the field of tension between the educational and correctional systems, and between civil society and the state. There was thus uncertainty concerning who the institution should accept and what the task of the institution was. The association had experience primarily from the correctional system, the military, agriculture and the area of law, while the children who came to Hall had gained the attention of the school, poor care and later The Child Welfare Board. There was a lack of clarity concerning how the children should be treated and what the institution was expected to accomplish with the inmates.

Several analyses have shown that the institution was clearly associated with the correctional system in terms of language, methods and punishments. The reform of the correctional system that occurred during the same period that Hall was established in all probability gave ideas to the organization and form of the institution. The board had experience from the correctional system, while several of the newly recruited teachers had also worked within the criminal justice system. But it was just those prison-like associations which led to the criticism of the institution. In connection with the passage of new legislation in 1902 and 1924 several shelters were established. Hall was one of several institutions whose prison-like methods were not accepted by the state as the preferable means of instruction. Hall must be seen against the backdrop of the discursive negotiations that took place during Hall's existence. When Hall was established it was above all the legal and moral/religious discourse that was most notable. During the later period there was a shift in how the institution was regarded. When the state appointed an investigative group to study shelters in 1935 the association was criticized for not having carried out its assigned tasks. Both the architecture and the routines were still clearly characterized by the correctional system. This led to the decision that Hall would terminate its activities and that the buildings would be taken over by the state and used for another purpose: a prison.

⁷⁷² Weiner (1995), p 120, 300ff.

Illustrationer

Fotografier (K1)(RA)

Omslagsbild: Matsal eller skolsal.

Hall, översikt tagen från kyrktornet. S 59.

”Gruppbild av intagna pojkar i trappan bakom huvudbyggnaden”. S 120.

”Intagna pojkar spelar boll på fotbollsplan”. S 126.

”Pojkar som badar vid de intagnas badplats”. S 133.

”Kapellet i nygotisk stil, byggt 1901-1902”. S 136.

Fotografiska avbildningar: (K1)SA)

”Gruppfoto, antagligen hela anstalten med personal”. S 102.

”Lek på gården”. S 106.

”Fotografi under arbetets gång på träslöjden”. S 115.

”Klassrummet under geografilektion”. S 119.

”Gruppfoto, orkester”. S 123.

”Stå på händerna-övning i gymnastiksalen”. S 124.

”Ur ett teaterstycke `Prins Felix` 1913”. S 130.

”Barnen som vistas och leker ute på gården, under uppsyn av personal”. S 131.

Tabeller

Tabell 1 Sammanställning ledamöter i Föreningen till minne af kung Oscar I och drottning Josephina. S 46.

Tabell 2 Föreningens utgifter och intäkter under fem utvalda år 1880 – 1927. S 66.

Tabell 3 Ansvarig uppgiftslämnare. S 73.

Tabell 4 Pojkarnas ålder vid inskrivningen. S 75.

Tabell 5 Vilka vuxna de intagna bodde tillsammans med innan intagning på Hall år 1876, 1897, 1918 och 1939. S 86.

Tabell 6 Fädernas yrken 1876, 1897, 1918 samt 1939. S 87.

Tabell 7 Pojkar födda inom eller utom äktenskapet 1876, 1897, 1918 samt 1939. S 88.

Tabell 8 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1876. S 155.

Tabell 9 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1897. S 157.

Tabell 10 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1918. S 159.

Tabell 11 Förseelser och medföljande straff för pojkarna inskrivna 1939. S 162.

Tabell 12 Utskrivning av pojkarna år 1876, 1897, 1918 samt 1939. S 171.

Diagram

Diagram 1 Föreningsmedlemmarnas yrken. S 51.

Diagram 2 Pojkarnas hemorter. S 77.

Diagram 3 Motiv till intagning på Hall – 1876, 1897, 1918 samt 1939. S 80.

Diagram 4 Kategoriseringar av de intagnas föräldrar 1876, 1897, 1918 och 1939. S 90.

Diagram 5 Statistik över inskrivning, utskrivning och intagna. S 110.

Diagram 6 Antal elever som blivit polisanmälda efter utskrivningen från Hall samt intagna på fängelse. S 169.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

Stockholms stadsarkiv (SA)

Rector Harry Freynes arkiv

Anteckningsböcker med anteckningar av en anställd på Åkerbrukskolonien Hall mellan åren 1899-1913, åter 1923. Bok nr 1 samt nr 2. Noteringarna ofullbordade. (Ö6:1).

Åkerbrukskolonien Hall arkiv

Handlingar rörande eleverna, Persondossierer. (F1):

Volym 1: (1876), nr 9-59.

Volym 3: (1897) nr 615-665.

Volym 7: (1918) nr 1445-1495.

Volym 80: (1939) nr 2358-2408.

Informationsblad: "Meddelande till elevers föräldrar och anhöriga", skriven av Direktören vid uppfostringsanstalten åkerbrukskolonien Hall David Lund. År okänt.

Intervjuer av pojkar, i Handlingar rörande eleverna, Persondossierer. (F1:1): Elevnr 9, 10-17, 19-22, 32, 28, 44, 49-51, 55. (1876).

Kart- och ritningsarkivet. Skisser på byggnader på området, varav skisser på kyrkor noterats. (J1).

Minnesböcker över eleverna. (D2AB):

Volym 1: (1876), folie 1 – folie 50.

Volym 2: (1897), folie 9 – folie 59.

Volym 5: (1918), folie 243 – folie 292.

Volym 10: (1939), folie 2367 – folie 2417.

Protokoll. (A1):

- Konferensprotokoll 1876-1882.

- Protokoll från sammanträden med lärare m.fl., 1915-1923.

Register över eleverna. (D2AC).

Tidningsartiklar– tidningsurklipp från 1931-1939 om skyddshemsdebatten och Hall.

(Ö1)(Volym 3-8).

Riksarkivet (RA)

Föreningen till minne av kung Oscar I och drottning Josephinas arkiv

Styrelsens protokoll 3/2 – 1925. (A1A, Volym 25).

Kungliga biblioteket (KB)

Vardagstryck

Åkerbrukskolonien Hall

Revisionsberättelser i Årsberättelser (Polit.ekon.fångvård.sällskap): 1876-1910, 1911, 1913-1924, 1927, 1929-1932.

Styrelsens för föreningen till minne af konung Oscar I och drottning Josephina årsberättelser (Polit.ekon.fångvård.sällskap): 1876-1910, 1911, 1913-1924, 1927, 1929-1932.

Offentligt tryck

Bihang till riksdagens protokoll, 4 saml, 2 afd., Motion 123, AK.

Historisk statistik för Sverige. Del 1. Befolkning (2:a upplagan), 1720-1967. SCB.

Kungl. Brev nr 122 år 1846 från Styrelsen över fångelser och arbetsinrättningar i riket 1825-1859.

Kungl. Maj:ts proposition nr 22, "*Ang. bidrag för kolonien vid Hall*", 12 mars 1879.

Kungl. Maj:ts proposition nr 140, "*angående ändrade villkor för lån till skyddshemmet åkerbrukskolonien Hall*", 25 februari 1929.

Kungl. Maj:ts proposition nr 62, "*angående understöd åt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för verksamheten vid åkerbrukskolonien Hall*", 31 januari 1936.

Kungl. Maj:ts proposition nr 11, "*angående understöd åt föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för verksamheten vid åkerbrukskolonien Hall*", 3 december 1938.

Kungl. Maj:ts proposition nr 212, "*angående ytterligare bidrag till föreningen till minne av Konung Oscar I och Drottning Josephina för upprätthållande av verksamheten vid skyddshemmet åkerbrukskolonien Hall*", 12 april 1940.

SOU 1935:35, "*Betänkande och förslag rörande verksamheten vid skydds-hemmen m.m.*".

Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920. Stockholms stads statistik.

Statsrådsprotokoll Ju 4.12.18590, RA 2014/07159.

Tidskrifter

Allers familj-journal 1912 nr 38 16-22 september.

Tidningen Arbetaren 1925 - 18/1, 29/1, 30/1, 31/1.

Tidskriften Brand 1915 – 27/11.

Övrigt

Almqvist G F, (1874), *Föreningen till Minne af Kung Oscar I och Drottning Josephina*. Stockholm.

Olivecrona, Knut (1873) *Åkerbruks-kolonien i Mettray*. P.A. Norstedt & Söner, Stockholm.

Litteratur

Ambjörnsson, Ronny (1988) *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880-1930*. Carlsson bokförlag, Stockholm.

Andersson, I Lars (2003) *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*. Liber, Stockholm.

Areschoug, Judith (2000) *Det sinnesslöa skolbarnet. Undervisning, tvång och medborgarskap 1925-1954*. (Diss.), Linköping Studies in Art and Science; 220, Linköping.

Bergman, Kjell (1990) *Poliser: mellan klassförtryck och brottsbekämpning*. Etnologiska institutionen. Göteborgs Universitet, Göteborg.

Bergqvist, Petersson & Sundkvist (red.)(1995) *Korsvägar: en antologi om möten mellan unga och institutioner förr och nu*. B. Östlings bokförlag, Symposion, Stockholm.

Bijleveld & Poppel (2011) "The success of the civilization offensive: societal adaption of reformed boys in the early twentieth century in the Netherlands", *Journal of Social History* vol 44 issue 4.

Bjurman, Eva (1995) *Barnen på gatan*. Tiden, Stockholm.

Boëthius, Ulf (1989) *När Nick Carter drevs på flykten: kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908-1909*. Gidlunds, Stockholm.

Bramstång, Gunnar (1964) *Förutsättningarna för barnavårdsnämnds ingripande mot asocial ungdom. En studie i socialförvaltningsrättens legalitetsproblem*. (Diss.). Gleerup, Lund.

Cunningham, Hugh (1991) *The children of the poor. Representations of childhood since the seventeenth century*. Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA.

Dahl, Tove Stang (1978) *Barnevern og samfunnsvern. Om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Pax forlag A/S, Oslo.

Dean, Mitchell (2006) *Governmentality. Power and rule in modern society*. Sage publications, London.

- Douglas, Mary (1966, sv. övers. 1997) *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nya Doxa, Nora.
- Driver, Felix (1990) "Discipline without frontiers? Representations of the Mettray reformatory colony in Britain, 1840-1880", *Journal of Historical Sociology* Vol. 3 No 3.
- Edling, Nils (1996) *Det fosterländska hemmet. Egnahemspolitik, småbruk och hemideologi kring sekelskiftet 1900*. (Diss.), Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Foucault, Michel (2001, sv övers.) *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Arkiv förlag, Lund.
- Foucault, Michel (2008, sv övers.) *Diskursernas kamp*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Eslöv.
- Frangeur, Renée (red.)(2007) *Pojkar, pli och pedagogik. Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Från tukthus till behandlingshem. Ett mörkt eller ljust kapitel i Socialsverige?* (1992). Allmänna barnhuset, Nordjem, Stockholm.
- Förhammar, Staffan (2000) *Med känsla eller förnuft: svensk debatt om filantropi 1870-1914*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Goffman, Erving (1973 sv övers. 2013) *Totala institutioner: fyra essäer om anstaltslivets sociala villkor*. Norstedts akademiska förlag.
- Gordon, Linda (1988) *Heroes of their own life. The politics and history of family violence – Boston 1880-1960*. Virago Press, London.
- Gullberg, Eva (2004) *Det välnärda barnet: föreställningar och politik i skoltidens historia*. (Diss.). Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Gustafson, Uno (1976) *Industrialismens storstad*. (Diss). Stockholms universitet, Stockholm.
- Hammar, Inger (1999) *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*. Carlssons bokförlag, Stockholm.
- Horgby, Björn (1989) *Surbullestan*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Johannisson, Karin (1990) *Medicinens öga. Sjukdom, medicin och samhälle- historiska erfarenheter*. Norstedts förlag, Stockholm.
- Johannisson, Karin (1998) *Kroppens tunna skal*. PAN/Norstedt, Stockholm.
- Johansson, Andrea (2013), "Gudmundsgårdens skolhem i Kalmar för gossar. Uppfostran genom straff". Uppsats Historia 2, Institutionen Isak, Linköpings Universitet.
- Jolly Sandra, (2001), "The origins of the Manchester and Salford reformatory for juvenile criminals 1853-1860", *Manchester region history review*; 2001, 15:2-8, Manchester metropolitan university.
- Hall, Patrik (2000) *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Larsson Kraus, Jonas (2009) *Att odla ett samhälle. Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst*. (Diss.), Uppsala universitet, Uppsala.
- Levin, Claes (1998) *Uppfostringsanstalten. Om tvång i föräldrars ställe*. Arkiv förlag, Lund.

- Lindell, Ingrid (1992) *Disciplinering och yrkesutbildning. Reformarbetet bakom 1918 års praktiska ungdomsskolereform.* (Diss.), Årsböcker i svensk undervisningshistoria årgång LXXIII 1993 volym 172, Uppsala universitet, Uppsala.
- Lindgren, Anne-Li (2001) "Stat och kommuner. Kollektiva och enskilda. 1930-talets skyddshemsdebatt och folkhemspolitiken", Scandia häfte 2.
- Løkke, Anne (1990) *Vildfarande børn. Om försømte og kriminelle børn mellem filantropi og stat 1880-1920.* Forlaget SolPol, Holte.
- Lundgren, Frans (2003) *Den isolerade medborgaren. Liberalt styre och uppkomsten av det sociala vid 1800-talets mitt.* (Diss.), Gidlund, Hedemora.
- Matovic, Margareta (1984) *Stockholmsäktenskap. Familjebildning och partnerval i Stockholm 1850-1890.* Liber, Stockholm.
- Nilsson, Roddy (1999) *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet.* (Diss.), Lunds Universitet, Lund.
- Ohlander, Ann Sofie (1986) *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige.* Norstedts bokförlag, Stockholm.
- Ohlsson, Lars (1995) *Då barn var lönsamma, om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet.* Morgonrodnad, Lund.
- Ohlsson & Swärd (1995) *Ungdomar som samhällsproblem.* Studentlitteratur, Lund.
- Olivestam & Lindholm (1991) *Kyrkor och alternativa rörelser: handbok i kyrkokunskap.* Gleerup, Malmö.
- Persson, Birgit (1991) "Allmänna Barnhuset- en mönsterinstitution. Några blickar i villkoren för omhändertagna barn i slutet av 1800-talet", i *Barnhus. Om räddningsanstalter, barnhem, idiotanstalter, uppfostringsanstalter i Norden från 1700-talet till våra dagar*, (red.) Ohlander. Allmänna Barnhuset, Stockholm.
- Platt, Anthony M. (1969) *The child savers: the invention of delinquency.* The University of Chicago Press, Chicago.
- Presjtan, Anna (2001) "Alkoholistvård mellan privat och offentligt", Historisk tidskrift 2001:4.
- Qvarsell, Roger (1985) "Från vanart till psykopati. Om barnpsykiatriens framväxt i Sverige under mellankrigstiden". *Lychnos* 167-188.
- Qvarsell Roger (1993) *Utan vett och vilja. Om synen på brottslighet och sinnessjukdom.* Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Runcis, Maija (2007) *Makten över barnen: tvångsomhändertagande av barn i Sverige 1928-1968.* Atlas, Stockholm.
- Rydström, Jens (2001) *Sinners and citizens. Bestiality and homosexuality in Sweden 1880-1950.* Stockholms Universitet, Stockholm.

- Sandin Bengt (2003) "Barndomens omvandling – från särart till likart" i *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*, (red.), Sandin & Halldén. B. Östlings bokförlag, Symposion, Eslöv.
- Sandin, Bengt (1984) "Familjen, gatan, fabriken eller skolan" i *Barn i tid och rum*, (red.) Aronsson, Cederblad, Dahl, Olsson & Sandin. Liber, Malmö.
- Sandin, Bengt (1986) *Hemmet gatan fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850*. Arkiv förlag, Lund.
- Sandin, Bengt (2014) "History of Children's Well-Being", i *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective*, (red.), Asher, Casas, Frønes & Korbin. Springer Netherlands, Dordrecht.
- Sandin, Bengt (2013) "Infanticide, abortion, children, and childhood in Sweden, 1000-1980" i *The Routledge history of childhood in the western world*, (red.) Fass. Routledge, London, New York.
- Sandin, Bengt (2009) "Ordning, makt och samvete. C E Hagdahl och fängelsereformen under det tidiga 1800-talet" i *I Hagdahls smak*, (red.) Lindqvist & Adelswärd. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Sandin, Bengt (2003) "Skapandet av det normala barnet" i *Korsvägar: en antologi om möten mellan unga och institutioner förr och nu*, (red.) Bergqvist, Petersson & Sundkvist. B. Östlings bokförlag, Symposion, Stockholm.
- Sandin & Sundkvist (2014) *Barn, barndom och samhälle - svensk utbildningshistoria*. Gleerups, Malmö.
- Sandin & Sundkvist (2000) "Grå är all teori, grönt är endast livets frisk träd" i *Samhällets linneaner. Kartläggning och förståelse i samhällsvetenskapernas historia*, (red.) Eriksson & Qvarsell. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Sjöberg, Mats (1996) *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö*. (Diss.), Linköping Studies in Art and Science; 141, Linköping.
- Sköld, Johanna (2012) *Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö 1830-1939*. Stockholmia förlag, Stockholm.
- Strandgaard Jensen, Helle (2012) "Nobody panicked! The Fifties'debate on children's comics consumption", i *Situating child consumption. Rethinking values and notions of children, childhood and consumption*, (red.) Sparrman, Sandin & Sjöberg. Nordic Academic Press, Lund.
- Sundkvist, Maria (2007) "Bonapojkarna" i *Pojkar, pli och pedagogik. Vanart och manligheter på Bonaanstalten 1905-1948*, (red.) Frangeur. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Sundkvist, Maria (1994) *De vanartade barnen. Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925*. (Diss.), Linköping Studies in Art and Science; 112, Linköping. Hjelm förlag, Uppsala.
- Svenskt biografiskt lexikon.

- Swärd, Hans (1993) *Mångenstädes svårt vanartade. Om problem med det uppväxande släktet.* (Diss.) Zenon, Floda.
- Söderlind, Ingrid (1999) *Barnhem för flickor. Barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920.* (Diss.), Linköping Studies in Art and Science; 188, Linköping, Stockholmia förlag, Stockholm.
- Thuen, Harald (2002) *I foreldrenes sted. Barneredningens oppdragelsediskurs 1820-1900, Eksempellet Toftes Gave.* Pax forlag, Oslo.
- Thuen, Harald (1995) ”Oppdragelse eller straff. Oppdragelseanstalter i Norge 1840-1950”, i *Takten takten pass på takten. Studier i den offentlige oppdragelsens historie*, (red.) i Aasen & Telhaug Oftedal. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Weiner, Gena (1995) *De räddade barnen. Om fattiga barn, mödrar och fäder och deras mote med filantropin I Hagalund 1900-1940.* (Diss.), Linköping Studies in Art and Science; 113, Linköping. Hjelm, Uppsala.
- Whitten Doreen Muriel, (2002) “Protection, prevention, reformation a history of the Philanthropic Society, 1788-1848” The London School of Economics and Political Science (LSE).
- Zelitzer, Viviana (1985) *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children.* Princeton University Press.
- Åberg, Ingrid (1973) *Förening och politik. Folkrorelsernas politiska aktivitet I Gävle under 1880-talet.* (Diss.), Studia historica Upsaliensia; 69, Almqvist & Wiksell international, Stockholm.

Internetkällor

www.stockholmskallan.se/PostFiles/SMF/SSMB_0023983_1900_60.pdf, 2014-11-14.